PRINTED BY
V. VENKATESWARA SASTRULU
of V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
AT THE VAVILLA PRESS
Madras.—1955.

విషయసూచిక

భోజకాళిదాసకథలు

1.

భోజరాజు

శ్రీమన్మహారాజ విక్రమాదిత్య పరమార్థచక్రవర్తివంశ మున జనించిన సింధులుఁడనురాజు ధారా (ఉజ్జయిని) పురము రాజధానిగ విదర్భదేశమును బాలించుచుండెను. ఇతఁడు మిక్కిలి బలపరాక్రమముల ననేకశత్రురాజుల నోడించి కప్ప ములం గొనుచుఁ బ్రజలపై ననురాగమును బ్రాహ్మణులయందు విశ్వాసమును దేవతలయందు భక్తియుఁ గలిగి పెక్కుసంవత్సర ములు ధర్మమార్గమును దప్పక రాజ్యాధికారమును జెల్లించు చుండెను. గృహమున సకలభోగభాగ్యములు సంపూర్ణములై యునికిం జేసి వానింగుఱించి యేలాటిచింతయు లేకున్నను వార్ధ కము సమీపించియున్నను సంతానము గలుగమికిఁ బలువిధ ముల రాత్రియుం బవలు పరితాప మొందుచుండును. లోక ములో బాల్యమునుండి కుమారు లొనర్చుముద్దుచేష్టలఁ గనుం గొనుచు నానందము నొందు సంతానవంతు లగుమాతాపితల భాగ్యము నుగ్గడించుచు జన్మాంతరమున నంతటిపుణ్యమును జేసి కొనకపోయితిఁ గాబోలు నని తనబ్రదుకును దూషించుకొను చుండును. “అపుత్త్రస్య గతిర్నాస్తి” “పుత్త్రులులేనివాని కేఁదియు

గతి లేదు” అను నిట్టిపెద్దలవాక్యముల వినునపుడెల్ల నిహలోకా నందమునకే కాక పరలోకానందమునకును దూరగతుఁడ నైతిఁ గదా యని తహతహపడుచుండును. ఎన్నివిధములఁ బరితపించి నను దైవ మనుకూలింపకున్న నెట్టివాఁడైన నేమి చేయఁగలఁడు ?

ఈలాగున సింధులుఁడు పుత్త్రులు లేని కలవరమున నేమియుఁ దోఁచక పాపశాంతికొఱకు గోదానభూదానహిరణ్య దానాది మహాదానముల బ్రాహ్మణోత్తముల కొసంగెను. శ్రీరంగాదిదివ్యదేశముల నెల్ల సేవించెను. కావేరి మున్నగు పుణ్యనదీతీర్థములఁ గ్రానమాడెను.

ఇట్లు కొన్నిదినములు గడువ నేపుణ్యపరిపాకముననో సింధులునిభార్య సావిత్రి గర్భవతి యయ్యెను. ఇఁక సింధులుని సంతోష మే మని చెప్పఁగలము ? దైవానుకూల్యంబున నింతకాలమునకు సంతానప్రాప్తిగలుగంగలిగెఁగదా యని లోలోన నుబ్బిపోవుచుండెను. ఇట్లుండ సావిత్రికిఁ దొమ్మిదిమాసములు నిండెను. శుభదివసమున మంగళముహూర్తమునఁ జంద్రుఁడు వోలె నెంతయుఁ దేజరిల్లు సుకుమారు సుకుమారుం గనియెను. అట్టి మనోహరమగు కుమారరత్నము జనించినసంగతి విని సింధు లుఁడు పరమానందసింధువులో మునింగిపోయెను. యౌవనకాల మునం బుట్టినపుత్త్రులకు నైతము మాతాపితలు పట్టరాని సంతో షమునందుట లోకసహజము. ఇఁక ముసలితనమునఁ బుట్టకపుట్టిన సంతానముగుఱించి సావిత్రీసింధులులసంతోష మిట్టి దని వర్ణింప నెవ్వరితరము ? ఆజన్మోత్సవదినమున బ్రాహ్మణబృందముతోడను మిత్త్రామాత్యబంధువర్గములతోడను గూడుకొని పరమా

నందమున యథావిధిగ జాతకర్మాదుల జరిగించి తరువాత రాశిని బట్టి భకారము మొదలనుండునట్లు భోజుఁ డని నామకరణముఁ జేసెను. ఇట్లు క్రమక్రమముగ శుక్లపక్షచంద్రుఁడువోలె నభివృద్ధి నొందుచుండుబాలకుని సావిత్రీసింధులు లల్లారుముద్దుగాఁ బెంచుకొనుచుండిరి. చిరకాలమునకుఁ గలుగక కలిగినసంతాన మగుటం జేసి యితరకార్యములను వదలి యెల్లప్పుడుఁ బుత్రుని ముద్దులాటలవలననే సావిత్రీసింధులుఁలు కృతార్థు లగుచుండిరి. భోజుఁడు దినదినప్రవర్ధమానుఁడై సూర్యునింబోలెఁ దేజరిల్లు చుండెను. వానిమనోహరరూపమును దేజమును గనుఁగొన భావికాలమున నతఁ డొనరింపఁబోవుమహాకార్యముల సూచించు చుండెను. తెలిసియుఁ దెలియనిముద్దుముద్దు చేష్టలును వచ్చియు రాని ముద్దుముద్దుపలుకులును తలిదండ్రులనే కాక యెల్లవారిని రంజింపఁ జేయుచుండెను. భోజుఁ డయిదేండ్లబాలుఁ డయ్యెను. సింధులుఁడు దాను వృద్ధుఁ డగుటవలన నవసానకాలము సమీపించి యుండుటయును, భోజుఁడు కార్యాకార్యములం దెలియంజాలనిబాల్యదశయం దుండుటయుఁ గనుఁగొని భోజుని పురోవృద్ధినిగుఱించిమాత్ర మొక్కొక్కసమయమున విచారము నొందుచుండును. ప్రతిమనుజుఁడు వానివాని యదృష్టప్రకారము సుఖదుఃఖముల నొందుచుండు నని యెఱింగినవాఁడయ్యుఁ బ్రేమానుబంధవశమున మనస్సు నిలుపఁజాలక యొకనాఁడు జ్యోతిష్కునిఁ బిలిపించి భోజునిజాతకమును జూపెను. అతఁడు జన్మకాల గ్రహసంపత్తిని జూచి యాయాభావముల నిర్ణయించి యిట్లనియెను. "రాజా! ఈజాతకుఁడు దీర్ఘాయుష్మంతుఁడు; ప్రతాపము, ధైర్యము, శౌర్యము, పాండిత్యము మున్నగు ననేక

సుగుణములుగలిగి పెక్కువర్షములు రాజ్యమును బాలింపఁగలఁడు. ఇతనిపాలనమునఁ బ్రజలలో నొక్కండేనియు మూర్ఖుఁడు గాని దుర్మార్గుఁడు గాని యుండ నేరఁడు. ఎల్లరు విద్యావంతులుగను ధనవంతులుగ నుందురు. బాల్యమునమాత్ర మొకగండము గలదు గాని యయ్యది యొకపుణ్యాత్మునివలనఁ దప్పిపోవంగలదు. సుఖదుఃఖములు కర్మానుసారముగఁ గలుగుచుండును. వానిం గుఱించి మూఢుఁడు మాటిమాటికిఁ జింతిల్లుచుండును; గాని విద్వాంసుఁడు మనమున వికారము నొందక సుఖదుఃఖముల నొక్కరీతిగనే మెలంగుచుండును. కాఁబట్టి దీనికై చింతిల్లిన లాభ మేమి గలదు?" అని యిట్లు జ్యౌతిషికుఁడు పలుక విని ధైర్యము వహించి వస్త్రభూషణాదులచే నతని సత్కరించి వీడ్కొలిపెను.

తరువాత సింధులుఁడు భోజుని రూపలావణ్యాదులఁ గనుంగొనుచు మహాసంతోష సముద్రములో మునింగిపోయెను. ఐనను వృద్ధుఁ డగుటవలన మనస్సు పరిపక్వమై సంసారమునుండి విరక్తుఁడు గాఁ దలంచెను. రాజ్యభారమును వహించి ప్రజా పాలనమును ధర్మముఁ దప్పక నెఱవేర్పఁగలవా రెవ రనువిచా రము హృదయమును బాధింపఁజొచ్చెను. ఇతనికి సమర్థుఁడును మహావీరుఁడు నగుముంజుఁ డనునొకతమ్ముఁడు గలఁడు. ఇతనికి రాజ్యము నొప్పగింపఁదలంచెను గాని యతనిప్రవర్తన ముచితము గామి నట్లుచేయ మనసు రాకపోయెను.

ఒకనాఁడు బుద్ధిసాగరుఁడు మున్నగు ముఖ్యామాత్యులఁ బిలిపించి యేకాంతముగ నిట్లాలోచించెను: "మంత్రులారా!

మాపూర్వులెందఱో నీతిమార్గమును వదలక ప్రజలపై దయ గలిగి మానధనులై రాజ్యముం బాలించి కీర్తిశేషులైన వృత్తాంతము మీ రెల్ల రెఱింగినదియే. నేనును మీసహాయమున శక్తికొలఁది పూర్వులమార్గము ననుసరించియే యింతవఱకు ధర్మమున కవకాశ మీయక ప్రజలఁ గాపాడినాఁడ. ప్రకృతము కేవలము వార్ధకదశ సంప్రాప్తించుట వలన నీరాజ్యభారమును భరింపఁజాలకున్నాఁడను. భోజుఁడు మంచిచెడ్డల గుఱు తెఱుఁగని పసిబాలుఁడు. కొంతకాల మితరుల వశములో నుంచుకొని యన్నివిషయములయందును వృద్ధికిఁ దేఁదగినవాఁడు. నాతమ్ముఁ డన్ననో మహాబలశాలి. క్రూరస్వభావమున నెంతటియకార్యమున కేనియు వెఱవఁడు. రాజ్య మెప్పుడు తనకు లభించునా యని రంధ్రాన్వేషణము సేయుచు సమయమును గాచియున్నాఁడు. ఇతనికి రాజ్య మీయక భోజునిఁ బట్టాభిషిక్తునిఁ జేసినం బ్రజలెల్లరు "సింధులుఁడు ద్రోహబుద్ధిచేఁ దమ్మునికిఁ బట్టాభిషేకము సేయక పుత్త్రప్రేమచే బాలుఁడైనను భోజునకే రాజ్యము నిచ్చెను" అని తద్దయు దూషింతురు. దూషించినం దూషింతురుగాక యని యట్లే చేసినను ముంజుఁడు రాజ్యాభిలాషి గావున విషముఁ బెట్టియో నదిం ద్రోసించియో తల నఱికించియో యేలాగుననైనను భోజుని జంపక మానఁడు. అప్పుడు నీరాజ్యము నొసంగుటయే వ్యర్థముకాక పుత్త్రహానియు దానంజేసి వంశనాశమును గలుగును. రాజ్యముపై నాశ యతని నెంతకార్యము నేనియుఁ జేయింపకపోవునా? ఆశయే కదా పాపమున కాదికారణము. క్రోధము, ద్వేషము నాయాశవలననే కలుగుచున్నవి. ఆశవలనఁ

గోపము, కోపమువలన దుర్బుద్ధియు, దుర్బుద్ధిచే నెట్టి విద్వాంసుఁడును నరకమును బొందకమానఁడు. ఆశ గలవాఁడు తల్లి నేనియుఁ దండ్రి నేనియు గురువు నేనియుఁ గుమారు నేనియు మిత్త్రు నేనియుఁ బ్రభువు నేనియుఁ దోడబుట్టువు నేనియుఁ గని కరము లేక చంపుటకు వెనుదీయఁడు. కావున నిపుడు ముంజునకే రాజ్యభారము నొసంగుట యుక్తముగాఁ దోఁచుచున్నది. ఇట్లొనర్చిన భోజుఁడు సజీవుఁడై ముంజుని యనంతర మేనియు రాజ్యమునొంది సుఖింపఁగలఁడు."

అని సకారణంబుగఁ బలికిన సింధులుని పలుకులకు మంత్రు లెల్ల రనుమతించిరి. తరువాత సింధులుఁడు ముంజునిఁ బిలిపించి గారవమున దగ్గఱఁ దీసి "తమ్ముఁడా! నేను వృద్ధుఁడనైతిని. ఈరాజ్యభారమును భరింపఁజాలక యున్నాను. రాజ్యతంత్రములయందు నీవు మిక్కిలి నేర్పరివి. కావున రాజ్యాధికారము నంతయు నీకే యొప్పగించుచున్నాఁడను. భోజుఁ డేమియు నెఱుఁగని పసిబాలుఁడు. వీనిం బుత్త్రునిగ నెంచి పెంచి పెద్దవానిఁగఁ జేయు భారము నీదై యున్నది." అని కొన్ని నీతివాక్యముల నుపదేశించి పట్టాభిషిక్తునిఁ జేసెను. తరువాత సింధులుఁడు శాంతచిత్తుఁడై యాత్మజ్ఞానము గలిగి భగవంతుని ధ్యానించుచు నచిరకాలముననే పరలోకగతుఁ డయ్యెను. రాజమరణమున నంతఃపురమంతయు రోదనధ్వనులచే నిండిపోయెను. ప్రజలెల్లరు దుఃఖసముద్రములో మునిఁగి వాపోవుచుండిరి. ముంజుఁడును దుఃఖితుఁడై భోజుని ముం దుంచుకొని దహనసంచయనాది కర్మల నెల్ల సక్రమముగ నెఱవేర్చి యనంతరము పరమానంద

భరితుఁడై సింహాసనము నధిష్ఠించెను ముద్రాధికారము లభిం. చినదాదిగ మదోన్మత్తుఁడై ప్రధానమంత్రులఁ గొందఱిని నిష్కా-రణముగ మంత్రిపదవినుండి తొలఁగించి యాస్థానమునఁ దనకిష్టు. లగు నితరుల నియమించెను. ముంజుఁడు చిన్ననాఁటనుండియు లోభియుఁ గ్రూరుఁడును స్వార్థపరుఁడు నగుటంజేసి తనయిష్టము ననుసరించి ప్రజల మే లెఱుంగకయే రాజ్యమును బాలించు చుండెను. తొల్లిటిరాజ్యనిబంధన లన్నియు మార్చియు క్రొత్త క్రొత్తనిబంధనల నేర్పఱచెను. ప్రజల కియ్యది తొలుదొలుతఁ గష్టముగాఁ దోఁచినను గ్రమముగా నదియు సాత్మ్యస్థితికి వచ్చెను. ఇట్లు కొన్నిదినములు గడువ భోజుఁ డెనిమిదేండ్లవాఁ డయ్యెను. సంస్కృతవిద్యాభ్యాసమునకుం దగినకాల మని తలఁచి ముంజుఁడు భోజునకుఁ గా నొక సంస్కృత పాఠశాల స్థాపించి యం దనేకశాస్త్రముల నాఱితేఱిన పండితుల నుపా. ధ్యాయులుగ నియమించి యుక్తకాలమున యథావిధిగ నుప నయనం బాచరించి విద్యాభ్యాసము సేయఁ బాఠశాలలో. నుంచెను. భోజుఁడు మిగుల బుద్ధిశాలి గావున నుపాధ్యాయుఁ డొకసారి సెప్పినమాత్రన నిరాయాసముగఁ బాఠము గ్రహించు చుండెను. వీని బుద్ధిచాతుర్యము, ధారణాశక్తియు, విధేయ తయు, శ్రద్ధయు, సన్మార్గప్రవర్తనమును జూచి యుపాధ్యాయు లెల్లరుఁ బ్రేమతో విద్యలనెల్లఁ గరపుచుండిరి. ఇట్లు స్వల్ప కాలముననే స్వాధ్యాయమునందును, సాహిత్యమునందును, దర్క వ్యాకరణాది శాస్త్రములయందును, వైద్యశాస్త్రము. నందును, నలంకారశాస్త్రమునందును, శరీరవ్యాయామక్రీడల.

యందును, మిక్కిలి నైపుణ్యము గలిగి పురుషరూపమున భూలోకమున నవతరించిన సరస్వతియో యన సకలవిద్యలలో భోజుఁడు నేర్పరి యయ్యెను. అప్పటికిఁ బదుమూఁడు పదు నాలుగేండ్ల వయసువాఁ డయ్యెను.

ఒకనాఁడు ముంజుఁడు భోజునివిద్యాకౌశలమును బరీక్షింప నెంచి పాఠశాల కేఁగి గౌరవమునఁ బిలిచి పండితుల ముందర శాస్త్రవిషయ మొకదానిఁ బ్రశ్నించెను. భోజుఁ డావిషయమును శరపరంపరలుగ ననేకరీతుల నాప్రశ్నమునకు సమాధానముఁ జెప్పి విద్యాగురువుల మనముల సంతోషపఱిచెను. ముంజుఁ డతఁడు వచించు సమాధానవాక్యముల కర్థమే యెఱుంగ లేక పోయెను. తరువాత ముంజుఁడు గృహమున కేతెంచి భోజుని బుద్ధిచాతుర్యమున కచ్చెరువందుచు నేకాంతముగ నిట్లాలోచించెను. "భోజుఁ డింత చిన్నప్రాయముననే యిన్నివిద్యల సులభముగ గ్రహించెను. బాల్యమున నింతటి తెలివితేటలు గలుగువాఁడు ప్రౌఢవయస్సున నెంతటివాఁడు కాక పోఁడు? ఇట్టిబుద్ధిశాలి న న్నేలాగున నైన మోసము చేసి రాజ్యముమాత్ర మపహరింపకుండునా? నాధనము భోగభాగ్యము లన్నియు వీనిపాలు గాకపోవునా? సర్వసంపదలు భోజునియధీనము లైనపిదప నామొగముఁ జూచి నన్నాదరించువా రెవ రుందురు? ధనమున్నంతవనుకనే కదా యెట్టియల్పుం డేనియు నొకప్రముఖుఁడుగఁ దోఁచును. పేరును, బుద్ధియు, నింద్రియములు, మాటలుఁ దొల్లిటివయ్యును ధన మొకఁడుమాత్రము లేకున్నఁ బురుషుఁడు మఱి యొకపురుషుఁడుగ మాఱుచున్నాఁడుగదా. కావున నెల్లకాలము

నిరాటంకముగ రాజ్యము ననుభవించు సుపాయము నాలోచింపవలయును. శరీరముపై నాశ వదలి నేర్పరియై ప్రయత్నపూర్వకముగఁ గార్యములఁ జేయువాని కసాధ్య మేది గలదు? అతిదాక్షిణ్యమును, మాటిమాటికి సందేహమును, పరులు నిందింతు రనుభయమును గలవాఁ డెన్నఁడును సంపదలఁ బొంద నేరఁడు. ఐశ్వర్యము నొందఁ దలఁచిన మిగుల జాగరూకతతో నీఁదగినవారి కిచ్చుటయుఁ బుచ్చుకొనఁదగినవారివలనఁ బుచ్చుకొనుటయు నేపని నెంతవేగముగఁ జేయఁదగునో య ట్లాయాకాలమునకు సరిగ నాపని నెఱవేర్చుటయు ముఖ్యముగ గమనింపవలయును. కాదేని కాలదోషముచేఁ గార్యములన్నియు విపరీతము లగును. పౌరుషము గలవాఁ డేకార్యమునందును అగౌరవమునే ముందుంచుకొని గౌరవము వెనుకఁబెట్టుకొని తనకార్యమును సాధించుకొనవలయును. జాగరూకత వదలి కార్యముఁ జెఱుచుకొనుటకన్న మౌర్ఖ్య మేది గలదు? బుద్ధిమంతుఁడు కొంచెమునకై మిక్కిలి పోగొట్టుకొనక యాకొంచెమువలననే యధికమును సంపాదించును ఇది యట్లుండఁ గార్యకౌశలము గలపురుషుఁడు శత్రువునేనియు రోగమునేనియుఁ బుట్టఁగనే నశింపఁజేయవలయును. ఊరకుండునేని యాశత్రురోగము లెట్టిబలవంతు నైనను బ్రాణాంతమువఱకు బాధింపక మానవు. ప్రకృతము భోజుఁడు ప్రబల శత్రువు గాఁ దగియున్నాఁడు, ఉన్నతదశకు రాకమునుపే వీని నణఁగఁద్రొక్కుట మంత్రజ్ఞునకుఁ గర్తవ్యము. విషవృక్షమును శత్రువును నంకురదశయందే ఛేదింపవలయును నని పెద్దలు చెప్పుదురు గదా. కావున నిప్పుడు భోజుని

బరిమార్చు ప్రయత్నముఁ జేయవలయు” నని యాలోచించి యేమియుఁ దోఁచక వెఱ్ఱిపట్టిన వేఁపిచందమున నాపగలు మూఁడుజాములవఱకు నాహారముసైతము మాని చింతా సముద్రములో మునుఁగుచుం దేలుచు వంగదేశాధిపతియు ముఖ్యమంత్రియు నగువత్సరాజును రావించి యి ట్లనియెను. “వత్సరాజా! నీవు నాకత్యంత ప్రియుఁడవుఁ బ్రధానమంత్రి వియుఁ గావున నాసుఖదుఃఖములను బంచుకొనఁదగినవాఁడవు. ప్రకృతము నాకు రాఁబోవు మహావిపత్తును దప్పించి నన్నుఁ గాపాడ నీకన్న మఱియొకఁడు సమర్థుఁడు లేఁడు. మిత్రుని గుణ ముల దుఃఖసమయముననే కదా పరీక్షింపవలయును. లోక ములో రాజులు ప్రియు లగుమంత్రులవిషయమై గౌరవమును మాత్ర మిత్తురు. ఆరాజులచే గౌరవింపఁబడిన యామంత్రులు తమప్రాణముల నిచ్చి యైన రాజుప్రాణములఁ గాపాడుదురు. నీవు నా కెంతయు నంతరంగమిత్రుఁడవును, మంత్రివియు నగుటవలన నీ కెఱింగించుచున్నాఁడ. మంత్రివర్యా! ఈదిన మర్ధ రాత్రమున భోజుని రథమున నిడుకొని యొకయరణ్యమునకు గొంపోయి యచట నాతని శిరమును ఛేదించి యాశిరము నంతఃపురమునకుఁ గొనివచ్చి నాకుం గనఁబఱుపవలయును. ఈపనిని నెఱవేర్చి నామనోరథమును గొనసాగించితి వేని నీశ్రమను వ్యర్థము సేయువాఁడఁ గాను. నీయుపకారమును మఱవను. కోరినగ్రామములఁ బారితోషికముగ నొసంగెదను.”

ఇట్లు పలుకు నతనిఘోరవాక్యములు కర్ణకఠోరములై వినఁబడినంతన వత్సరాజు ప్రాణము లెచటికో యెగిరిపోయి

నట్లాయెను. ఆతి ప్రతిమవోలె నిశ్చేష్టుఁడై నిలిచి కొంతసేపున కెట్టకేలకుఁ దెలివొంది యిట్లు విచారింపసాగెను.

"కటకటా! ఎంతటిపలుకు లీపాపపుఁజెవుల వినవలసి వచ్చెను? ఇట్టి దుర్బుద్ధి యితని కేలగలిగె? భోజుని విరోధించి యితనికిట్టి దురోబ్ధసేయు మహాపాపాత్ముఁ డెవ్వఁడు లేఁడు గదా! ఈచింతయేల? ఇతఁడు జన్మమాదిగఁ బాపపుఁజర్యలే యొనర్చుచుండును. ఎన్నియో ఘోరకార్యములకు వెనుదీయని యీఘాతుకుఁడు పుత్త్రవధకు మాత్ర మెట్లు వెనుదీయును? ఏనుఁగులఁదిను వెంకటమ్మకు బీనుఁగులు పిండపుఁగూడేకదా! ఛీ! యిట్టివానికడ నౌకరిగనుండుటయు నెంతయుఁ బాపావహాము" అని తనలోననుకొని "కానిమ్ము! శాంతవచనముల నితనిదుర్బుద్ధిని మాన్చెదఁ గాక" అని యాలోచించి ముంజునితో ని ట్లనియెను.

"మహారాజా! మీరు ప్రభువు లగుటవలన నేకార్యమేనియు భృత్యుని కాజ్ఞాపింపఁ జేయఁదగినది ముఖ్యధర్మము ఐనను తాము సెలవిచ్చిన కార్యమును గుఱించి యించుక బదులు విన్నవించు నల్పజ్ఞుని వచనములఁ దప్పుగఁ దలంపకుందురని ప్రార్థించుచున్నాఁడను. మహాప్రభూ! భోజుఁ డేపాపము నెఱుఁగని పసిబాలుఁడుగదా! ఇతనికి సైన్యముగాని బలముగాని పరివారముగాని ధనముగాని యేసహాయమును లేదు. సింధులుఁడు చనిపోవునపుడు రాజ్యమును భోజుని నీకు స్వాధీనపఱచి పోయినాఁడు యుక్తాయుక్తముల నెఱుఁగఁజాలని బాల్యదశ నుండియు నిన్నుఁ దండ్రిమాఱుగనే భావించుచు నెంతయు

మీయందు గురుభావముననే మెలంగుచున్నాఁడు. నీయాజ్ఞ నొకప్పుడేనియు జవదాఁటిన వాఁడు గాఁడు. ఇట్టి గుణవంతుఁడు విధేయుఁడు నగుపుత్రుం జంపి మూటఁ గట్టుకొనునది యేమున్నది? తొలుత ననాలోచితముగ నొకకార్య మొనర్చి పిదపఁ బశ్చాత్తాపము నొందుట కేవల మూఢునిలక్షణము. ఏపనిఁ జేసిన లాభముగలుగు? ఏపనిఁ జేయకున్న నష్టము గలుగు నని తొట్టతొలుతనే చక్కఁగ నాలోచించి లాభము గలుగు నేని చేయుటయు నష్టముగలుగు నేని మానుటయుఁ బ్రాజ్ఞునిలక్షణము. ఉచితానుచితము లగుకర్జములయెడఁ బండితుఁడు ప్రయత్న పూర్వకముగ వానిఫలముు దెలిసికొని ప్రవర్తింపవలయును. తొందరపడి యేపని యొనర్చినను దానివిపరీతఫలము జన్మాంతము వఱకు హృదయశల్యమై వేధించుచుండును. ఇట్లే పూర్వకాల మున దూరాలోచనము సేయక సాహసించి తనముద్దుచిలుక నన్యాయముగఁ జంపుకొని తరువాతఁ బశ్చాత్తాపము నొంది ప్రాణత్యాగము సైతము సేయఁగడంగిన యొకరాజపుత్రునిచరి త్రము వినలేదా? సంగ్రహముగఁ జెప్పెద వినుఁడు.

పాండ్యదేశమును బాలించుచుండిన వీరసేనుఁ డనురాజు నకు శూరసేనుఁ డనునొకకుమారుఁ డుండెను. ఇతని ప్రధాన మంత్రి యగు సుమంతునకు సుబుద్ధి యను నొకపుత్రుఁడు గలఁడు. ఈశూరసేనుఁడును సుబుద్ధియు బాల్యమునుండియుఁ బరస్పరానురాగము గలిగి యొండొరుల నెడఁబాయక రామలక్ష్మణులవలె సంచరించుచుండిరి. ఇట్లుండ నొకనాఁడు వీ రిద్దఱు విహారము నిమిత్త మొకయరణ్యమున కేగిరి.

ఆయ్యది వేసవికాల మగుటం జేసి సూర్యుఁడు మిగులఁ దీక్ష్ణముగ నాకాశమధ్యమునఁ బ్రజ్వరిల్లుచుండెను. సుబుద్ధిశూరసేను లాయెండవేఁడిమికిం దాళఁజాలక దప్పి గొని యొకమఱ్ఱిచెట్టు నీడకుఁ జేరిరి. రాజపుత్త్రునకు నోర్వఁజాలని దప్పియయ్యెను. ఎచ్చటఁ గనుఁగొనినను సమీపమునఁ జెలువుగాని బావియుఁ గాని చెలమగాని నదిగాని యేదియుఁ గనఁబడకపోయెను; రాజ కుమారునకు నోటఁ దడి యాఱిపోయెను. మాటలు తడఁబడు చుండెను. చెవులు గడియలువడి యొరులమాట వినరానిస్థితిలో నుండెను. ఇంకఁ గొంచెమునే వూరకున్న దగగొని తప్పక మర ణము నొందు ననదగినదశ యాసన్నమయ్యెను. మంత్రికుమారుఁ డతనిఁ జూచి దిగులొంది యెట నేనియుఁ దిరిగి జలముఁ గొని వచ్చెదఁ గాక యని రాజపుత్త్రు నచట నుంచి యరణ్య మెల్ల జలాశయమును వెదకఁ బోయెను ఇంతలో నిచట మఱ్ఱిచెట్టు పెద్దకొమ్మలలో నుండి బొటబొట నీటిబిందువులు జాఱసాగెను. రాజపుత్త్రుఁడు మిగుల దప్పిగొనియున్నవాఁడగుటం జేసి జల బిందువు లెచ్చటినుండి యెట్లు పడుచున్న వని విచారింపక దరిద్రు నకు ధననిక్షేపము దొరకినరీతి సంతసించి యామఱ్ఱియాకులనే దొప్ప గుట్టి యానీటిబొట్టులు దానిలోఁ బడునట్లు క్రింద నుంచెను. ధారగాఁ బడుచున్నందునఁ ద్వరలోనే దొప్ప నిండెను. ఈరాజపుత్త్రుఁడు చిన్ననాటనుండియు నొకచిలుకం బెంచుచుండు వాఁడు. అయ్యది ముద్దుపలుకులఁ గర్ణామృతముగఁ బలుకు చుండ వేడుకతోడ వినుచు నెల్లప్పు డెడఁబాయక దనయొడిలో నుంచుకొని కాలక్షేపము సేయుచుండును. అది మిగుల బుద్ధిశాలి.

రాజపుత్రుఁడు దానిఁ బ్రాణపదమున నుంచుకొని పోషించు చుండెను. కావున వనవిహారము సేయునపుడు సైత మాచిలుక దగ్గఱనేయుండెను. ఈచిలుక రాజపుత్రుఁడు నీటిదొప్ప నెత్తికొని జలమును ద్రావ నుద్యుక్తుఁ డగునంతలో రివ్వున నాదొన్నెపై కెగిరి దాని బోరగిలఁ ద్రోచెను. అపుడు రాజపుత్రుని మన సెట్లుండును? పిపాసాతురుఁ డగుటవలన నోటియొద్ది నీటిని బోరగిలఁ ద్రోచిన యాచిలుకపై నత్యంతాగ్రహము నొందెను. ఆఁకలి కొన్నవాని కాకులో నన్నముఁ బెట్టి తినఁబోవుసమయమున మట్టిఁ గొట్టిన నతని కాగ్రహము రాకయుండునా? ఆయాగ్రహమున నుచితానుచితము లెఱుంగక పోయెను. గ్రక్కున నాచిలుకం బట్టి పండ్లు పటపటఁ గొఱుకుచు మెడద్రుంచి యవలం బాఱ వైచెను. అప్పటి కాకోపము కొంచెము శమించెను. ఇంతలో మంత్రికుమారుఁడు వనమెల్లఁ దిరిగి యొచ్చటనో జలముఁ గైకొని సత్వరముగ నేతెంచెను. రాజపుత్రుఁ డాజలము దప్పి దీఱఁ ద్రావి శ్రమమును బాపుకొనియెను. తరువాతఁ జిలుక గనఁబడమికి మంత్రికుమారుఁడు చింతించి 'మిత్రమా! చిలుక యెక్కడి కేగెను' అని యడిగెను. అతఁడు తాఁ జేసినయకార్యమును జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని దుఃఖించి యెంతయుఁ బరితాప మొందుచు హా! యని నిట్టూర్పువిడిచి జరిగిన వృత్తాంతమంతయుఁ దెలిపి 'చిలుకం జంపితిఁ గదా మహాపాపాత్ముఁడను' అనియెను. మంత్రిపుత్రుఁ డాదుర్వార్త విని మహాబుద్ధిశాలి యగుచిలుక మృతిఁ బొందుట కెంతయు శోకించి 'రాజపుత్రా! నీవు నిష్కారణముగఁ జిలుకను జంపితివి. అయ్యది యాలోచింపక యేపనియుఁ

జేయ నేరదు. ఆనొప్పులోని నీటిలో నేదియో దోషముఁ గనుఁ గొనియే యది బోరగిలఁద్రోచి యుండును' అని చెప్పి పరీక్షిం తము గాక యని రాజపుత్త్ర మంత్రిపుత్త్రులా పెద్దమఱ్ఱిచెట్టు నెక్కి యానీరుపడినచోటఁ బరీక్షించిరి. అచట రెండు పెద్దకొమ్మలు గాలికి నొరసికొనుచుండెను. ఆసందులో నొకమహాసర్పము చిక్కుకొని యారాపిడివలన దానిశరీరము నజ్జునుజ్జయి వసామే దస్సులు నీటిబిందువులుగఁ గ్రిందికి జారుచుండెను. శూరసేన సుబుద్ధు లది గనుఁగొని యత్యంతాశ్చర్యము నొందిరి. చిలుక యీవృత్తాంతము దెలిసికొనియే దీనిం ద్రావిన రాజపుత్త్రుఁడు చనిపోవు నని దోస్పను బోరగిల వైచెను. రాజపుత్త్రున కపుడు కలిగిన దుఃఖ మింతింత గాదు. 'ఇట్టిబుద్ధిశాలి యగుచిలుకను జంపుకొనిన జ్ఞానవిహీనుని బ్రతుకేల?' అని ప్రాణత్యాగము సేయ నుద్యమించెను. అపుడు సుబుద్ధి పలువిధముల బోధింప నెట్టకేలకు శాంతచిత్తుఁ డయ్యెను. కావున నోముంజమహా రాజా! యీవృత్తాంతము నాలోచింపుము.

ఇంతియకాక ధైర్యమువహించి భోజునిఁ జంపినను సింధు లునిమిత్త్రులును మహాబలశాలురు నగురాజపుత్త్రులు నీరాజ్యము నంతయు నిముసములో ధ్వంసము సేయక మానరు. పుణ్యకర్మల నొనర్చు పురుషుఁడు దుర్మార్గముల నాచరించినఁ దమంతటనే సంపదలు నశించును. ప్రమిదలో నూనె నిండుగనుండి వత్తి దృఢముగ నున్నను సుడిగాలి వీచిన దీప మాఱిపోక యుండునా? ఇవియన్నియు సర్వజ్ఞుఁడ వగు నీకుఁ దెలియనివి గావు. ఎట్టియిక్కట్టులు గలిగినను గలుగనున్నను పుత్త్రవధమున కొడి గట్టుట మీవంటికీర్తికాములకుఁ బాడి గాదు."

అని పరిపరివిధముల వత్సరాజు బోధించెను. సకారణముగ లాభ నష్టములఁ దెలిపి భోజుని జంప వలదని యుపదేశించెను; కాని యతనియుపదేశ మంతయుఁ జెవిటివానిచెవిని శంఖధ్వని యయ్యెను. భోజు నెట్లయినం జంపవలయు ననునొక నిశ్చయముతో నున్న యతని కీయుపదేశములు బుద్ధికెక్కక పోయెను. కను లెఱ్ఱఁజేసి తోఁకఁద్రొక్కినఁద్రాఁచువలె మండిపడి "వత్సరాజా! చాలుచాలు! ఈయుపదేశములన్నియు నటుఁ గట్టి పెట్టుము. నీవు నాకు సేవకుఁడ వని నాకార్యమును దెలిపి పరిపూర్తిఁ జేయింప రావించితిఁ గాని గురుఁడవై యుపదేశము సేయు మని కాదు. ఇట్టి నీతిశాస్త్రములు నీవుక్కిటిపురాణ గాథలు నే నెఱుంగనివి గావు. ఇన్ని దినముల నుండియు నీవు సేవకుఁడ వనియు నేఁ బ్రభువు ననియుఁ దలంచినందుల కిప్పుడది విపరీత మయ్యెను. నీతిబోధల కారంభించి యుపదేశగురుఁడవు గూడ నయితివి. స్వామికార్యము యుక్త మైనను నయుక్త మైనను విచారణ సేయకయే యొనర్చుట సేవకునకుఁ గర్తవ్యము. స్వామికార్యముఁ దీర్పని భృత్యుని బ్రతుకు మేఁకమెడ క్రిందిచన్నులవలె నిష్ప్రయోజనము" అని గద్దించి పలికెను. వత్సరాజిది సమయము గాదని యూరకుండి మనములో నిట్లు విచారింపసాగెను. "ముంజుఁడు కృతఘ్నుఁడు. సింధులుఁడు దన్ను భోజసమానునిఁగ భావించి రాజ్య మొసంగిన మేలును దలఁపక నిష్కారణముగఁ బసిబాలుఁ డగు భోజునిఁ జంప నాలోచించుచున్నాఁడు. ఇట్టి ఘాతుకుఁడు లోకములో నింకెవ్వఁడు గలఁడు? ఇతని కిట్లు విపరీతబుద్ధి పుట్టుట వినాశకాలము సంభవించియే కాని వేఱు గాదు. 'వినాశ కాలే

విపరీతబుద్ధిః' అని కదా పెద్దలు వచింతురు. మఱియుఁ దా నెఱుఁగఁడు; ఒకఁడు చెప్పిన విన నేరఁడు. ఇంతకన్న మౌఢ్యమేమి గలదు? ఇతనికి నీతి గఱపుటకన్న నరణ్యములో రోదనము సేయుట మేలు.

'తివిరి యిసుమునఁ దైలంబు దీయవచ్చుఁ
దవిలి మృగతృష్ణలో నీరుఁ ద్రావవచ్చుఁ
దిరిగి కుందేటికొమ్ము సాధింపవచ్చుఁ
జేరి మూర్ఖునిమనసు రంజింపరాదు.'

అను భర్తృహరివచనము కల్లగాదు. ఇతఁడెట్లేగిన నా కేమి?"

అని తలఁచి "మహాప్రభూ! శాంతింపుఁడు! శాంతింపుఁడు!! దేవరవారిసమ్ముఖమున నేమేమో తెలిసియుఁ దెలియక వదరితి. వాత్సల్యమున వాని నన్నింటి మన్నించి యను గ్రహింప వేఁడుచున్నాఁడను. నే నెన్నఁడును స్వామిద్రోహము సేయువాఁడఁ గాను. మీయాజ్ఞ నౌదల ధరియించి యెట్టిపని నేనియుఁ జేయ సిద్ధముగ నున్నవాఁడను" అని విన్నవించెను.

ముంజుఁడు కోపము నంతయుఁ దిగ ద్రావి వత్సరాజును గొనియాడి కర్తవ్యము నెఱింగించి వీడ్కొలిపెను.

తరువాత వత్సరాజు రథమును సిద్ధము చేసికొని సత్వరముగ భోజుఁడు విద్యాభ్యాస మొనరించుపాఠశాల కేగి గురువు లున్నను సంశయింపక యుచ్చైస్స్వరముతో "ఓరీ భోజా! ఇట్లు రారా?" యని పలికెను. అచట నుండువా రందఱు నాశ్చ

ర్యమునొంది "మహారాజపుత్త్రుని వత్సరాజెప్పుడు నిట్లు నీచముగఁ బిలిచినవాఁడు గాఁడు. ఇప్పు డిట్లు పిలుచుటకుఁ గారణ మేమొకో?" అని యందఱు విచ్ఛాయవదను లై యుండిరి. భోజుఁ డాభిజాత్యము గలవాఁడగుట సహింపనేరక "ఓరీ వత్సా! నీవు నాపినతండ్రియగు ముంజుని సేవకుఁడవు. గౌరవాగౌరవ ముల నెఱుఁగక ముట్టిపొగరునఁ బ్రేలుచున్నాఁడవు. జాగ్రత్తగ నుండుము" అని బెదరించెను. వత్సరాజు విని "అయ్యా! నావలనం దప్పు లేదు. నీపినతండ్రి ముంజునియానతి. ఇపుడు బలాత్కా రముగనేని నిన్నుం బిలుచుకొని రమ్మని నన్నంపినాఁడు. తరు వాత దేవరచిత్తము" అనియెను.

అంత భోజుఁడు ముంజునాజ్ఞను మీఱఁజాలక యేతేరఁగా రథముపైఁ గూర్చుండఁ బెట్టికొని వత్సరాజెచటికో తీసి కొనిపోయెను. ఈవృత్తాంత మెల్లవారికిఁ దెలిసెను. "ముంజుని దుర్బోధవలన వత్సరాజు భోజునిఁ జంప నెచటికో తీసికొని పోయెను" అని యందఱు గుసగుసలాడఁ దొడఁగిరి. క్రమముగ నంతఃపురమునకుఁ దెలిసెను. భోజునితల్లి సావిత్రి హా! యని మూర్ఛిల్లి యెట్టకేలకుఁ దెలివి దెచ్చుకొని "హా! హా! నాయనా! భోజా!" యని రోదనము సేయుచు గుండెలు బాదుకొనుచు "అయ్యో! కుమారా! ఎన్నియో కష్టములఁ బడి కనుగొన్న నీ కెట్టిదశ ప్రాప్తించెరా! తండ్రీ! ఇఁక నిన్ను వదలి నేనెట్లు బ్రదు కుదు? ఓరీ ముంజా! దుర్మార్గ! ఎట్టిఘాతుకకార్యమున కొడిగట్టి తివి? ఏకర్మము నెఱుఁగని పసిబాలుని జంపింప నీ కెట్లు మనసు వచ్చె? భోజునకుఁ బూర్వజన్మమున శత్రుఁవై యీజన్మమున నాపగఁ దీర్చుకొనఁ బుట్టితివి గాబోలు! హా! నీరాజ్యము నపహ

రించు నని కాబోలు నిట్టిదుర్మార్గముఁ జేయఁబూనితివి? ఛీ! ఛీ! నీజన్మము కాల్పనా" అని యనేకవిధముల దుఃఖించుచుండెను. రాజభవనమునఁ జిన్నవారుఁ బెద్దవారు స్త్రీలు పురుషులు నెల్లరు శోకసాగరములోఁబడి దరిగానక యుండిరి. ధారానగరమంతయు రాముఁ డరణ్యమున కేగినప్పు డయోధ్యవోలె నిష్కళమై యుండెను. కొందలు భోజునిమరణమునకు సహింపలేక ప్రాణత్యాగమును సైతము చేసికొనిరి. ముంజుఁడు చింత దీఱె నని యొక నిర్జనగృహములో నేకాంతముగఁ గూర్చుండియుండెను. పౌరు లెల్లరు ముంజునిఁ బలువిధముల దూషించుచుండిరి.

ఇఁక నచ్చట వత్సరాజు మనుష్యసంచారములేని యొక యరణ్యములోనికి భోజునిఁ దీసికొనిఁ బోయెను. సింహములు, పులులు, ఎలుఁగుబంట్లు మున్నగు క్రూరమృగములయఱపులు మిగుల భయమును గలుగఁ జేయుచుండెను. మొదట భోజుఁడు భయము నొందెను; గాని కొంతసేపునకు ధైర్యము వహించి నిర్భయముగనే యుండెను. ఇట్లు పోయిపోయి యొకగొప్ప వృక్షము సమీపమున రథము నిలిపి వత్సరాజు రథము దిగెను. భోజుఁడుఁ దరువాత వత్సరాజునానతిమెయి రథముదిగి యొక్కచో నిలువంబడియెను. వత్సరా జించుకయేనియు శంకింపక యొరనుంచి తళతళ మెఱయుకత్తిని సరీలునఁ దీసి జళిపించుచు భోజునితో నిట్లనియెను. "ఓరాజకుమారా! ని న్నిచటికిఁ గొని వచ్చినదెందుకో యూహించితివా? నీ పినతండ్రి ముంజుఁడు తనరాజ్యము నీ వపహరింతు వని దురూహ నేసి యీనిర్జనారణ్యమున నిన్నుఁ జంపి నీశిరమును గనఁబఱుప నాజ్ఞ యిచ్చి

యున్నాఁడు. కావున నతనియాజ్ఞకు సిద్ధముగ నుండుము. ఏదేని చెప్పవలసియున్నచో నాలస్యము సేయక వచింపుము."

అని పలికిన వత్సరాజు క్రూరవాక్యములకు భోజుని మనము చలింపలేదు. ఇంచుక యేనియు భీతిల్లక వత్సరాజుతో "ఓ మంత్రీ! నీవు భృత్యుఁడవు. ముంజరాజు ప్రభువు. ప్రభు వానతిచ్చినకార్యము నొనర్చుట భృత్యునకు ముఖ్యము. స్వామి చిత్తము ననుసరించి ప్రవర్తించుట భృత్యునకు ధర్మము. నాకు మృత్యువు సమీపించి యున్నసమయమున నీవు నన్ను రక్షింప సమర్థుఁడవు గావు. మృత్యువు దూరముగఁ దొలఁగి యున్నపుడు నన్నే చంపను శక్తుఁడవు గావు. మనుష్యుని బ్రదు కంతయుఁ గర్మాధీనమై యున్నది. ఇచట కీనాఁడు మన మిద్ద అము చేరుటయు నీవలన ముంజునివలన నావలనఁ గాదు. దైవమే మనల నిచటికిఁ జేర్చెను. లంకాధీశుఁ డగు రావణుఁ డెంతటివాఁడు? తనయిరువదిచేతులఁ గైలాసము నుత్తరాత లూఁగించెను. దిక్పాలకుల దీమస మడంచెను. గంధర్వుల గర్వంబుఁబాపెను. మనుజవరేణ్యుల మట్టాడెను. సకలదిగ్విజయ మొనర్చెను. అంతటివాఁ డరణ్యమున నొకరికి బాధ యొనర్పక ఋషివేషమున సంచరించు శ్రీరామునిభార్య సీతను దొంగ లించెను. ఈమిషవలన భగవంతుఁ డగు శ్రీరామునిచే నతఁడు మడిసెను. కావున నేరికైనను మిషలేకయే మృత్యువు గలుగ నేరదు. దీనికై సంతోషించుటయు దుఃఖించుటయుఁ గొఱ గానిపనులు. కావున ముంజునియానతిమై నవశ్యము నాశిర మును నఱికి యతనికిఁ జూపుము. ఇపుడు నే నొకయుత్తరము

వ్రాసియిచ్చెదను. నానమస్కారములతోడ నీయుత్తరమును ముంజున కిమ్ము" అని గంభీరస్వరమున నుడివెను.

మంత్రి యతనిమాటలకు సమ్మతించెను. భోజుఁ డుత్తరము వ్రాయఁ దలఁచె గాని యక్కడ పేనాయుఁ గాకితము నెక్కడ దొరకును? ఇంచుక యాలోచించి కత్తిదూసి తన చేతి నడిమివ్రేలు నిరర్థక మని పరపుఁ గోసి యారక్తముతో నొక మఱ్ఱియాకుపై నొక శ్లోకమును వ్రాసి యాయాకును వత్స రాజున కిచ్చెను. దానిని వత్సరాజు చదువుచుండఁగనే చేతిలోఁ గత్తి జాఱి క్రిందఁ బడిపోయెను. అర్థము సమగ్రముగ గ్రహించు సరికి మరలఁ గత్తి నెత్త మనసు రాక పోయెను. కనుల బొటబొట వేఁడివేఁడిబాష్పములు రాలఁ దొడఁగెను. ఆలో చించి ఖడ్గమును దూరముగ విసరివైచి బద్ధాంజలియై భోజున కెదుర నిలిచి యిట్లు విన్నవించెను. "ఓ భోజమహారాజ! నీపాండిత్యమును, స్థైర్యమును, ఇంద్రియనిగ్రహమును గనుఁ గొనినది మొదలు నిన్నుఁ జంప నామన సిచ్చగింపలేదు. ముంజుని యన్నమును దినుచున్నందున నతనికి లోఁబడి యిట్టియకా ర్యము నొనర్పఁ బూనుకొంటిని. ఛీ! నాజన్మమేల? నన్ను క్షమింపుము. నినుఁ జంపనొల్ల. నాప్రార్థన మంగీకరించి నా యింటికి రమ్ము. ఇది రాత్రికాలము గాన నీయంధకారములో ని న్నెవరుఁ గనుఁగొనఁజాలరు. తరువాత నేకాంతస్థలమున ని న్నుంచెదను. అనంతరము చేయఁదగిన యుపాయము నాలో చించెదను."

ఇట్లు పలుక భోజుఁడు మొదల సమ్మతింపకయు నెట్టి కేలకు వత్సరాజుప్రార్థనమున "శిలాశాసనముఁ బోలు దైవ శాసనముఁ గడువ నెరికి శక్యముగాదు" అని తలఁచి యట్లే కా నిమ్మనియెను. తరువాత వత్సరాజు సంతసించి భోజుని రథముపై నిడికొని యొరులకుఁ దెలియకుండ రహస్యముగ నింటికేతెంచి భోజు నొకచో నుంచెను. ఈసమాచారము గనుఁగొందు రని యెవ్వరుఁ దనయింటికి రాకుండునట్లు గృహము వెలుపలనే వచ్చు వారికి సమాధానము చెప్పి పంపుచుండెను. ఎవ్వ రేనియు నాయుశ్శేష ముండినఁ బెద్దపులివాతఁ బడియును దప్పించు కొందురుగదా! భోజుని యంగుళీచ్ఛేదనముతోడనే యతనిదురదృష్టము లన్నియుఁ దొలంగెను. పిదప వత్సరాజు లోలోన భీతిల్లుచుండెను. "ముంజునకు భోజునిశిరము నెట్లు చూపింతును?" అని యొక యుపాయ మాలోచించెను. ధారా నగరములో మిక్కిలి నేర్పరి యగు నొకశిల్పకారుఁడు గలఁడు. అతఁ డేవస్తువు నేనియు రూపము గాని యవయవవిన్యాసము గాని మాఱకుండునటుల లక్కతోఁ జేయఁగలఁడు. ఈసంగతి వత్సరా జెఱింగి రహస్యముగ నాతనిఁ బిలిపించి భోజునిశిరస్సును బోలె నొకశిరస్సును లక్కతోఁ జేయించి మఱునాఁడు రాత్రి నాశిరస్సును గైకొని ముంజునియంతఃపురమున కేగి దానిం జూపెను. ముంజుఁ డట్టి క్రూరుఁ డైనను భోజునిశిరముఁ గనుఁ గొనినంతన పట్టరానిదుఃఖము వచ్చి గోలుగోలున నేడువఁ దొడంగెను. ఇతనిరోదనమును విని "భోజుఁడు మృతుఁడయ్యె. హా! హా! యని యంతఃపురస్త్రీ లందఱు వాపోవఁ దొడంగిరి. అంతఃపురమంతయు రోదనధ్వనులచే నిండిపోయెను. తరు

వాత ముంజుఁడు తెలివినొంది "వత్సరాజా! భోజుఁడు శిరమును ఛేదించునపు డేమైనసమాచారముఁ జెప్పెనా ?" యని యడిగెను. వత్సరాజు భోజుఁ డరణ్యమున వ్రాసియిచ్చిన పత్రమును జేబులోనుండి తీసి యిచ్చి ముంజునివలన సెలవు గైకొని తన గృహమున కేగెను. ముంజుఁ డాపత్రమును గైకొని యేకాంతమున నిట్లు చదివెను.

"మాంధాతా చ మహీపతిః కృతయుగాలఙ్కారభూతో గతః
సేతు ర్యేన మహోదధౌ విరచితః క్వాసౌ దశాస్యాన్తకః ?,
అన్యే చాపి యుధిష్ఠిరప్రభృతయో యాతా దివం భూపతే
నైకేనాపి సమం గతా వసుమతీ నూనం త్వయా యాస్యతి"

"కృతయుగమునకు భూషణమై భూమి నంతయు నేలిన మాంధాత మృతి నొందెను. సముద్రముపై సేతువును గట్టి రావణాసురుని వధించిన శ్రీరాముఁడును స్వర్గస్థుఁ డయ్యెను. ఇంకను ధర్మరాజు మున్నగు ననేకులు కీర్తిశేషు లయిరి. వీరిలో నొక్కఁడేనియుఁ దా నేగునపుడు భూమిని గొనిపోయినవాఁడు లేఁడు; కాని నీవు కొనిపోదు వని తోఁచుచున్నది."

ఈశ్లోకమును జదువుచునే మూర్ఛాక్రాంతుఁడై శయ్యపైఁ బడియెను. 'హాభోజా! హాభోజా!!' అని పెద్దయెలుంగున బొమ్ము బాదుకొనుచు నేడువ నారంభించెను. పరిపరివిధముల భోజునిగుణముల నుగ్గడించుచుఁ దనయకృత్యమునకు నాత్మను దూఱుచుఁ బశ్చాత్తాపము నొందుచుండెను. మంత్రులు మున్నగువా రెన్నివిధముల నూఱడించినను బొరలిపొరలి వచ్చుదుఃఖ

తరంగములలోఁ బడి కొట్టుకొనుచుండెను. ఈదుఃఖమున నన్న పానాదుల వదలి చింతాసముద్రములో మునింగి పోయెను. మూఁడుదినములు గడచెను. ముంజుఁడు భోజవియోగమునఁ బ్రాణములు విడువక మానఁ డని యందఱుఁ దలఁచిరి. వత్సరాజీవృత్తాంతముఁ గనుఁగొని భోజునిఁ గనఁబఱచుట కిదియ సమయమని తలఁచి దుఃఖితుం డగుముంజునికడ కేతెంచి యిట్లనియెను. "మహారాజా! గడచినదానికి దుఃఖించి ప్రయోజనము లేదు. ఇఁకఁ గర్తవ్యము నాలోచింపవలయును. నేఁడు ప్రాతఃకాలమునఁ బట్టణరాజవీథిలో నొకయోగిఁ గాంచితిని. అతఁడు మిగులఁ బ్రభావశాలిగఁ గనఁబడుచున్నాఁడు. మృతిఁబొందినవారిని దనమంత్రప్రభావమునఁ బ్రతికించునఁట. మనభోజుని వృత్తాంతమునుగూడ నతనితోఁ జెప్పితిని. అందుల కతఁ డొకహోమము చేయవలయుననియు నది చేసినఁ దప్పక భోజుఁడు తొల్లిటిరీతి నాహోమగుండములోనుండి మంత్రప్రభావమున నుద్భవించుననియుఁ జెప్పెను. అతనివాక్యములు సత్యములుగనే తోఁచుచున్నవి. ఇట్లెందఱినో బ్రతికించె నని కింవదంతియుఁ గూడ గలదు. కావున దేవరయాజ్ఞ యయ్యె నేని యతని రప్పించెదను."

అయ్యమృతోపమానములగు మంత్రివాక్యములు చెవిని బడ ముంజునిప్రాణములు కుదుటఁ బడియెను. వత్సరాజును గొని యాఁడి యెట్లయినను భోజుని బ్రతికించునుపాయముఁ గనుగొనుమని వీడ్కొల్పెను. తరువాత వత్సరాజు రాజమందిరద్వారమున కెదురుగ నొకపందిలి వేయించి యందు హోమకుండమును ద్రవ్వించెను. కాష్ఠములు లోనగు వలసినహోమద్రవ్యములనెల్ల సిద్ధపఱిచి యీవృత్తాంతమును ప్రధానమంత్రియగు బుద్ధిసాగ

రున కెఱింగించెను. బుద్ధిసాగరుఁడు యోగివేషము ధరించి వచ్చి హోమకుండమునకుఁ జుట్టుఁ దెఱఁ గట్టించి యచట నేమేమో జపము సేయువానివలె నటించెను. అగ్నిలో హోమద్రవ్యముల నార్భాటముల సేయుచు వ్రేల్వఁ దొడంగెను. అంతకు లోపలనే వత్సరాజు భోజుని నా తెఱలోనికిఁ జేర్చెను. ముంజుఁడు హోమప్రదేశమునకుఁ గొంచెము సమీపమునఁ గూర్చుండి యుండెను. రాత్రి రెండుజాములు గడచినవి. హోమము సక్రమముగఁ బూర్తియయ్యెను. ఆసమయమున యోగీశ్వరుఁడు జయ జయశబ్దములం బలుకుచుఁ దెఱఁ దీసి యెల్లవారుఁ గనుంగొను నటుల భోజు నీవలకుం గొనివచ్చెను. పౌరులెల్లరు నత్యా శ్చర్యము నొందిరి. ముంజుఁడు సావిత్రి మున్నగువారలదుఃఖము లన్నియుఁ దీఱెను.

తరువాత ముంజుఁడు యోగీశ్వరుని సంతసపుసమునకుం దోడ్కొని పోయి యనేకవిధముల స్తుతించి వలసినంత ద్రవ్య మును భూషణములను బట్టుదుకూలములను సమర్పించి నమస్క రించి వీడ్కొలిపెను. ఇట్లు కొన్నదినములు గడువ ముంజుఁడు రాజ్యసుఖములపై నాశ మాని వేదాంతజ్ఞానము గలిగి రాజ్య మును భోజున కొప్పగింపఁ దలఁచెను. అవంతిదేశాధిపుపుత్రియు గుణవతియు రూపవతియు నగు లీలావతి యనుకన్యను భోజు నకుఁ బెండ్లి చేసెను. శుభదినమున నెల్లసామంతరాజులు సేవించియుండ ముంజుఁడు భోజునకుఁ బట్టాభిషేక మొనర్చి విరక్తుఁడయ్యెను. ఇట్లు భోజుఁడు విదర్భదేశమునకుఁ బ్రభువై ప్రజలెల్లరు నత్యంతానురాగంబున మెలంగ రామరాజ్యమో యన దేశమును జక్కగఁ బరిపాలించుచుండెను.

2

కాళిదాసు

శ్రీమదనేకభూమండలమండనంబై రంగాపురంగదేశమునందు సత్యవంతుఁ డనురాజు పాలించుచుండెను. ఇతఁడు మిగుల ధర్మాత్ముఁడు. ఇతనికిఁ జంపకకలిక యను నొకపుత్త్రిక గలదు. రాజముఖ్యమంత్రికిఁ జూడామణి యను నొకపుత్త్రుఁ డుండెను. చంపకకలికయుఁ జూడామణియు సమానవయస్కు లగుటంజేసి చిన్ననాఁటనుండియు నెంతయు నన్యోన్యమ్ము స్నేహము గల వారై యాటలనాడుకొనుచుఁ బాటలఁబాడుకొనుచు నుండిరి. వీరిద్దఱు విద్యాభ్యాసమునకు వేఱువేఱు పాఠశాలల కేగుచున్నను నాసమయమునందక్క నితరకాలములయం దొండొరు లెడఁబాయక సంతోషమున మెలంగుచుండిరి. ఇట్లు కొన్నిదినములు గడువఁ బదియేండ్లప్రాయమువారైరి. చంపకకలికకన్నఁ జూడామణి రెండో మూఁడో సంవత్సరములు పెద్దవాఁడు. ఒకనాఁడు వేడుకతో నాడుకొనుసమయమునఁ జూడామణి రాజపుత్త్రికతో "చంపకకలికా! మనమిద్దఱము భార్యాభర్తలుగ నుండిన నెట్లుండునో కదా! సీతారాములవలె సుందరము కాబోలు. నీవు మీనాయనగారితో 'నన్నుఁ జూడామణికిచ్చి పెండ్లిసేయుము' అని యడుగుము. నేను గూడ మానాయనగారితోఁ జెప్పెదను. మన మారంభించిన యీ బొమ్మలపెండ్లితో మనపెండ్లి గూడ ముగియును. తరువాత మనమిద్దఱము నీలాగుననే యెప్పుడు నెడఁబాయక చక్కగ నాడుకొనవచ్చును"

అని తనబాహులతలతోఁ గంఠము గౌఁగిలించుకొని "అదిగో! ఆపటములోఁ జూడుము. కృష్ణుఁ డెట్లు రాధను ముద్దుబెట్టు కొనుచున్నాఁడో!" అని చంపకకలిక బుగ్గ ముద్దుఁ బెట్టుకొనఁ బోయెను. చంపకకలిక చిన్నవయస్సున నున్నను మిగుల వివేక శాలిని కావునఁ జూడామణి యనినమాటలకుఁ జిటూరించుకొని రెండుచేతులఁ బట్టి యవలం ద్రోచి మిక్కిలి కోపముతో నిట్లని యెను. "ఓరిచూడామణి! నీవు బొత్తిగ భయము లేక యాడరాని పలుకులఁ బలుకుచున్నాఁడవు. నీవు మానాయనగారి సేవకుని పుత్త్రుఁడవు. నేను మహారాజపుత్త్రిని. నే నెక్కడ? నీ వెక్కడ? నక్క యెక్కడ? దేవలోక మెక్కడ? ఛీ! నోరు మూయుము. ఇఁక మీఁద నిట్టిపలుగాకి పలుకులఁ బలుకకుము. లోకములో రాజకుమారు లెందఱో యుండ నీపాలఁబడి రాజసేవకుని పెండ్లా మనిపించుకొనుట నాకేమి తలవ్రాఁతయా? ఒకవేళ ననురూపుఁ డగు రాజపుత్త్రుఁడెవ్వండును లభింపకున్నను గన్యను గా నైన నుండును గాని నీవంటివానిఁ బెండ్లాడుదునా? ఇదియె నా ప్రతి జ్ఞగాఁ దలంపుము."

చూడామణి యీ ప్రతిజ్ఞావాక్యములను విని నిష్కారణ ముగ నింత కోపించినందులకుఁ దగిన ప్రతీకారము చేసెదఁ గాక యని తలఁచి "ఓసీ చంపకకలికా! వ్యర్థముగ నితరుల దూఱిన మాత్రన నీవుగొప్పదానవుగావు. నీవివాహముగుఱించి నీతండ్రి నాతండ్రితో నాలోచింపక యేపనియుం జేయఁబోఁడు. రాజ కార్యము లన్నియు మంత్రికి స్వాధీనములు. మంత్రి యిష్టము లేని దొకకార్యము జరుగ నేరదు. కావున నప్పటి కీతఁడె బ్రతికియుండినఁ గేవలమూర్ఖుఁడును దరిద్రుఁడును నగువాని

నీకు భర్తం జేయకున్న వీఁడు చూడామణి గాఁడు. ఇదియే నా ప్రతిన” అని యత్యంతకోపముతోఁ బ్రత్యుత్తర మొసంగెను. చంపకకలిక విని “ఓచూడామణీ! నేను నీకుఁ గాని నీతండ్రికిఁ గాని వశ్యురాలం గాను. బలవత్తర మగుపూర్వకర్మయె నా సుఖదుఃఖములకుఁ గారణము. దాని ననుసరించియే యెల్ల కార్యములు జరుగుచుండునుగాన నీవేమియుఁ జేయ శక్తుఁడవుగావు” అని సమాధానము చెప్పెను. ఇట్లు ఉభయులు బాల్యము నుండి పెంపఁబడిన స్నేహలతను వ్యర్థమగు నీవైరపుఁగరవాలమునఁ దెగనఱికి మాఱు పలుకక నిజగృహముల కేగిరి. ఇట్లు కొన్ని సంవత్సరములుఁ గొన్ని ఋతువులుఁ గొన్ని మాసములుఁ గొన్ని దినములుఁ గడచినపిదప చంపకకలికయుఁ జింతామణియుఁ బెద్దవారైరి. రాజకన్యక తనకుఁ జూడామణికిం జరిగినవివాదమును మఱచెను; గాని చూడామణిమాత్రము మఱువక వివాహసమయమును గాచియే యుండెను. ఇంతలోఁ జంపకకలిక వివాహయోగ్యమగు ప్రౌఢవయస్సున నున్న దని యెఱింగి సత్యవంతుఁడు దగినవరుని విచారింప మంత్రితో నాలోచన మొనర్చెను. మంత్రియు నట్లే యని యొప్పుకొని గృహమున కేతెంచి యీ వృత్తాంతమును దన కుమారుఁడగు చూడామణి కెఱింగించెను. చూడామణి రంధ్రాన్వేషణము సేయుచున్నవాఁ డగుటంజేసి సమయమిదియె యని తండ్రితో “నాయనా! నీవు వృద్ధుఁడవు. దూరదేశములఁ దిరిగి తిరిగి శ్రమపడఁ జాలవు. తగినకన్యావరుని గనిపట్టుటయు సుకరము గాదు. ఎన్నియో విషయములఁ జక్కఁగ బరిశీలింపవలయును. ఇందుల కోపికయు బుద్ధిబలమును

ముఖ్యములు. ఇంతియకాక యియ్యది యొకటి రెండు దినములలో నగుకార్యము గాదు. కనీసము మాసమేనియుఁ బట్టును. ఇన్ని దినములు నీవు రాజధానిలో లేకున్న శత్రురాజు లేమి రంధ్రాన్వేషణము సేయుదురో ? కావున నీవు పోవలదు. నేనేగి యెల్ల దేశములఁ దిరిగి రాజకన్యక కనురూపుఁ డగువరుని దోడ్కొని వచ్చెదను" అనియెను.

ఈమాటలు విని కుమారుఁ డింతటి బుద్ధిశాలి యగుటకు సంతసించెను; కాని రాజునానతి లేక స్వయముగ స్వతంత్రించి కుమారుఁ బంపఁ దగ దని యాసంగతిని రాజున కెఱిఁగించెను. రాజు సంతసించి "మంత్రిసత్తమా ! ఈవరాన్వేషణ కార్యమును నీకుమారున కొప్పగించుటకన్న నుత్తమ మెద్ది గలదు ? చంపకకలికయు నీపుత్త్రుఁడును బాల్యమునుండి యతిమైత్రితో మెలంగుచుండువారు గదా ! కావునఁ జంపకకలికకుఁ దగినవరునిఁ జక్కఁగ విచారించి తోడ్కొని రాఁగలఁడు. ఇతని బంపుట యెంతయు నాకు సమ్మతము" అని పలికెను. తరువాత మంత్రి పరమానందభరితుఁడై పుత్త్రునిప్రయాణమునకుఁ దగినపరివారమును సిద్ధపఱిచెను.

చూడామణి తనమనోరథము నెఱవేఱు ననుసంతోషముచే వలసినసామగ్రి నంతయుఁ గైకొని పరివారముతో నొక్కొక దేశమునకు వరాన్వేషణము సేయ బయలువెడలెను. రాజకన్యకయుఁ జూడామణిని వరుని దోడ్కొని రా నియోగించుటకు సంతోషించెను; గాని బాల్యమున జరిగిన వివాదమునుగూర్చి యించుకయేనియుఁ దలంచినది గాదు. ఇట్లు

చూడామణి ప్రయాణమై అంగ కళింగ నేపాళాదిదేశములం దిరిగెను. ఎచ్చటను దగినవరుఁడు లభింపక పోయెను. మాసము దినములు గడచినవి.

ఒకనాఁ డరణ్యమధ్యమునఁ బ్రయాణము సేయుచు మధ్యాహ్నకాలమగుటం జేసి విశ్రాంతికై యొకచెట్టుక్రిందఁ గూర్చుండి యిట్లు చింతింపసాగెను. "కట్టా! దేశదేశములం దిరిగి తిరిగి వేసారితిని. తగినవరుఁడు లభింపఁడయ్యె ? ఇఁక నాయభీష్టంబు నెఱవేరుట యెట్లు ? మన్మథునిబోలు సౌందర్యము గలిగి దరిద్రుఁడై మిక్కిలిమూఢుఁ డగువాఁడు దొరకినంగదా నా యుద్దేశము సఫల మగును. అట్టివాఁడు లభించుట కడు దుర్లభంబై యున్నది. ఎన్నియో పట్టణములు పల్లెలు వెదకి వెదకి తుద కీయరణ్యముం జేరితి. ఇఁక వెదక వలసినప్రదేశ మేది గలదు ? తలచినకార్యము నెఱవేఱమి మనమున నెంతయు నుత్సాహము తగ్గుచున్నది. ఏపనియుం జేయఁ దోఁచుట లేదు. నేదలంచినవరుఁడు బ్రాహ్మణుఁడేనియు క్షత్రియుం డేనియుఁ గాకున్నను నీచకులు నేని గొంపోయి బొంకియైనఁ గార్య మనుకూలించుకొనియెదను గాక ! రూపవంతుఁడును యౌవనవంతుఁడును దొరకెనేని వానికి వస్త్రభూషణాదులచే మంచి వేషమువేసి పండితుఁ డనియు శూరుఁడనియుఁ జెప్పి నాబుద్ధిచాతుర్యంబునఁ జంపకకలిక వరించునట్లు రాజును రాజపుత్రిని భ్రమింపఁజేసి మెల్లగ వివాహమును బూర్తి సేయింతు. జరుగవలసినకార్యం బింతియ. అప్పటికిఁ గాని నాకోపమునకు శాంతి గలుగదు."

అని యాలోచించి యాయరణ్యమునం గొంతసేపు విశ్రమించెను. ఇంతలో నిరువురు కోడెకాండ్రు గండ్రగొడ్డండ్లు చేతం బట్టుకొని యావైపున కేతెంచుచుండిరి. వారిరూపమును సహజలావణ్యమును వారి మొఱకుదనము కప్పి పుచ్చు చున్నను, ఇంచుకదృష్టి నిగిడించి యవయవసౌష్ఠవమును గనుం గొనిన సుందరు లని తోఁచక మానదు. వేషమును బట్టి కిరాతు లని మాత్ర మూహింపఁ దగి యుండురు. వారిలో నొకఁడు మిగుల సుందరుఁడు. వారిద్దఱు నే వేవో తెలివిమాలిన యొడ్డెమాటల మాట్లాడుచుఁ దాటియాకు గుడిసె గుంజలకుఁ గాఁబోలుఁ గొమ్మలనఱక నొకచెట్టుకడ కేతెంచిరి.

చూడామణి వారిం దిలకించి సౌందర్య లావణ్యముల కచ్చెరువందె. "ఔరా! ఇట్టి సర్వలక్షణశోభితుం డగు ప్రాయపు వాని నింతదనుక నెచ్చటఁ గనుఁగొన లేదు. ఈతనినవ్వు మోమును, మూపురములదాఁక వ్రేలాడుచెవులును; నాజాను బాహువులును, విశాల మగు వక్షస్థలమును, అరఁటి స్తంభ ములవంటి తొడలును, సుందరములగు నవయవములును గనుఁ గొన క్షత్రియకుమారుఁడేనియు నై యుండి యేకారణము ననో కిరాతులలోఁ గలసియుండు నని తోఁచుచున్నది. ఐనను నిట్టి రూపవంతుఁడైన మాత్రమున లాభ మేమి గలదు? చదువు రాని మూఢుఁడుగ నుండవలయుఁ గదా! వీఁ డట్టివాఁడేని నామనో రథవృక్షము పండినదే. వేవిధముల నిట్టిసలక్షణుఁడు మూఢుఁడై యుండఁడు. ఇంచుకసేపు వీరిచేష్టలఁ గనిన నాసంశయము నివర్తింపఁగలదు" అని యాలోచించు చుండెను. తరువాతఁ

జూడామణి వర్ణించిన సుందరుఁడగు కిరాతకుమారుఁడు గొడ్డలిం జేతఁ బట్టి మెల్లగఁ జెట్టెక్కి యొకకొమ్మపైఁ గూర్చుండి యా కొమ్మనే నఱికి దానితోడ నేలంగూలి, అబ్బా! యనిలేచి దుమ్ము దులుపుకొనుచు మరల నిట్లే కొమ్మల నఱకుచుఁ గ్రిందఁ బడుచు నుండెను. ఇట్టి మౌఢ్యమును చూడామణి గనుఁగొని "ఆ! నే నెట్టివాని సంపాదింపనెంచితినో యట్టివాఁడే విధివశంబునఁ జేకూరె. కొమ్మపైఁ గూర్చుండి యాకొమ్మ మొదలు నఱకువాఁ డెట్టి మూఢుం డనఁదగును? కావున వీఁడే తగినవాఁడు" అని తలంచి వాని సమీపించి "ఓ యెఱుకా! యిటు రమ్ము" అని పిలిచెను. ఆయెఱుకు మరలి చూచి యెన్నఁడు పట్టణవాసు లగు నాగరకుల మొగముఁ జూడనివాఁ డగుటవలనఁ జూడామణి దుస్తులఁ గనుఁగొని భయపడి "అయ్యో! అయ్యయ్యో!! ఏదో పెద్దదయ్యము నన్ను మ్రింగివేయుటకుఁ గాఁబోలు పిలుచుచున్నది" అని పెద్దగ నఱచుచు వెంటనున్న వానిం గౌఁగి లించుకొనియెను. రెండవవాఁడు కొంచెము తెలివిగలవాఁడు గాన "దయ్యముగాదురా! ఎవఁడో మనుష్యుఁడే" అని యతనివీఁపు దట్టి యించుక భయముఁ దీర్చెను. చూడామణి వీనియజ్ఞానమున కెంతయు నాశ్చర్యపడి "బ్రహ్మసృష్టిలో నిట్టి వాఁడు గూడఁ గలఁడు గాబోలు" నని వారి సంశయము దీరు నట్లు వారితో "ఓయెఱుకులారా! నేను దయ్యముగాను; మను ష్యుఁడను; మీకు భయము లేదు; నా దగ్గఱకు రండు" అని యనేకవిధముల వారికిఁ దనస్వరూపమును దెలిపి కొంతవఱకు నమ్మించి "ఓబాలులారా! మీలో నొకఁడుమాత్రము నాకుఁ

గావలసియున్నాఁడు” అని “ఓరీ! నావెంట| వచ్చెదవా?” యని యాసుందరు నడిగెను. వాఁడు బెదరి బెదరి చూచుచు “ఓరన్నా! ఇది దయ్యముగాదంటివి గదా! ఒకఁడు మాత్రము గావలసియున్నాఁ డని నన్ను చూపుచున్నది?” అని సుందరుఁడు రెండవవానితోఁ బలికెను. “ఓరీ! నిజమేరా” యని యిద్దఱు గొడ్డండ్ల నక్కడఁ బాఱవైచి రివ్వునఁ గాలికొలఁదిఁ బరువెత్త సాగిరి. చూడామణి సామదాన భేదదండోపాయముల నెట్లే నియు వీనిం గొనిపోవలయు నని తలఁచి వెంట నంటి వారిపరుఁగుఁ జిక్కించుకొనఁజాలక తుద కతిప్రయాసమున భటులచే బట్టి తెప్పించెను. వారిద్దఱు గడగడ వణంకుచుండ మంచిమాటలఁ జెప్పియు బెదరించియు వారిని లోఁబఱచుకొని యసభ్యపుఁ బలుకులఁ బలుకకుండునట్లు పలువిధముల బోధించి యాసుందర కిరాతుని ననేకములగు రత్నాభరణములచేతను బట్టుపీతాంబరము చేతను నలంకరింపఁ జేసి రథముపైఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని ప్రయాణమయ్యెను. రెండవవాఁడు కుయ్యో మొఱ్ఱో యని మొఱపెట్ట నతనికిఁ దినుబండములను గొన్నిరూకల నిచ్చి సంతోషపఱిచి పల్లెకుఁ బంపెను.

ఇట్లు చూడామణి లబ్ధమనోరథుఁడై యూరికే తెంచుచు మార్గమధ్యమునఁ బట్టణములలోని పెద్దపెద్ద మేడలఁ గనుఁగొని యత్యాశ్చర్యమున నామూర్ఖుఁ డాడువెఱ్ఱి తొఱ్ఱి కూఁతల వారించి “ఓరీ! మాట్లాడకుము. నీకు రాజు కూఁతురిం బెండ్లిఁ జేసెదను. అంతదనుక నోరుమూసికొని యుండుము” అని

యాశపెట్టెను. అతఁడు చూడామణి యానతి జవదాఁటిన నేమి చేయునో యని రెండు చేతుల నోరు గట్టిగా మూసికొనెను. చూడామణి యది చూచి ఛీ! యింత మొఱకువాని నింతవఱకు నెచ్చటం గనుంగొనలే దని తలఁచి "ఓరీ మూర్ఖుఁడా! మాట్లాడ కుండు మని యంటిని గాని రెండుచేతులతో నోరుమూసికొను మనలేదు" అని యతని నోటిమీఁదినుండి చేతులు దీయించి కొన్ని కొన్ని శబ్దముల వానినోటఁ జెప్పించుచుండెను.

ఇట్లు రెండుమూఁడు దినములలో నిజపురమును సమీపించి చూడామణి తాను వరునిఁ బిలుచుకొనివచ్చు వృత్తాంతమును రాజునకుఁ దెలియఁజేసెను. రాజును మంత్రియుఁ గొందఱు పౌరులును జక్కని వరుని గొనివచ్చెఁ గాబోలు నని పరమానందభరితు లై యెదురుగ నేగి యొక్క దివ్యభవనమున విడిది సేయించిరి.

తరువాత సత్యవంతుఁడు చూడామణిని రావించి యావరునివృత్తాంతము నడిగెను. చూడామణి యీలాగున వక్కాణించెను.

"రాజవరేణ్యా! మన మిన్నిదినములనుండి వరాన్వేషణమునకై పడిన కష్టము లన్నియు నేఁటికి సుఖరూపము లయినవి. నీ వొనరించిన పూర్వపుణ్యముల పంట నేటికిఁ బండినది. నేఁడు మీవంశ మంతయుఁ బావనమయ్యెను. ఇపుడు నీకుమారికి లభించినవరుఁడు మనుజరూపము దాల్చిన సరస్వతియే యనఁదగి యున్నాఁడు. ఎన్నెన్నియో దేశములఁ దిరిగి తిరిగి తుదకు గౌడదేశమునుండి యీమానవలోకబృహస్పతిని గొనివచ్చితిని

ఇతఁడు మహాశూరుఁడు. మహావిద్వాంసుఁడు. ఇతనికిఁ దెలియని విద్య యేదియు లేదు. రూపమును గనుఁగొనియుంటిరేకదా! ఇతఁడు నీకూఁతునకుఁ దగినవాఁడు. ఉత్తమవంశజాతుఁడు. నా యొనర్చిన నిర్బంధమున నీకొమార్తె పాణిగ్రహణమున కొడంబడి మీ వంశము ననుగ్రహింప నిచ్చటికేతెంచి యున్నాఁడు."

అని పలుకు చూడామణివచనములు రాజునకుఁ గర్ణామృతము లయ్యెను. తరువాత రాజబంధువులు కొందఱు వరునిం జూడ నేగిరి. కాగడా వేసి వెదకినను గుణిలో నేమూలనేని యొకయక్షరముగూడ లేకున్నను జూపులకుమాత్ర మతిసుందరుఁడు. వారందఱు నితనిసౌందర్యమునఁ గనుగొని విభ్రాంతులై చూడామణి చెప్పినమాటలు స్వభావోక్తికి సైతము చాల వనియే తలంచిరి.

తరువాత నెల్లరు సమ్మతింపఁ దనతనయ కనురూపుఁ డని తలఁచి రాజు శుభదినమున శుభముహూర్తమున వివాహము సేయ నిశ్చయించెను. అంతదనుక నీయెలుకువానిఁ దొట్టిమొట్టి కూఁతలఁ గూయకుండ నాఁకట్టుట చూడామణికి విశ్వప్రయత్నమయ్యెను. వరునిఁ బరీక్షింప దర్శన మను మిషఁబెట్టుకొని యెందఱెందఱో వచ్చుచుం బోవుచుండిరి. ఈవాడుక యన్ని దేశములలో నన్ని కాలములయందును సహజమై యున్నదిగదా?

ఆ సమయములయందు చూడామణి దగ్గఱనే యుండి వాని నోరు దెఱవకుండ నిర్బంధించియున్నను నొకానొకప్పుడు దనయెలుకుచేష్టలం గనబఱుచుచునే యుండును. వినను వాని

యసందర్భపుఁ బ్రలాపములనెల్లఁ జూడామణి తనవాక్చాతుర్య ఘమున సమర్థించుచుండెను. ఇట్లు నాలుగుదినములు నాలుగు యుగములుగఁ గడచెను.

మఱునాఁడు వివాహముహూర్తమని యెల్లెడలం జాటించిరి. సకలసామంతరాజులు పరివేష్టించియుండ మంగళవాద్యములు దశదిశలఁ బ్రతిధ్వను లీనుచుండ శుభముహూర్తమునఁ గళ్యాణమంటపముం జేర్చి చూడామణి యెట్టకేలకు వివాహముం బూర్తిచేయించెను. వధూవరులు యౌవనప్రాయమున నున్నందున వివాహానంతరము గర్భాధానమునుగూడ జరుపవచ్చునని యెంచి కర్తవ్యక్రియాకలాపముల ముగించిన పిదప వధూవరులఁ బడకటింటిలోనికిం బంపిరి. అయ్యది దివ్యమణులచేఁ గట్టఁబడి నాలుగువైపుల నిలువుటద్దముల నలంకరింపఁబడి యున్నందున నీయారణ్యకవరుఁ డేమియుఁ దోఁపక మార్గము దెలియక యెట్టకేలకు నతిప్రయాసమున గదిలోనఁ బ్రవేశించెను.

వరుఁ డీలాటి విచిత్రము లెన్నఁడు జూచినవాఁడుగామి నేమేమో వికల్పములఁ జెప్పఁజూచుచుఁ జూడామణివలని భయమున మాట్లాడకయే యుండెను. ఇఁకఁ జంపకకలిక యతిలావణ్యవతి. మహామేధావి. బహుకాలము గురుశుశ్రూషయొనర్చి యాచార్యముఖమున ననేకవిద్యల గ్రహించిన విద్వాంసురాలు. ఇట్టి సకలగుణగణశోభిత యగుచంపకకలిక యెక్కడ? అడవిలో గొడిదలఁ గాయుచు నీయెఱుకువాఁ డెక్కడ? విధాత యొనర్చిన దాంపత్యవైభవ మెట్లున్నదో చూడుఁడు.

ఇంతలోననే యావరుఁ డప్పుడప్పుడుఁ దన ప్రయత్నము లేకయే ప్రమాదవశమున నుచ్చరించు గ్రామ్యోక్తులవలనను, పలుకరించినను బలుకక బొల్లముగొట్టిన రాయివలె నూరక యుండుటవలనను జంపకకలిక చెలికత్తియలకుఁ బెండ్లికొడుకునం దనుమానము గలిగి యొండొరు లేమేమో గుసగుసలాడుకొనఁ దొడంగిరి. ఐనను గార్యము ముగిసినపిదప మూర్ఖుఁ డని తెలిసియు నేమి లాభము గలదు? గతజలసేతుబంధనమే కదా!

తరువాతఁ గ్రీడామందిరమున దాసీజనము సంగీతోపకరణము లగు వీణ మున్నగు నన్ని సాధనముల సిద్ధపఱిచి వెడలి పోయిరి. పెండ్లికుమారుఁడు కేళిమందిరమునకుం బంపుటయె తొందరగ మెత్తనిపఱుపు లభించెఁగదా యని శయ్యపైఁబరుండి గుఱకలువెట్టుచు నిద్రింపసాగెను. చంపకకలికయుఁ బ్రౌఢ యగుటం బ్రియుండు దన్నుఁ జేరఁదీయమికిఁ గారణ మేమోయని చింతించుచు విరహాగ్నిలోఁబడి వేఁగుచుండెను. కొంతసే పాలోచించి మార్గాయాసమునం గాబోలుఁ బ్రియుండు నిద్రాపరవశుం డయ్యె నని యెంచి యల్లన నిద్ర లేపఁ దలఁచి, అత్తరు, పన్నీరు, మున్నగు సుగంధ పుష్పసారములఁ బైఁజిలికెను. కొంతసేపు ఱాల్గరఁగునట్లు మనోహరంబుగ వీణాగానముఁ జేసెను. ప్రియునకు మెలకువ రాలేదు.

తరువాత గాత్రమున మధురముగఁ బాడెను. వీవన గైకొని మెల్లగ వీచెను. ఎన్నియోసుకుమారములగు ప్రబోధనోపాయముల నొనర్చెను. ఎన్ని చేసిన నేమి? ఆమహిషప్రాయున

కేమి తెలియఁగలదు? ఇట్లు కొంతసేపుదనుక నుపచారములు సేసి విసిగి యొక్కచో నల్లనఁ గూర్చుండెను. ఇంతలో గుండెలు దల్లడిల్ల నాగుబాము బుసకొట్టినట్లు ధ్వని వినిపించెను. చంపకకలిక దిగులొందెను. ఆధ్వని యేమయినదియు నూహింపక పోయెను. అటునిటు నాలుగుదిక్కులఁ గలయఁ బరికించి చూచెను. అది మతేమియుఁ గాదు. ఆ రసాభాసపుఁ బెండ్లి కొడుకు నిదురలోనిగుఱక; చంపకకలిక యావికారపుగుఱక తన ప్రాణనాథుని దని తెలిసికొని చిత్తమున నెంతయుఁ దత్తర మొందసాగెను.

"కట్టా! నా ప్రాణనాయకుఁడే యిట్లు గుఱక పెట్టు చున్నాఁడు. ఇవ్విధము చూడ నతిచిత్రముగ నున్న యది. ఉత్తమ పురుషుని లక్షణములతో నొప్పారునితనిదివ్యశరీరసౌందర్య మెక్కడ? కేవలము దుర్భాగ్యుల కుండఁదగిన యీయవలక్షణపు గుఱక యెక్కడ?ఇది యితనికిఁ జంద్రునికిఁ గళంకమువోలెఁ గనఁ బడుచున్నది. ఇట్టిగుఱకయు గాఢనిద్రయు శరీరాయాసంబున గలుగునదియుఁ గలదు. వివాహకార్యసమ్మర్దమున వేళకు నిద్రాహారములు లభింపక యతిపరిశ్రాంతిం బొంది యీసుకుమారుం డిట్లుండెఁగాఁబోలు! దగ్గఱకేగి సాహసించి తట్టిలేపెదఁగాక" అని తనలజ్జను బుజ్జగించి మంచమునకు డగ్గరించెను.

ప్రియుఁ డాహంసతల్పమున మోఁకాళులు గడుపు లోనికిఁ దూర్చుకొని వికారముగ వానలోఁ దడిసిన గువ్వవలె ముడుచుకొని పరుండియుండెను. ఇయ్యది భాగ్యవంతులకు లక్షణముగాదు. రెండవయవలక్షణమును గనుఁగొని చంపకకలిక

హృదయము మరల సంశయించెను. ఎట్టకేలకుఁ జిత్తమును సమాధానపఱచుకొని యల్లనఁ జెక్కిలి నొక్కి ముద్దాడెను. అతఁడు ఛీ! ఛీ! యని సీత్కారమొనర్చి చేతులంబట్టి యావలకుఁద్రోచి వైచి నోరు దెఱచుకొని వెల్లకిలం బరుండెను.

చంపకకలిక మరల నిదానించి 'చూచెదఁగాక' యని కస్తూరీ కర్పూరాది సుగంధద్రవ్యములచే గమగమఁ గమ్మని వాసనలీను తమ్ములము నాతని నోట నుమిసెను. అంత నాయెఱుకు పెండ్లికొడుకు కేకరించుకొని "ఓరీ! ఈగాడిదె పెంటికలు వేయుచున్నది పెంటకట్టునకుఁ దోలుకొనిపో రోరి పీసన్నా!" యని పెద్దగ నఱచుచు లేచెను.

ఇంకను మూఢశిరోమణి యనుటకు సంశయమేముండును? చంపకకలిక కిట్టిమూఢపతి దనకు లభించెనని తెలిసినవెనుక నెట్లు పరితపించియుండునో చదువరు లూహింతురుగాక.

చిత్తరువుబొమ్మవలె నిశ్చేష్టితయై నిలిచెను. చూడామణి మోసపుచ్చి యిట్టి యవలక్షణుని దనకు భర్తగఁ జేయునని కలలోనైనం దలంచియుండ లేదు. దైవఘటనం దప్పింప నెవ్వరి తరము? "హా! ఈతఁడు గాడిదలఁగాయు మూఢజనుఁడని తెలిసినది. సకలవిద్యాపారంగతుఁడగు ప్రియునిఁ బడయఁగోరిన యీ చంపకకలిక కిట్టి దుర్భగుఁడు, మూఢుఁడు, అనాగరికుఁడు, గాడిదలఁగాయువాఁడా పతియయ్యె! అయ్యో నాయనా! హా తల్లీ! నాకొఱకుఁ బడరానిపాట్లం బడి విద్యావంతుఁడగునల్లుని సంపాదించుకొని యానందింపఁ దలఁచితిరిగదా! సకలగుణగణశోభితు

లగురాజకుమారుల నొల్లక యీచంపకకలిక గాడిదలఁ గాయు వానిఁ జేపట్టె నని విని మీమానసంబు లెట్లు పరితపించునో కదా! అంతదనుక నే బ్రతికియే యుండవలయునా? రజ్జువిషాగ్నులు దొరకవా? దొరకిన నేమి? ఆత్మహత్యయు నంధతామిస్రాది నరకములం బొందించు నని కదా పెద్దలు చెప్పుదురు. ఇఁక నేమి సేయుదు? ఎవ్వరితోఁ జెప్పుకొందు?" అని యనేకవిధములఁ బరితపించి యతఁడు మూర్ఖావతంస మగుటకు సంశయము లేదని నిశ్చయించుకొనెను.

తరువాత మఱియుఁ గొంతసేపు వితర్కించి "ఇతని యత్యుత్తమం బగు రూపంబు గనుఁగొన నుత్తమవంశజాతుఁ డనియే తోఁచుచున్నాఁడు. శ్రేష్ఠము లగు జాతిరత్నములు కృత్రిమము లగు గాజుపెంకులతోఁ గలిసికొనుటయుఁ గలదు గదా! కావున నితఁ డేకారణముననో యెఱుకువారిలోఁ గలసియుండవచ్చును. ఇతఁడు కులీనుఁ డేని నాతండ్రి వంశము దోషాస్పదము గాదు. కాదేని యెంతయు నపకీర్తి గలుగక మానదు. ఇతనినే యడిగి చూచెదఁ గాక" అని సరసకుఁ జేరఁ బోయెను. అతఁడు దయ్యమని గడగడవణఁకుచు భయంపడసాగెను. సామోక్తుల నతని భయము కొంత వారించి వానికులగోత్రాదులఁ దెలిసికొనఁ నెంచి యి ట్లనియెను.

చంపకకలిక:—ఓసుందరుఁడా! మీతల్లిదండ్రు లెవరు? మీ రుండుచో టెయ్యది? మీకుల మెయ్యది? మీనామ మేమి?

వరుఁడు:—మాయయ్య యెఱుకురాజు. మాతల్లి యెఱుకులసాని. మా యూ రేమో పే రేమో కులమేమో నాకుఁ దెలియదు.

చంపక:—నీ వా యెఱుకవారిగర్భమున జనించినవాఁడవేనా ?

వరుఁడు:—ఆఁ! కాను. నన్ను వారు చిన్నతనమునుండియుఁ బెంచిరి.

చంపక:—అప్పటికి నీవు కిరాతులలోఁ గలసినవాఁడవేకదా ? ఏదంపతులకుఁ బుట్టితివి ఎఱుకవారిలో నెట్లు కలసితివి ?

వరుఁడు:—ఓసీ! యివి యన్నియు నెవరికెఱుక? మావార లొం. డొరు లనుకొనుమాటలుమాత్ర మిపుడు బుద్ధికిఁ దోఁచినవి. చెప్పెద, తెలిసికొనఁగలవా ?

చంపక:—ఏవీ తెల్పుము.

వరుఁడు:—ఓసీ! ఒకనాఁడు మాయమ్మదగ్గఱ కొకయెఱుకుల. సాని వచ్చినది. ఆమె నన్నుఁజూఁపుచు "సానీ! వీఁడుమీగూడె మునకు వచ్చిచేరినది మొదలు మీలాభనష్టము లెట్లున్నవి?" అని యడిగెను. మాయమ్మ దానిం జూచి "సింగీ! యీబాపన య్య మాలోఁగలసినదాదిగ మాకన్నివిధముల లాభముగనే యున్నది. గాడిదలు మునుపటికన్న వృద్ధినొందుచున్నవి. ఇంత. కన్న మనకుఁ గావలసిన దేమున్నది? వీఁడు మాగూడెములోఁ గాలుపెట్టిన వేళావిశేష మెట్టిదోకాని యొకముసలిగాడిద యైనం జచ్చినదిగాదు. మోకాళులదనుక వ్రేలాడుచేతులుగల వాఁ డెచ్చట నున్నను సంపద వృద్ధిఁబొందునఁట. వీనిచేతులుఁ జెవులు నీవు చూచినవేకదా! నే నొకగూడెములో మనవారి లోఁగలసినయొక బాపనపిల్లవానిఁ జూచితిని. వాఁడు నిట్లే. యున్నవాఁడు. వాఁడాగూడెములోఁజేరినది మొద లెంతయు వృద్ధిగ నున్నదఁట! అతఁడే కాబోలు నితఁడు. ఏమో !

లోగుట్టు పెరుమాళ్ల కెఱుక” అని మాయమ్మ యనఁగా నేను వినియుంటిని.

చంపకకలిక దావాగ్నిదగ్ధ మగుచుంపువృక్షంబుపై వర్షం బురీతి నతని వాక్యామృతధారలు దనపైఁ గురియ హృదయ సంతాపము కొంచెము చల్లారెను. ఎఱుకువాఁడు గాఁ డనియు బ్రాహ్మణుఁడై యేకారణముననో కిరాతులలోఁ గలిసియుండవల యు ననియును నిశ్చయించుకొనెను. “గొప్పవంశమునం బుట్టిని వాని కిట్టిసౌందర్య మెట్లు కలుగును? నాయూహాయు సత్యంబ యయ్యె ఎట్లనియు నితని విద్యావంతునిగఁ జేసి యితనితో సమ్మదంబున సుఖింతుఁగాక! చూడామణి తనయభీష్టము నెఱ వేఱని కతమున నాపైఁ గోపగించి విద్యావంతుని గుణవం తుని రూపవంతుని రాజకుమారునిఁ బెండ్లాడెద నని ప్రతినవట్టిన దానికిఁ బ్రతిక్రియగ నిట్టి యెడ్డెమనుష్యుని విద్యాగంధరహి తుని బ్రాహ్మణుని నాకుం బతిగ నొనర్చి కష్టపెట్టఁ దలంచి తన కిచ్చువచ్చిన యీమూర్ఖుని నాకుఁ బ్రాణనాథునిఁ జేసె. ఇప్పు డాతనిక్రోధాగ్నిఁ జల్లారియుండుఁగదా! ఇతని విద్యావంతుని జేసితి నేని నామనోరథంబు సిద్ధంబు. మొదటనుండియు నితనికిఁ గ్రమంబుగ విద్యలనేర్పుట సాధ్యము గానిపని. దేవతానుగ్ర హంబునంగాని మహాయోగీశ్వరానుగ్రహంబునంగాని మంత్ర ప్రభావంబున విద్యలఁ గఱపుట యెంతయు సులభము.” అని యాలోచించి యతనితో నిట్లనియెను.

చంపక:—ప్రాణవల్లభా! విద్యల నే వేని యెఱుంగుదువా?

వరుఁడు:—విద్దెయా? దొమ్మరిగడ యెక్కుటయా? గాడిదలఁ గాయుటయా? అవి యన్నియు నాకుఁ దెలియును.

చంపక:—అవియన్నియు నుత్తమవిద్యలుగావు. తర్కము, వ్యాకరణము, మీమాంస మున్నగు శాస్త్రములే యుత్తమ విద్యలు. వానిఁగుఱించి యడిగితిని.

వరుఁడు:—అవియన్నియు నాకుఁ దెలియవు. నా కక్కఱ లేదు. నాగాడిదలే నాకున్నఁ జాలును. నాకవియె బంగారము.

చంపకకలిక యితని మౌర్ఖ్యము గనుఁగొనుకొలఁది దుఃఖముకన్నఁ గోప మతిశయించెను. "ఈతఁడు మనుష్య ప్రపంచములో నుండఁదగిన వాఁడుగఁ దోఁపలేదు. ఇట్టి మూర్ఖావతంసమును భర్తఁగఁ గైకొనుటకన్న నవమానమును దుఃఖము నపకీర్తియు నెద్దిగలదు?" అని యించుక యాలోచించి తరువాత నొకఖడ్గమును గైకొని ఝుళిపించుచు "ఓయనాగరికుఁడా! నేనొకటనిన నీ వొకటి చెప్పెదవు. నాగరికత లేశమైన నెఱుఁగవు. నీవు నాకుఁ దగిన పతివి గావు. కావున నీఖడ్గమున నీశిరంబు నఱికి పిదప నేను ప్రాణత్యాగ మొనర్చుకొనెదను" అని బెదరించెను.

రాజపుత్త్రిక క్రోధమునకు భయపడి యతఁడు "ఓయమ్మా! నన్ను వదలిపెట్టిన నేనెచ్చటనైన బ్రతికెదను. నాతల నఱికినందున నీకేమి లాభము గలదు? నన్ను రక్షింపుము?" అని ఘోరున నేడువఁ దొడఁగెను. చంపకకలికకు నిజముగ నతనిఁ జంపవలయు నని యుద్దేశము గాదు. ఏలాగుననేని యతని లోఁబఱచుకొని విద్యావైదుష్యమునకు మార్గమును జూపి యతనిమేలు

చూడఁ గోరియే యట్లొనర్చెను. అతనిదుఃఖమునుజూచి యామె ఖడ్గమును బొఱవైచి, "భయపడకుము. దుఃఖించెదవేల? లోకములో మూర్ఖుఁడగుపతితోఁ గాపురముసేయు సుమంగలికన్న విధవయే మే లని యంద అందురు."

వరుఁడు:—నేను మూర్ఖుఁడ నేల నయితిని?

చంపక:—నీవు పూర్వజన్మమున సుకృతముఁ జేయలేదు. నీ వెఱిఁగినవిద్య యితరునికి వచ్చునేమో యను నీర్ష్యచే నెవ్వనికిం జెప్పినవాఁడవు కావు. కావున నీ వీ జన్మమున మూర్ఖుఁడ వయితివి?"

వరుఁడు:—ఐన నే నిప్పుడేమి చేయుదును?

చంపక:—ఈపట్టణమునకు వెలుపల నొక కాళికాదేవాలయము గలదు. దానికి సమీపమున నొకయోగీశ్వరాశ్రమమున్నది. అందుఁ గాళీచంద్రుఁ డను నొకయోగి తపము చేయుచుండును. అతఁడు మిక్కిలి ప్రభావము గలవాఁడు. వానికడ కేగి విద్య గావలయు నని ప్రార్థింపుము. కాళీమంత్రము నుపదేశింపఁ గలఁడు. ఆమంత్రము త్రికరణశుద్ధిగ జపము నేసిన నన్నివిద్యలుఁ గరతలామలకము లగును.

వరుఁడు:—అట్లయిన నాదేవాలయమునకు మార్గము చూపఁ గలవా?

ఇట్లు వధూవరుల సంవాదముచే రాత్రి మూఁడు జాములు గడచెను. రాజకన్యయుఁ దనభర్త విద్వాంసుఁడు గాఁ గలఁడని యెంతయు సంతసించి యతని రూపలావణ్యాదులం దల

పోయుచు "ఇట్టి సుందరునకు విద్యయు లభించెనేని కుందనంపు బంగారునకుఁ దావి యబ్బినట్లుగదా" అని తలఁచెను.

తెల్లవాఱుజామున నేరికిఁ దెలియకుండఁ గాళికాదేవా లయమునకు మార్గముఁ జూపెను. అతఁడు భార్య యొనర్చిన జ్ఞానోపదేశమువలనఁ గొంచెము తెలివి గలిగి మెల్లనఁ గాళికా లయమునొద్ద నున్న యోగీశ్వరాశ్రమములోనికిం బోయెను. అచటఁ గాళీచంద్రుఁడు ప్రాతఃకాలమున సంధ్యాద్యనుష్ఠానము లందీర్చుకొనుచుండెను. ఆయోగీశ్వరు సేవించినంతనే యతని మనమున నొకవిధ మగు వికాసము జనించెను. అపుడు "ఛీ! ఛీ!! నాభార్య పలువిధముల నన్నవమానించినది. తుదకు నా మౌఢ్యమునకు విసిగి చంపుటకు సైతము ప్రయత్నించినది. ఇట్టి నామూఢపు బ్రతుకేల?" అని తనపూర్వవర్తనముపై రోఁత జనించెను. మహాత్ములదర్శనము సైత మిట్టి మనోవికాస మును గలుగఁజేయఁ జిరకాలము వారిసహవాసమును వారియుప దేశము నెంతటి జ్ఞానమును గలుగఁ జేయంజాలదు ?

అంతఁ గాళీచంద్రుని ప్రాతఃకాల కృత్యము లన్నియు ముగిసెను. తరువాత నక్కఱదాతకుమారుఁడు రెండుచేతుల జోడించి సాష్టాంగముగ నమస్కార మొనర్చి "స్వామీ! నీవే గతి" యని రెండుపాదములం బట్టుకొనియెను. కాళీచంద్రుఁ డతనియారాటమును గనుఁగొని జాలింబడి "బాలుఁడా! నీ వెవ్వఁడవు ?" అని యడిగెను. ఇతనికిఁ దనవృత్తాంత మంతయుఁ దెలియకయుఁ దెలిసియుఁ దనచరిత్రను వెలిపుచ్చుటకు వలసిన

మాటలు రాకయుఁ బలుకక యూరకుండెను. మరలఁ గాళీ చంద్రుఁడు "ఓయీ! నాకడ కేల వచ్చితివి? నేను నీకుఁ జేయ వలసిన పనియేమి?" అని సాదరముగ నడిగెను. అతఁడు "విద్దె విద్దె" యని మాత్రము పలుకుచూ ఉచ్చరించుచుండెను.

కాళీచంద్రుఁడు జ్ఞానదృష్టిచే జరిగిన వృత్తాంతము నం తయుఁ గనుఁగొని యెంతయుఁ గరుణగలిగి "బాలకా! భయపడ కుము. నీవు దేవీయనుగ్రహమున మహావిద్వాంసుఁడవు గాఁ గలవు. ధైర్యము వహింపుము" అని యతని నోదార్చి యప్పుడే స్నానాదికృత్యముల నిర్వర్తింపఁజేసి కాళీమంత్రమును సాంగ ముగ మూఁడుమాఱు లుపదేశించి "బాలకా! ఈమహా మంత్రము నేకాగ్రచిత్తముతోఁ గాళీదేవాలయము వాకిటఁ గూర్చుండి మూఁడుదివసములు రాత్రియుం బవలు జపము సేయుము. దేవి నీకుఁ బ్రత్యక్షము గాఁగలదు. 'దేవీ! విద్య నొసఁగుము' అని యడుగుము" అని చెప్పెను.

అతఁడు సరియే యని కాళీదేవాలయద్వారమున కెదు రుగఁ బద్మాసనము వేసికొని కూర్చుండి మోటుభక్తితో నితర ధ్యానమును వదలి జపము సేయఁదొడంగెను. రెండుదినములు గడచినవి. మూఁడవదినము ప్రాతఃకాలమున రాజపుత్త్రిక తన ప్రాణనాథునివర్తన మెట్లున్నదియో గనుఁగొనవలయునని తన నర్మసఖితోఁగూడ కాళీదేవాలయమున కేతెంచెను.

భర్త యుగ్రముగఁ దపము సేయుచుండెను. అతని యచంచల మగు తపంబును గనుఁగొని యవశ్యము దేవీ ప్రసా

షము నొంపఁ గలఁ డని సంతసించెను. తరువాతఁ గాళీచంద్రుని యాశ్రమమున కేగి నమస్కరించి "స్వామీ! నా ప్రాణనాథు నెట్లు కృపఁ జూచెదరో" అని ప్రార్థించి యతని యనుగ్రహముఁ బడసి పోవుచు భర్త వినునట్టు లొకశ్లోకమును జదివెను.

"అనిలస్య గమో నాస్తి ద్విపదో నైవ దృశ్యతే,
జలమధ్యే స్థితం పద్మం కంపితం కేన హేతునా!"

"ఈ ప్రాతఃకాలమున వాయువు వీచుటలేదు. పక్షియే నియు మనుష్యుఁ డేనియుఁ గనఁబడఁడు. ఏకారణముననో నీటి లోనితామరపూవు కదలుచున్నది."

ఇట్లు సాభిప్రాయముగఁ బలికినశ్లోకము తనప్రియునిచెవిఁ బడియెను. రాజకన్యయుఁ జెలికత్తెయు మరల శేపాడి వచ్చెద మని యథేచ్ఛం జనిరి. అంత నాబ్రాహ్మణుఁడు జపము చేసిచేసి యలసిపోయెను. రాత్రి జాము ప్రొద్దుపోయినది. చంద్రోదయ మయ్యెను. కలువలతోడనే యితనిబుద్ధియు వికాసము నొందెను. విద్యలన్నియుఁ గలలో సముద్రతరంగములవలెఁ బొరలి పొరలి వచ్చునట్లు తోఁచుచుండెను. కాళికాదేవి యింకను బ్రత్యక్ష ము గాలేదు.

ఆదేవి యానగరమునకుఁ బ్రధానదేవత యగుటవలన రాత్రియంతయు ఘోరాకారమునం ద్రిశూలము ధరించి బట్ట ణమునెల్లఁ గలయఁ దిరుగుచు నేయుపద్రవములు రాకుండఁ గాపాడుచుఁ దెల్లవాఱుజామున మరల దనయాలయమునకుఁ జేరుచుండును. ఈసంగతి బ్రాహ్మణుఁడు గుఱుతించి కాళికాదేవి

యప్పుడు వెలుపలి కేగి యున్న దని తెలిసికొని యాదేవాల యములోనికి దూరి తలుపులు దిట్టముగ మూసికొని లోనఁ గూర్చుండి మరల జపము సేయ నారంభించెను.

తెల్లవాఱినది. యథాప్రకారముగ దేవి యాలయమున కేతెంచి చూడఁ దలుపులు రెండు మూసి యుండెను. వేగ ముగ వచ్చి రెండు తలుపులఁ గాలఁ దన్ని పీడకుండుటం జూచి లోపల నెవరో ప్రవేశించి రని "ఆఁ! ఎవ్వఁ డీదుర్మార్గుఁడు. నిఖిల లోకభయంకరయగు నీకాళిక కెవ్వఁ డీయపకృతి నాచరించి బ్రతుకఁదలఁచె. సింహముతోఁ జెల్లాటము లొనర్చు మూర్ఖుఁ డెవఁడు?" అని భీకరముగ నఱచెను.

బ్రాహ్మణుఁడు లోపలఁ గూర్చుండి 'విద్యా విద్యా' యని గొణుగుచుండెను. ఈరెం డక్షరములు గాళికాదేవి విని దివ్య దృష్టిచే నెల్లవృత్తాంతము నెఱింగెను. "ఓరీ తలుపులు దీయుము. నీయభీష్టము నెఱవేర్చెదను" అని పలికెను; గాని యా మొఱకుఁడు మోటుపట్టున 'విద్యా' యని యనుచుఁ దలుపుల దీయకయే యుండెను.

కాళియుఁ దర్జించియు భర్జించియు నేమిసేసియు లాభము లేక యతనిమూర్ఖతకుఁ గరుణ గలిగి "ఓరీ! ఈకుంచెకోల ద్రిప్పు రంధ్రములోనుండి నాలుక వెళ్లఁబెట్టుము" అని యానతిచ్చెను. బ్రాహ్మణుఁ డట్లు సేయ నాలుక నేవియో నైదు బీజాక్షరముల వ్రాసెను. అప్పు డాతనిదశాపరిణామ మేమని వర్ణింపఁగలము? మన మింతదనుక నెఱుకయని యతిమోఱకుఁ డనియు నాడుచు

వచ్చిన వెఱ్ఱిబ్రాహ్మణుఁ డగునా? ఆజన్మమే కాదు. ఆ తెలివియే కాదు. ఆ తేజమే కాదు. ఆచాతుర్యమే కాదు. ఇది యొకజన్మము. ఇది యొక తెలివి. ఇది యొక తేజము. ఇది యొకచాతుర్యము. వేయేల? ఆమానవుఁడే కాఁడు. ఇతఁడు కాళిదాసు. మహా విద్వాంసుఁడు. ఇతని బుద్ధిచాతుర్యమును మన మేమని చెప్పఁ గలము? రెండవకాళియే యనఁదగియుండెను.

తరువాత దేవాలయము తలుపులు దెఱచెను. వెంటనే త్రిశూలధారియు భీషణాకారయు నై సాక్షాత్కరించిన కాళీ దేవిని గంగాప్రవాహతరంగములువోలె పొంగి పొరలుచుండు కాళిదాసుని కవితాధారలు నిలువున ముంచివైచెను. కాళి యతని స్తుతికి సంతసించి తలఁచినపుడెల్లఁ బ్రత్యక్ష మగురీతి ననుగ్రహించెను.

ఇంతలోఁ గాళిదాసునివిద్యావైదుష్యమును గనుఁగొనుటకుఁ బోలె సూర్యుఁ డుదయ మొందెను. అపుడు రాజకన్యక యచటికి కేతెంచి కాళీచంద్రయోగివలన నెల్లవృత్తాంతము నెఱింగి పరమానందభరితయై కాళిదాసు దర్శనమున కెదురు చూచుచుండెను. కాళిదాసు తనభార్య యేతెంచిన సంగతి తెలియఁగనే లోదినమున నామె తన చెలియతోఁ జెప్పిన శ్లోకము స్మరణకు వచ్చెను. అద్దానికి నుత్తరముగ నామె విను నట్లీశ్లోకము వక్కాణించెను.

"పావకోచ్ఛిష్టవర్ణస్య శర్వర్యా బంధనం కృతమ్,
మోక్షం న లభతే కాంతే కంపితం తేన హేతునా."

"రాత్రి ధూమమువంటి కాంతి గలదాని (తుమ్మెదను)

బందికానలో వైచినది. ఇంకను విడిపింపలేదు. కావుననే (కమ లము) కదలుచున్నది."

ఈ సమాధానమును విని రాజకన్యక "ఔరౌర! నే నడిగిన ప్రశ్నమున కింతవఱ కెవ్వఁడు సమాధానము జెప్ప లేదు. నా ప్రాణనాథుఁ డించుకయేని భావము వీడక నామనో గత మగు నభిప్రాయమును వెల్లడించె. పూర్వ మెంత మూఢుఁడుగ నుండెనో విపరీతముగ నంతటివిద్వాంసుఁ డయ్యె. ఇంతకు నాపూర్వపుణ్యఫలము బాగుగ నున్నయది" అని సంత సము నాశ్చర్యమును ముప్పిరిగొన మిక్కిలి భక్తివినయములతోఁ గాళిదాసుని సమీపించి నమస్కార మొనర్చి "నాథా! నీయెడ నాచేసిన యపరాధముల క్షమింప వేఁడుచున్నదాన. నామనోరథము నెఱవేఱ మీకిట్టి వైదుష్యముఁ గృపసేసినయీ కాళికాదేవికి వేయివందనము లాచరించుచున్నాను. ఇఁకఁ బ్రియురాలి నను గ్రహింప నాహృదయము వేఁడుచున్నయది." అని సాభిప్రాయముగఁ బలికెను. కాళిదాసు రాజకన్యావాక్య ముల విని, "ఓరాజపుత్రీ! నీవు నా కేమియు నపకారము చేయమియకాక యెంతయో యుపకారము చేసినదానవు. నీఋణమును దీర్చుకొన నీజన్మములవంటివి నూఱేనియుఁ జాలవు. కేవలము మూఢదశయందుండు నన్నను గ్రహింప నెంచి కాళీచంద్రునిదర్శనము సేయించితివి. వారిమంత్రప్రభావమునఁ గాళికాదేవిదర్శనముం జేయించితివి. కాబట్టి నీవు నాకు ప్రథమ గురుస్థానము. నీ కిందుల కేమి ప్రత్యుపకారము సేయుదు? పూర్వము మనకున్న భార్యాభర్తృభావము నేఁటికి మూఁడు దినముల క్రిందటనే నశించినది. ఇఁకమీఁద గురుశిష్యభావమే

నాయభిమతమైనది. కావున నన్ననుగ్రహింపుము. శిష్యుఁడా! యని పిలువుము. నీకిదే నమస్కారము" అని యామెతఁ బ్రదక్షిణ మొనర్చి నమస్కరించెను.

రాజపుత్త్రిక నివ్వెఱపడియెను. "తా నొండుదలఁచిన దైవ మొండు దలంచుఁగదా! ఇట్టి రూపవంతుని విద్యావంతు నొనర్చి యతనితో సుఖింపఁదలఁచిన చంపకకలిక మనోరథము లన్నియు వ్యర్థము లయ్యెనుగదా! అని చంపకకలిక హృదయము పరితపింపఁజొచ్చెను. అనేకవిధములఁ దన యనురాగమును ప్రకటింపఁజేసి కాళిదాసు నభిప్రాయమును మార్పఁ దలఁచెను గాని సాధ్యము గాలేదు.

కాళిదాసు నసమానసౌందర్యము రాజపుత్త్రి హృదయము నాకర్షించినదిగాని యామె దివ్యసౌందర్యము కాళిదాసు హృదయము నాకర్షింప లేకపోయె. ఔను! ఇంద్రియములు స్వాధీనములుగఁజేసికొనిన మహానుభావు లేల చలింతురు? చంపకకలిక పలువిధములఁ బ్రార్థించెను. కాళిదాసు భార్యాబుద్ధి మహాపాతకముగఁ దలంచెను. తరువాత నిరాశురాలై రాజపుత్త్రి గోలు గోలున నేడ్వఁదొడఁగెను. కాళిదాసు మనము ధర్మసహితమే; కాని దయారహిత మయ్యెను. చంపకకలిక యత్యంతము కోపము వహించి యేమియుఁ జేయునదిలేక వేఁడివేఁడి కన్నీటిధారలు జలజలరాల "కాళిదాసా! కఠినహృదయుఁడవై నా ప్రార్థనము నంగీకరింపక నాజన్మము వ్యర్థము సేసితివి. ఇటులనే నాజన్మము కడతేఱవలసినది కాఁబోలు! నిరపరాధిని యగు స్త్రీ నిట్లు కష్టపెట్టి యుసురుగొంటివి గాన నీవు స్త్రీవలననే

మృతిఁబొంది దేవపుగాక" అని తీవ్రముగ శపించి యతని రూప లావణ్యాదులనే తలంచుచు నంతఃపురమున కేగి బ్రహ్మచారిణియై కాలమును గడపెను.

తరువాతఁ గాళిదాసు రాజపుత్త్రిచే శప్తుఁడయ్యెను గురు భావమున బ్రతిశాపము నీయ నియ్యకొనక 'ఐన నగుఁగాక' యని ధైర్యముతోఁ గాళీచంద్రునకుం గాళికాదేవికిం బ్రణ మిల్లి యానతిఁ గైకొని ప్రయాణమయ్యెను. తరువాతఁ గొన్ని దినములకు భోజరాజుకీర్తిని విని యతని రాజధాని యగు ధారానగరమున కేతెంచెను.

3
గోవిందపండితుఁడు

ఒకనాఁడు భోజరాజు ప్రాతఃకాలమునఁ దెల్లని గుఱ్ఱము నెక్కి బుద్ధిసాగరునితోడం గ్రీడోద్యానమున కేఁగుచుండెను. మార్గమధ్యమున గోవిందపండితుం డను నొక బ్రాహ్మణుఁ డెదురు పడి భోజరాజుం జూడక యాశీర్వదింపక కనులుమూసికొని పోవుచుండెను.

భోజరాజు కారణ మారయఁజాలక యాబ్రాహ్మణు నెచ్చరించి "ఓవిప్రోత్తమా! మహారాజు నగు నన్నుఁ బ్రాతఃకాలమునఁ గనుగొనియు నాశీర్వదింపక కనులు మూసికొని పోవుచున్నాఁడ వేల? నేను నీకేమి యపకారమొనరించితిని?" అని యడిగెను.

గోవిందపండితుఁడు "రాజా! నీవు విష్ణుభక్తుఁడవు. బ్రాహ్మణుల కేమియు నపకారము సేయువాఁడవుగావు. కావున నివలన నాకు భయము లేదు. ఐనను నీ వొక బ్రాహ్మణున కేనియు నొక విద్వాంసున కేనియు నొక్క కాసైన నిచ్చువాఁడవు గావు. కాఁబట్టి నీదాక్షిణ్యము నాకేమి? ఆశీర్వచనము సేసిన నాకేమి లాభము గలదు? ఇంతియకాక యుదయముననే లోభి మొగము నుజూచిన నున్న సంపదగూడఁ బోవునని పెద్దలుచెప్పుదురు. మఱియు దానరహితుఁ డగు రాజును, నపుంసకుని యువతులు

వారలె బండితులుఁ బ్రజలు బ్రేమింపరు. లోభివానికిఁ గోపము గలిగిన నేమి ? అనుగ్రహము గలిగిన నేమి? వీనివలన నెవ్వని కేమి ప్రయోజన ముండును ? లోకములోఁ జాతుర్యము లేని వాని చదువును లోభివాని సంపదయుఁ బిఱికివాని భుజాబలమును నిరర్థకములు. ఈవిషయమై నాచిన్నతనములోనే మాతండ్రి చనిపోవునపుడు "నాయనా! నీకెంత ప్రియుఁడయ్యును గాయకులు స్త్రీలు జూదగాండ్రు మున్నగువారికి లోఁబడిన లోభిరాజును మాత్రము గలనైనఁ గొలువకుము. తండ్రీ! మహాపాతకము లన్నిటిలో రెండు మిక్కిలి గొప్పవి. మొదటిది లోభివాని దర్శనము. రెండవది వాని నాశ్రయించుట. కావున రాజు వివేకములేక ధర్మమార్గముల బోధించు మంత్రులయందుఁ బెడమొగము గల్గి విద్వాంసుల నాదరింపక యున్నవాని సజ్జను లేల కొని యాడుదురు? రాజు గుణవంతుఁడేని యతని నాశ్రయించి బ్రతికినంతకాలము సేవింపవలయును. ఆసేవనవలనఁ దత్క్షణము ఫలము గలుగకున్నను గాలాంతరమున నేనియు ఫలము గలుగక మానదు.' అని బోధించెను. కావున నాతండ్రి యుపదేశము చొప్పునఁ గనులు మూసికొని పోవుచుంటిని." అనియెను.

భోజునకు మిక్కిలి యవమానముగ నుండెను; కాని బుద్ధిశాలి గావున నవి హితవాక్యములుగనే గ్రహించి యాబ్రాహ్మణునితో నిట్లనియెను.

ఓ విప్రవర్యా! లోకములో హితముగ మాట్లాడువారెందఱో సామాన్యముగ లభింతురు కాని ప్రకృతకాలమున

హితముగఁ దోఁప కున్నను నుత్తరకాలమున హితకరము లగు మాటలను మొగమోటము లేక నుడువువారును, ఆమాట లను వినువారును లభించుట మిక్కిలి దుర్లభము. హితము గోరువారు విద్వాంసులును, విద్వాంసులు హితము గోరువారు నగుట కడు దుర్లభము. రుచ్యమును, గుణవంతమునగు నౌష ధము సామాన్యముగా దొరకదుకదా."

ఇట్లు గోవిందపండితు నుగ్గడించి "ఓపండితుఁడా! నీపే రేమి?" యని యడిగెను. ఆబ్రాహ్మణుఁడు తనపేరుఁ దాను చెప్పుకొనుట పాపము గాన భూమిపై "గోవిందుఁడు" అని వ్రాసెను. అంతట రాజు "ఆహా! ఈబ్రాహ్మణుఁడు గొప్ప విద్వాంసుఁడు" అని యొక లక్ష రూప్యముల నొసంగ బొక్క సగానికి నుత్తరము వ్రాసియిచ్చి ప్రతిదినము మాయాస్థానమునకు వచ్చుచుండవలసిన దనియు, ఎవ్వరేని గొప్పవిద్వాంసులుఁ గవులు వచ్చిరేని వారిని సభకుఁ బిలుచుకొని రావలయు ననియుఁ జెప్పి యాపండితు నంపెను.

ఇట్లు కొన్ని దినములు గడువ ననేక దేశములనుండి కవులు శాస్త్రజ్ఞులు భోజరాజదర్శనమునకై యేతెంచుచుండిరి. వారికెల్లరకు వలసినంత ధనమిచ్చి గౌరవించి పంపుచుండెను. ఇట్లుండ ధనాగారములో డబ్బు మిక్కిలి తగ్గిపోవుచుండెను. దీనిం గనుఁగొని యొక మంత్రి రాజుం జేరి యిట్లనియె: "మహా రాజా! లోకములో రాజులు కోశబలము గలిగిననే జయము గాంతురు. ఎవనికి నేనుఁగులు, గుఱ్ఱములు, బొక్కసము మున్నగు సంపద సమృద్ధిగ నుండునో వానిదే భూమి; వాఁడే జయము.

గలవాఁడు; వానిని శత్రువు లెదుర్కొనఁజాలరు. కావునఁ గోశ బలము ముఖ్యముగఁ గాపాడుకొనవలెను. అధికవ్యయముఁ జేసిన దారిద్ర్యము సంభవించును. తరువాత దరిద్రుఁ డేపనిఁ జేయఁ గలఁడు?"

అని దానముఁ జేయఁగూడ దని యా లోభిమంత్రి బోధింపసాగెను. భోజుఁ డెంతయు గద్దించి "నీయట్టి లోభి వాఁడు మంత్రిస్థానమున నుండఁదగఁడు" అని యతనిఁ దొలఁగించి యాస్థానమున మఱియొకని నేర్పఱిచెను.

4
గొల్లపిల్ల

ఒకనాఁడు భోజరాజు వేటాఁడ నొక వనమున మిక్కిలి దూర మేగి యేగి మధ్యాహ్నకాల మగుటవలనఁ దీక్ష్ణములగు సూర్యకిరణములచే సంతప్తుఁడై దప్పి నొంది మిగుల వ్యాకులతం జెంది యొక వృక్షమునీడఁ గూర్చుండెను. అప్పు డొక సుందరాంగి యగు నొక గొల్లపిల్ల యొక కుండను దలపై నుంచుకొని మార్గమున ధారాపురమునకుం బోవుచుండెను. భోజరాజు దానిం గనుంగొని దప్పినాపుకొనఁజాలక "ఈకన్నియ గొనిపోవు భాండములో నేదియేని పానయోగ్య మగు పదార్థముండినఁ దనివి దీఱఁ ద్రావి దప్పిఁ బాపుకొందును గదా? అయ్యది యేమైనదియుఁ దెలియరాదు. అడిగి చూచెదఁగాక" అని తలఁచి "ఓతరుణీ! ఆకుండలో నే మున్నది?" అని పలుకరించెను.

ఆసుందరి రాజు దప్పిగొన్నవాఁడని తెలిసికొని యాతని ముఖకమలముం దిలకించుచు ని ట్లనియె.

"హిమకుందశశిప్రభశంఖనిభం పరిపక్వకపిత్థసుగంధరసమ్,
యువతీకరపల్లవనిర్మథితం పిబ హే నృపరాజ! రుజాపహరమ్."

"ఓరాజా! మంచువలె, మల్లెమొగ్గలవలె, చంద్రునివలె నతిస్వచ్ఛమై యున్నది. బాగుగ ముదురఁ బండిన వెలగపండువలెఁ గమ్మని వాసన గలిగియున్నది. జవరాలిహస్తపల్లవముచేఁ జిలుకఁబడినది. దీనిని (మజ్జిగను) బానము చేయుము. దేవరవారి శ్రమలెల్లఁ దొలంగును."

భోజరా జాకన్నియవాక్యామృతంబుఁ గ్రోలి సగము దప్పిఁ బాపుకొని ప్రసన్నవదనుఁడై యాకన్నియతో "సుందరీ! నీ వెవరిదానవు ? నీలజ్జ నీమనోహర మగు దృష్టిని సంకోచింపఁ జేయుచున్నది. నీవృత్తాంతముఁ దెలియఁజెప్పుము" అని యడిగెను.

ఆకన్యక భోజరాజు సౌందర్యముం జూచి నవయౌవన మున నున్న దగుటవలన నతని మోహించి యిట్లు పలికెను.

"ఇందుం కైరవిణీవ కోకపటలీ వాంభోజినీవల్లభం
మేఘం చాతకమండలీవ మధుపశ్రేణీవ పుష్పవ్రజం,
మాకందం పికసుందరీవ రమణీ వాత్మేశ్వరం ప్రోషితం
చేతోవృత్తి రియం సదా నృపవర ! త్వాం ద్రష్టు ముత్కంఠతే."

"ఓనృపవరా! చంద్రుని కుముదినివలె, సూర్యుని జక్రవాకపంక్తి వలె, మేఘమునుఁ జాతక మండలివలెఁ బుష్పసమూహమును దుమ్మెదలపంక్తి వలె, మామిడిచెట్టును గోయిలవలె, దేశాంతరగతుఁ డగు నాయకుని నాయికవలె, నాచిత్తవృత్తి యెల్లపుడు దేవరవారిని సేవించుచుండుటకు నెంతయు వేడుక పడుచున్నది."

ఆకన్నియవాక్యములకు రాజెంతయు నాశ్చర్యము నొంది "ఓతరుణీ! నాకుఁ బట్టపుదేవి లీలావతి యున్నది. ఆమె యిష్టపడకున్న నెవరిని వివాహమాడఁ జనదు. కావున లీలావతి సమ్మతించెనేని నిన్నువశ్యము పరిగ్రహించెదను" అని తరువాత భార్యయిష్టము మీఁద నా కన్నియంగూడ భోగ్యస్త్రీగఁ బరిగ్రహించెను.

5
శంకరకవి

ఒకనాఁడు భోజరాజు సకలసామంత విద్వత్కవీంద్రులు పరివేష్టింపఁ గొలువు దీరి యుండెను. అపుడు శంకరుఁ డనువిద్వత్కవి యాసభ కేతెంచెను. భోజుఁ డతని ముఖతేజమును బట్టియుఁ జేతిలో నేమో వ్రాసిన తాటియాకుండుటంబట్టియు, విద్వాంసుఁ డని తెలిసికొని స్వాగత మడిగెను. శంకరకవి చేయెత్తి "ఓరాజా! నీ కభ్యుదయము గలుగుఁగాక" అని యాశీర్వదించెను. భోజుఁడు సంతసించి యి ట్లనియెను.

భోజుఁడు:—ఓ కవీంద్రా! ఆపత్త్రికలోని దేమి?

శంకరకవి:—పద్యము

భోజ:—ఎవనిది?

శంకర:—నీదేనయ్యా!

భోజ:—చదువుము

శంకర:—చదివెదను; గాని యీ చామరములు వేయు జవరాండ్ర కంకణములఝణఝణత్కారములనుక్షణకాలము వారింపుము.

తరువాత సభయంతయు భోజుని యాజ్ఞచే నిశ్శబ్దముగ నుండ శంకరకవి యాపత్త్రికం దీసి యిట్లు చదివెను.

"యథా యథా భోజయశో వివర్ధతే
సితాం త్రిలోకీ మివ కర్తు ముద్యతం,
తథా తథా మే హృదయం విదూయతే
ప్రియాలకాళీధవళత్వశంకయా."

"ఓ రాజా! నీ కీర్తి మూఁడులోకములఁ దెలుపుసేయు వూనికతోఁ బెరుగుచున్నప్పుడెల్లను నా ప్రియురాలి నల్లనిముంగురులుగూడఁ దెల్లఁబడునేమో యనుభయమున నాహృదయము మిక్కిలి పరితాపము నొందుచున్నది."

ఈకవి చమత్కృతికి సంతసించి రాజతనికిఁ బండ్రెండు లక్షలరూప్యముల నొసంగెను. సభలో విద్వాంసు లెల్లరుఁ దెల్లఁబోయి తలవంచుకొని రాజువలనిభయమువలన మాటాడకుండిరి.

నాఁటిదినము సభ ముగిసినపిదప భోజరాజంతఃపురమునకుఁ బోయెను. పండితు లెల్లరు సభలో రాజు లేకుండుటఁ జూచి "ఔరా! భోజరాజు నవివేక మేమని చెప్పవచ్చును? వేదములను, శాస్త్రములను జక్కఁగ నెఱిఁగిన యాశ్రితకవుల కొకలక్షరూప్యములమాత్ర మొసంగెను. కేవల గ్రామ్యకవియగు శంకరునకుఁ బండ్రెండులక్షల నిచ్చెను. వీని యతిశయమేమి!" అని రాజును నిందింపఁదొడఁగిరి.

ఇట్లు సభయంతయుఁ బండితులకోలాహలముచే నిండియుండెను. ఆసమయమునఁ గనకకుండలముల ధరించి, దివ్యమగుపట్టుసాలువ నెత్తికిఁ జుట్టుకొని కస్తూరిచందనము మున్నగు సుగంధద్రవ్యముల వాసనల వెదఁజల్లుచు మూర్తిమంతమగు

విలాసమువలె నతిసుందరుఁడును, మహాకవియు నగు నొకమహా పురుషుఁ డేతెంచెను. వానితేజమును గనుఁగొన స్వర్గమునుండి భూమికి దిగివచ్చిన బృహస్పతి యనఁ బ్రకాశించు చుండెను. విద్వాంసులందఱు వానిని గని యొండొరులమొగములఁ జూచు కొనుచు నూరక యుండిరి. ఆమహాపురుషుఁ డెవఁడో కాఁడు. మనకాళిదాసే వాని కన్న నంతతేజశ్శాలియు నంతటిసుందరుఁడు నంతటివిద్వాంసుఁడు మఱియెవఁడు గలఁడు?

తరువాత నాకాళిదాసు సభలోని విద్వాంసులఁ గనుఁ గొని "భోజమహారాజుగా రెక్కడ?" అని యడిగెను. "ఇప్పుడే యంతఃపురమున కరిగిరి" అని బదులు చెప్పిరి.

తరువాతఁ గాళిదాసు ప్రత్యేకముగ నావిద్వాంసుల కందఱకుఁ దాంబూల మొసంగి యచ్చో జరిగిన వృత్తాంత మెఱిఁగి శంకరకవిపై వీరందఱు నసూయపడుచున్నారని వారి ముఖలక్షణాదులఁ బట్టి తెలిసికొని యి ట్లనియెను-

"ఓవిద్వాంసులారా! భోజరాజు శంకరకవికిఁ బండ్రెండు లక్షల నేలయిచ్చె నని తలంపకుఁడు. రాజు నభిప్రాయము మీ రెఱిఁగినవారుగారు. ఈరూప్యములలో శంకరకవి కొకలక్షయే! తక్కుంగల పదునొకండు లక్షలను, ఇతని పేరిటివా రగు నేకాదశ రుద్రుల కిచ్చెను. ఇదియే రాజాభిప్రాయము."

అని పలుక సభవారందఱుఁ జమత్కారముగఁ దలఁచిరి. తరువాత నొకరాజపురుషుఁ డీవృత్తాంతమును భోజరాజునకుఁ దెలియఁ జేసెను. భోజరాజు తనయభిప్రాయమును గనుఁగొనిన యతని మహానుభావునిగఁ దలఁచి సభ కేతెంచెను. కాళిదాసు

"మంగళ మగుఁగాక" అని యాశీర్వదించి గంభీరస్వరమున రాజు 'కట్లెదుర నిట్లు పఠించెను.

"మహారాజ! శ్రీమన్! జగతి యశసా తే ధవళితే
పయఃపారావారం పరమపురుషోఽయం మృగయతే,
కపర్దీ కైలాసం కరివర మభౌమం కులిశభృత్
కళానాథం రాహుః కమలభవనో హంసమధునా."

"ఓమహారాజా! శ్రీమంతుఁడా! నీకీర్తిచే లోక మెల్లఁ దెల్లఁబడఁగా విష్ణువు పాలసముద్రమును, శివుఁడు కైలాసమును, ఇంద్రుఁ డైరావతమును, రాహువు చంద్రుని, బ్రహ్మ హంసను దెలిసికొనఁజాలక వెదకుకొనుచున్నారు."

ఈకర్ణపేయ మగుశ్లోకమును విని భోజరాజు సంతసించి తూర్పుదిక్కునుండి దక్షిణదిక్కునకు మరలెను. కాళిదాసుఁడు భోజరాజు పెడమొగము పెట్టుటఁజూచి తనశ్లోకము బాగులేదని కాఁబోలు నని తలఁచి యతని కభిముఖముగ నేగి మరల నిట్లు పఠించెను.

"నీరక్షీరే గృహీత్వా నిఖిలఖగతతీర్యాతి నాళీకజన్మా
తక్రం ధృత్వా తు సర్వా నటతి జలనిధీంశ్చక్రపాణి ర్ముకుందః,
సర్వా నుత్తుంగశైలాన్ దహతి పశుపతిః ఫాలనేత్రేణ పశ్యన్
వ్యాప్తా త్వత్కీర్తికాంతా త్రిజగతి నృపతే! భోజరాజక్షితీంద్ర!"

"ఓభోజమహారాజా! నీకీర్తికాంత మూఁడులోకముల వ్యాపించియుండ బ్రహ్మ పాలను నీటిని జేతఁగొని (హంసపాలను నీటినివేఱుచేయును) పక్షిసమూహములకడకెల్ల నేగుచున్నాఁడు. చక్రాయుధుఁడగు నారాయణుఁడు తక్రమును గొని (పాలతో జేర్చిన దోడుకొనును) సముద్రముల నెల్లఁ దిరుగుచున్నాఁడు.

శివుఁడు ఫాలనేత్రముతోఁ జూచుచు (వెండికొండ నిప్పుచేఁ గరఁగును) ఎత్తగు కొండల నెల్ల దహించుచున్నాఁడు."

ఈశ్లోకమును విని భోజరాజు పడమరముఖము పెట్టి కూర్చుండెను. కాళిదాసు "ఏల? నాదురదృష్టము గాఁబోలును రాజునకు నాకవిత్వము రుచింప లేదు" అని తలఁచి మరల నభిముఖముగ నేగి యిట్లు పఠించెను

"విద్వద్రాజశిఖామణే! తులయితుం ధాతా త్వదీయం యశః
కైలాసం చ నిరీక్ష్య తత్ర లఘుతాం నిక్షిప్తవాన్ పూర్తయే,
ఉక్షాణం తదుపర్యుమాసహచరం తన్మూర్ధ్ని గంగాజలం
తస్యాగ్రే ఫణిపుంగవం తదుపరి స్ఫారం సుధాదీధితిమ్."

"పండితశిఖామణి వగు నోరాజా! బ్రహ్మ నీకీర్తిని కైలాసముతో సరితూప నెంచి కైలాసమే చులకన కాఁగా సరి పోవుటకై దానిపై శివునియెద్దును, దానిపై శివుని, వానిపై గంగను, దానిపై నాదిశేషుని, దానిపైఁ దెల్లనిచంద్రకళను బెట్టి తూచెను."

మరల భోజరా జుత్తరముఖుఁ డయ్యెను. కాళిదాసు పట్టుఁబట్టి యెట్లైని సంతోషపెట్టవలయు నని తలఁచి యతని కభిముఖముగ నేగి మరల నిట్లు వక్కాణించెను.

"స్వర్గా ద్గోపాల! కుత్ర వ్రజసి? సురమునే! భూతలే కామధేనోః
వత్స స్యానేతుకామ స్తృణచయ మధునా ముగ్ధదుగ్ధం న తస్యాః,
శ్రుత్వా శ్రీభోజరాజప్రచురవితరణం వ్రీడశుష్కస్తనీ సా
వ్యర్థోహి స్యా త్ప్రయాస స్తదపి తదరిభి శ్చర్వితం సర్వముర్వ్యామ్.'

"నారదుఁడు:—ఓరీ! గొల్లవాఁడా! స్వర్గమునుండి యెచ్చటి కేగెదవు?

గొల్లవాఁడు:—ఓనారదమునీ! ఇపుడు కామధేనువుదూడకు గడ్డిఁ దెచ్చుటకు భూలోకమున కేగుచున్నాఁడను.

నార:—ఓరీమూర్ఖుఁడా! దానిదగ్గఱ పాలులేవఁటరా?

గొల్ల:—ప్రసిద్ధమగు శ్రీభోజరాజుదానమును విని దానిచన్ను లెండిపోయినవి.

నార:—అట్లయిన నీశ్రమ వ్యర్థము గదా! భూమిలోని గడ్డి యంతయు భోజునిశత్రువులే తినివేసినారు?'.

తరువాత నీయద్భుతశ్లోకమును విని భోజరాజు తనసింహాసనమునుండి లేచి సభాసదులకు నమస్కరించి "ఆర్యులారా! నేఁడు మొదలు నాదేశమున కంతయు నీకవిచంద్రుఁ డధిపతి. నాలుగుదిక్కులఁ గల రాజ్యము నాలుగుశ్లోకముల కిచ్చి వైచితిని" అని దాను వెళ్లిపోవ నుద్యమించుచుండెను.

కాళిదాసు మహాశ్చర్యము నొంది "అయ్యో! బ్రాహ్మణుఁడ నగు నా కేల యీరాజ్యము? రాజ్యభారము భరింప క్షత్రియుఁడే కదా సమర్థుఁడు" అని రాజ్యమును బరిగ్రహింపనని దృఢముగఁ బలికెను.

తరువాత భోజరాజు బుద్ధిసాగరుని యనుమతమున రాజ్యమునకుఁ బ్రతిఫలముగఁ గొన్నిలక్షలరూప్యముల నిచ్చి కాళిదాసునివలన మరల రాజ్యమును గ్రహించెను. అది యాదిగఁ గాళిదాసును సరస్వత్యవతారముగ భావించుచుఁ బరమ మైత్రితో భోజరాజు మెలంగుచుండెను. ఆకృతులు రెండయినను భోజకాళిదాసులభావ మొక్కటియై యెల్లవిషయములం బ్రవర్తిల్లుచుండెను.

6

కాంచనమాల

కాళిదాసు ధారానగరముఁ జేరినదిమొదలు నహోరాత్రమును గవితామృతగంగాప్రవాహములో నీఁదులాడుచుండెను. శృంగారవర్ణనలం జవిఁ జూచునపుడెల్లఁ బ్రియారహితుఁ డగు నతనిమనము కట్టివేయఁబడినదయ్యుఁ జలించుచునే యుండెను. మహోన్నతస్థానమునఁ బండితులెల్లరు సేవింప భోజరాజు వశ్యుఁడై యుండఁ దేజరిల్లు కాళిదాసునిసహజలావణ్యరూపరేఖావిలాసంబులు సానఁబట్టినరత్నములరీతి నాస్థానపాండిత్యబలమునఁ బ్రకాశించుచుండెను. నవయౌవనమున నున్నవాఁడగుటంజేసి యవయవములం గ్రొత్తక్రొత్తలావణ్య ముదయించుచుండెను. ఇతనియాకృతిసౌందర్యముఁ గనుంగొనినఁ బురుషుని మనమే నియుఁ జలింపవచ్చు నని చెప్పఁదగును.

ఇట్టి ప్రాయమునఁ గాళిదా సొకనాఁడు విలాసముగ రాజవీథి నేగుచుండెను. కాంచనమాల యను నొకచక్కనిబోగము పడుచు చేతఁ బుస్తకముఁ గైకొని విద్యాశాలకేగుచు మార్గమధ్యమునఁ గాళిదాసున కెదురుపడెను. దానిఁ గనుగొనినమాత్రనఁ గాళిదాసుని మనము జల్లు మనియెను. శరీరమంతయు గగుర్పాటొందెను. అయస్కాంతము సూదినిబోలె దానిసౌందర్యము

కాళిదాసునిమనమును నిమిషములో నాకర్షించెను. దృష్టి చక్కగ నిల్పి చూచి చూచి యచ్చెరువొంది "ఔరా! యీనవమోహ నాంగియందం బే మని వర్ణింపఁగలము? దీనిఁ గనుఁగొనినంతనే కన్నుల కమృతంపువ_త్తివోలె నెంతయు నానందము గలిగించు చున్నయది. కొన్ని దినములకు ముందుఁ గాళికాదేవియాలయము నకుఁ బోవునపుడు సాయంకాలమునఁ గనఁబడిన సుందరి యిదియే కాఁబోలు! అపు డింత యౌవనము దీని కంకురించి యుండ లేదు. నేనుఁ గార్యాంతరాసక్తుఁడనై పోవుచు నంతగఁ బరీక్షింప నైతి. ఆహా! యెంతలో దీనియవయవము లింతలయ్యె? ఔరా! ఎంతలో దీనిచూపులు వింత లయ్యె! ఇట్టి నవయౌవనమున వీథుల నిస్సంశయముగఁ బోవుచున్నందున నిది బోగముపడుచై యుండ నోపు! కావున దీనితో నించుక మాటలాడి దీనిసరసము లగు వాక్యామృతంబులఁ గ్రోలి కొంచెము శృంగారరసము ననుభవించి తృప్తిం జెందెదఁగాక" యని దానిని డగ్గరించెను.

ఆకన్యకయుఁ గాళిదాసుని యతిరమణీయాకారమును గనుఁగొని మోహించి త న్ననురాగదృష్టిచే నతఁడు చూచుట వలనఁ దన్నుం బ్రేమించి యుండు నని యెంచి తానును సాభి ప్రాయముగఁ జూచుచుఁ దిన్నగఁ నడుచుచుండెను. ఇద్దఱు మిగులఁ జేరువకు రాఁగ నొకరిమొగము నొకరు చూచుకొనుచు నిలువంబడిరి. అప్పు డిట్లురువురకు సంవాదము జరిగెను.

కాళిదాసు:—"కా త్వం బాలే?" "ఓపడుచా! నీవెవ్వతెవు?"
కాంచనమాల:—"కాంచనమాలా!" "కాంచనమాలను."

కాళిదాసు తనలో "ఆహా! ఇది దీనికిఁ దగినపేరు. దీని రమణీయమగు సౌందర్యమునకు విద్యయు నుండుట యపరంజికి వాసన యబ్బినట్లున్నది" అనుకొని యి ట్లనియెను.

కాళి:—"కస్యాగి పుత్రీ?" "ఎవతెకుఁ గూఁతురవు?"

కాంచన:—"కంచుకవత్యాః" "కంచుకవతికి."

కాళిదాసు "ఓహో! యీకంచుకవతిభోజరాజు పట్టపు దేవియగు లీలావతికిఁ బ్రధాన సైరంధ్రి యనియు నతిరూపవతి యనియు విని యుంటినిగదా! దీనిరూపము గుణము, దానికిఁ గూఁతు రగుటకుఁ దార్కాణములుగనే యున్నవి."అని తలంచి మరల ని ట్లడిగెను.

కాళి:—"కిం తే హస్తే?" "నీచేతిలోని దేమి?"

కాంచన:—"తాళీపత్రం" "తాటియాకు."

కాళిదాసు:—"కా వా రేఖా?" "అగీత యేమి?"

కాంచన:—"కా ఖా గా ఘా" "కాఖాగాఘాలు."

ఇట్లు ముద్దుపలుకుల నుత్తర మిచ్చుచున్న యప్పుడుచుం గనుంగొని కాళిదాసు మిక్కిలి యాశ్చర్యము నొందెను. "ఔరౌరా! ఇట్టి యౌవనాంకురావస్థయందే యిట్లు రసిక జనములమనముల హఠాత్తుగ నాకర్షించుచుండ నిఁకఁ బరిపూర్ణ యౌవనదశలో నెంత మనోహర యై యుండును? ఇట్టి జవ రాలిం జేపట్టినవాఁడే ధన్యుఁడు. వానిజన్మమే సార్థకము" అని తలపోసి చిఱునగవు నగుచుఁ బరిహాసోక్తులఁ బలుక సాగెను.

కాంచనమాలయుఁ గాళిదాసుని సుందరరూపమునకుఁ బ్రేమించి బాలభావమున నుండుటం జేసి శృంగారచేష్టల మఱుగు పఱుచుచు నతని పరిహాసవచనములకు మాఱువలుకక మంద

హాసము సేసి "ఈసుందరాకారుని పలుకులవలన మనము లజ్జా కులిత మగుచున్నది. ఇఁక నతనియెదుట నుండఁజాల" నని మార్గము తొలఁగి విలాసపుఁగ్రేగంటిచూపులం జూచుచు నింటికి సేగెను.

కాళిదాసుడు దాని గమనవిలాసములఁ దిరిగి తిరిగి చూచుచు మనసుడు దానియందు లీనముచేసి ధ్యాన మొన ర్చుచు నిల్లు సేరెను. అది యాదిగఁ గాళిదాసునకుఁ గాంచన మాలకు నొండొరులపై ననురాగ మతిశయించెను. ఉభయులుఁ బరస్పరవిరహమును సహింపఁజాలక వేదన నొందుచుండిరి. వీ రిద్దఱికి మరల సమాగమ మెట్లు గలుగును?.

కాళిదాసుని చిత్తము మఱియుఁ జంచలమయ్యెను. ఏ కార్యము నొనర్చుటకుఁ దోఁపక యుండెను. రాత్రియుం బవలు 'కాంచనమాలా! కాంచనమాలా!' అని కలువరించుచుండెను. పలుమాఱు లాకాంచనమాల యుండువీథిలోఁ దిరుగుచుండెను; గాని యాసుందరి దర్శనము గగనకుసుమప్రాయమయ్యెను. ఇట్లు విరహవేదనచే నొక్కొకదిన మొకయుగముగఁ గడపుచుండెను. ఇట్లు కొన్ని దినములు గడచెను. ఒకనాఁడు పూర్ణిమారాత్రి యందుఁ గాళిదాసు కాంచనమాల యుండుసౌధముమార్గమునఁ బోవుచుండెను. కాంచనమాలయు "కాళిదాసు నెట్లు గను గొందునా?" అని చింతాక్రాంత యై యేమియుఁ దోఁపక పై మేడమీఁద నెక్కి పండువెన్నెలలో సవిలాసముగ సంచరించుచు నలువంకలఁ దిలకించుచుండెను. అపుడు కాళిదా సావీథి నేగుచు దానిం గనుఁగొని దీనిదర్శనమున జన్మము సార్థక మయ్యెఁ గదా యని సంతసించి దానితో ని ట్లనియెను.

"ఝడితి ప్రవిశ గేహం మా బహి స్తిష్ఠ బాలే
గ్రహణసమయవార్తా శ్రూయతే శీతరశ్మేః,
తవ ముఖ మకళంకం వీక్ష్య నూనం స రాహు
ర్గ్రసతి తవ ముఖేందుం చంద్రబింబం విహైవ."

"పిల్లా! త్వరగా నింటిలోపలికిఁ బొమ్ము. వెలుపల సంచరింపకుము. ఇపుడు చంద్రునకు గ్రహణకాలమని యందఱు చెప్పుచున్నారు. రాహువు కళంకము లేని నీముఖచంద్రునిఁ జూచె నేని కళంకము గల చంద్రుని వదలి నీమొగంబును మ్రింగివేయును."

ఇట్లు కాళిదాసు పలికిన పలుకుల విని యతని రసికతా విశేషమునకు మనమున నెంతయు మెచ్చుకొనుచు మఱి మఱి యతని సరసోక్తు లనునమృతంబుఁ దనివి దీరఁ ద్రావఁ దలఁచి యూరకుండ నాకాంచనమాలయభిప్రాయం బెఱిఁగి యది ఱవికఁ దొడుగకుండుటఁ దెలిసికొని యి ట్లనియె.

"కనకాంగి! కలయ కంచుక మనయో స్తనయో ర్జవేన ఘనతరయోః,
పురుహూతదిగ్విభాగాదుదయతి కోకారి రద్య పరిపూర్ణః."

"ఓకనకాంగీ! మిక్కిలి గొప్పవగు నీ స్తనములు గనఁబడకుండ ఱవికఁ దొడిగికొనుము. ఇవి చక్రవాకము లగుటవలన వానికి విరోధి యగుచంద్రుఁ డిదె యుదయించుచున్నాఁడు. (చంద్రదర్శనమునఁ జక్రవాకములు జంటవీడిపోవును)"

ఈయమృతోపమానము లగు చతురవచనముల కలరి కాంచనమాల సౌధమునుండి డిగ్గి మేల్పట్టుఱవికఁ దొడిగికొని తనసొగసు నిలువుటద్దమునఁ జూచుకొని కులుకుచుఁ జెలికత్తియతోడ గృహద్వారమున నున్నరసికశ్రేష్ఠుఁ డగు కాళిదాసు

నెదుర్కొనెను. అప్పు డాకవిచంద్రుఁ డనురాగసూచకములగు చిఱునగవుల నొప్పుచుండు కటాక్షవీక్షణములఁ గాంచన మాలముఖాబ్జముఁ దిలకించెను. కాంచనమాల సిగ్గుపడుచుఁ బయఁటచెఱఁగు హస్తపల్లవమునఁ ముఖకమలమునకు నడ్డముగ నిడికొని చిఱునగవు నగుచుండఁ గనుఁగొని కాళిదాసి ట్లనియె.

‡ "ఉచితం గోపనమనయో స్స్తనయోః కనకాద్రి కాంతితస్కరయోః,
అవధీరితవిధుమండలముఖమండలగోపనం కిమితి?"

"బంగరుకొండకాంతిని దొంగలించిన యీ స్తనముల దాఁచుట యుచితము; గాని చంద్రమండలముఁ దిరస్కరించు నీముఖమండలము దాఁపనేల?"

ఇట్టి చమత్కారవాక్యములఁ గాంచనమాల యానంద పరవశ యై మనమునఁ బ్రేమించియు ముగ్ధ యగుట సిగ్గువడి యూరకుండెను. సఖీజను లా సుందరీభావము నెఱిఁగి యాకాళి దాసునిఁ గ్రీడామందిరమునకుఁ దోడ్కొనిపోయి హంసతూ లికాతల్పమునఁ గూర్చుండఁ బెట్టి కాంచనమాల నచట వదలి యెల్లరు తొలఁగి నిజగృహముల కేగిరి. కాళిదాస కాంచన మాలలు పరమానందభరితులై యిష్టార్థముల నెఱవేర్చుకొనిరి. అది మొదలు కాళిదాసు కాంచనమాలను బ్రేమించియుండెను.

---

‡ లోకములో నితరుల సొత్తుల దొంగలించినవారి నెవరికిఁ దెలియ కుండ దాఁచి యుంచుదురు. అట్లే బంగరుకొండకాంతిని స్తనములు దొంగ లించుటచే నీదొంగలను దాఁచి యుంచుట తగవు. ఇతరుల లెక్క సేయక ప్రసిద్ధులుగ నుండువారి దాఁచి యుంచుట తగవు గాదు. అట్లే చంద్రుని దిరస్కరించి యుపమానవస్తువులేక విఱ్ఱవీగు నీముఖమండలము దాఁచి యుంచుట తగవా? యనుట.

7
బాపనదొంగ

ఒకానొకసమయమున ముఖ్యమంత్రి భోజరాజు మిక్కిలి వ్యయము చేయుచుండుటఁ గనుఁగొని సహింపక భోజరాజు శయనగృహమున కేగి యొకగోడమీఁద నీశ్లోకపాదమును వ్రాసెను.

"ఆప దర్థం ధనం రక్షేత్."

"ఆపదలయం దక్కఱపచ్చుటకు ధనమును గాపాడు కొనవలయు"

భోజరాజు శయనమునుండి లేచి యాశ్లోకపాదమును జదివి మిగుల వ్యాకులత్వము నొంది యాచరణముక్రింద రెండవచరణ మిట్లు వ్రాసెను.

"శ్రీమతామాపదగ్ కుతః?"

"శ్రీమంతుల కాపద లెక్కడివి?"

మఱునాఁడు మంత్రి తాను వ్రాసినచరణమునకు బదులు వ్రాయుటఁ గనుఁగొని యంతట నూరకుండక మూఁడవచరణ మును వ్రాసెను.

"సా చేదపగతా లక్ష్మీః"

"ఆసంపద పోయిననో?"

భోజరాజు తరువాత నాలవచరణమును సమాధాన పూర్వముగ నిట్లు వ్రాసెను.

"సంచితార్థో వినశ్యతి"
'కూడఁబెట్టినధనముగూడఁ బోవును."

మంత్రి తనవాక్యముల కన్నిటికి విరుద్ధముగ సమాధానము వ్రాసి యుండుటఁ జూచి రాజు తనపైఁ గోపించె నని భయపడి ప్రణతుఁడై "రాజా! నాయపరాధమును క్షమింపవలయును" అని ప్రార్థించెను. తరువాత భోజరాజతనికి నీతి నుపదేశించి వీడ్కొలిపి శయనగృహమున లీలావతితోడ సరససల్లాపము లాడుచు శృంగారగోష్ఠిలో మెలంగుచుండెను.

ఆ రాత్రియం దొకబ్రాహ్మణుఁడు జీవనాధారము లేక భోజరాజు శయనగృహమునకుఁ గన్నము వేసి లోపలఁ బ్రవేశించి యచట నుండుననేకరత్నాభరణములను బంగారునగలను బట్టువస్త్రములను దొంగలించి మూటఁగట్టుకొని యెత్తుకొని పోవుటకు మనసురాక యాలోచించెను. "ఈరత్నాభరణములు మున్నగువస్తువుల నింటియజమానునకుఁ దెలియకుండ దొంగలించితిఁగదా! దొంగతనమువలనిపాప మట్లుండనీ! ఈ బాకి యంతయు జన్మాంతరమునఁ దీర్చుకొనవలసినదియే కదా! కాఁబట్టి వీనితో నేమి లాభము? లోకములోఁ బూర్వజన్మమునఁ జేసిన పాపములచేతనే కొందఱు గ్రుడ్డివారుగను గొందఱు కుంటివారుగను గొందఱు కుష్ఠరోగులుగను గొంద ఱంగహీనులుగను గొందఱు దరిద్రులుగను బుట్టి యాయాపాపముల ఫలము ననుభవించుచున్నారు. ఇన్నియుఁ దెలిసియుఁ బాపముల కేల యొడిగట్టవలయును? జానెఁడు పొట్టేల? మూరెఁడు త్రుంగనేల?"

అని యాలోచించి యాసొమ్మునంతయు నచటనే వదలి వైరాగ్యము నొంది వెలుపలికిఁ బోవ నుద్యుక్తుఁడై యుండెను.

అట్టిసమయమున భోజరాజు తనరథములు, నేనుఁగులు, గుఱ్ఱములు, సైన్యము మున్నగు సంపదలను దలఁచుకొని లీలావతితో ని ట్లనియెను.

"చేతోహరా యువతయ స్సుహృదోఽనుకూలాః
సద్బాంధవాః ప్రణయగర్భగిరశ్చ భృత్యాః,
వల్గన్తిద న్తినివహా స్తరళా స్తురఙ్గాః"

"భార్యలు మనోహారిణులు; మిత్రులు అనుకూలులు; చుట్టాలు మిగుల మంచివారు; సేవకులు ప్రియముగ మాటాడు వారు; ఏనుఁగు గున్నలు లెక్కలు మిక్కిలి యై దుముకులాడు చున్నవి. గుఱ్ఱములు కేరుచున్నవి."

తరువాత నాలవపాదము స్ఫురింపక యాలోచించు చుండెను. ఇంతలో నచట నొకమూలనున్న దొంగ బాపనయ్య యామూఁడు పాదములను విని తాను వైరాగ్యమును బొందిన వాఁడగుటవలన సహింపజాలక నాలవపాదము నిట్లు పూర్తిచేసెను.

"సమ్మీలనే నయనయో ర్నహి కించి దస్తి.

"రెండు కనులు మూఁత పడిన పిదప నేమియు లేదుగదా!"

భోజరాజాశ్లోకపాదమును విని యెంతయు నాశ్చర్య మొందెను. "ఈనిశీథకాలమున నిచట నెవ్వఁడు మనుష్యుఁడు లేఁడుగదా! ఈశ్లోకపాదము నెవరు చెప్పిరి? ఆకాశవాణి పలికి యుండునా?" అని శయనము నుండి లేచి నాలుగుదిక్కులఁ

బరికించి చూచెను. ఒకమూలఁ గన్నముకడ "నేను బ్రాహ్మణుఁడను ; నాతప్పును క్షమియింపవలయును" అని విన్నవించెను;

రా జాతఁడే యాశ్లోకపాదమును వచించె నని తెలిసికొని సంతసించి ప్రసన్నవదనుఁడై తనవస్త్రభూషణాదుల నిచ్చి సంతోషపఱిచి పంపెను.

మఱునాఁడు చినిఁగినప్రాఁతగుడ్డకుసైతము గతిలేని యాబ్రాహ్మణుఁడు దివ్యము లగురత్నాభరణములను బట్టుపీతాంబరములను ధరించి రాజవీథిఁ బోవుచుండెను. ఎల్లవారు నితని సంపన్నవేషమును జూచి యాశ్చర్య మొందుచు నెచ్చటనో దొంగిలించి యుండు నని తలఁచిరి. భోజరాజును రాత్రి తా నతనికి బహుమానము నిచ్చినసమాచారము మఱచి యతనిఁ గనుఁగొని అందఱివలెఁ దాను దలఁచి "ఔరా! ఈబీదబ్రాహ్మణున కిట్టియమూల్యము లగువస్త్రభూషణాదు లెచ్చటనుండి వచ్చినవి ?" అని సంశయ మొంది యాబ్రాహ్మణుని భటులచేఁ బట్టి తెప్పించి "ఓబ్రాహ్మణుఁడా! నీకు నిన్నటివఱకుఁ గట్టుకొన జింపిగుడ్డగూడ లేదు గదా! ఇంతలో నీయమూల్యాభరణము లెచ్చటనుండి వచ్చినవి ?" అని యడిగెను.

బ్రాహ్మణుఁడు "అయ్యో! నా బ్రతుకులో నడుగడుగునకు గండమే కదా!" అని యనుకొని యిట్లు వక్కాణించెను.

భేకైః కోటరశాయిభిర్మృత మివక్ష్మాన్తర్గతం కచ్ఛపైః
పాఠీనైః పృథుపఙ్కపీఠలుఠనా ద్యస్మిన్ ముహు ర్మూర్ఛితమ్,
తస్మిన్ శుష్కసరస్యకాలజలదే నాగత్య త చ్చేష్టితం
యే నాకుంభనిమగ్న వన్యకరిణాం యూథైః పయః పీయతే."

"ఓ రాజా ! చెఱు వంతయు నెండిపోయినందునఁ గప్పలు రంధ్రములోఁ జచ్చినట్లు పడుండి యున్నవి. తాఁబేళ్లు మట్టిలోనికిఁ దూరిపోయినవి. చేఁపలు బురద పేటులపై దొరలి దొరలి మూర్ఛ నొందుచున్నవి. ఇట్టి సమయమున నీయొండిన చెఱువులో నకాలమేఘము హఠాత్తుగ వచ్చి వర్షించుట వలన నడవి యేనుఁగులు గూడఁ దమ కుంభస్థలముల ముంచుచు నీరు ద్రాగుచున్నవి."

ఈలాగున నా బ్రాహ్మణుఁడు పలుక భోజునకుఁ దాను రాత్రి యతనికి భూషణాదుల బహుమతి నొసఁగిన వృత్తాంతము జ్ఞప్తికి వచ్చెను. పిదప నా బ్రాహ్మణుని గొనియాడి మిగుల సత్కరించి యంపెను.

౮

కాళిదాసు-మూఢగురువు

భోజరాజు సభాస్థానములో విష్ణుశర్మ యను పండితుం డొకఁ డుండెను. ఇతఁ డెల్లపుడుఁ గాళిదాసునిపై విరోధము సాధించుచుండెను. ఏసమయమునం దేనియుఁ గాళిదాసు నవమానము చేయవలయునని తలఁచుచుండువాఁడు. ఇట్లుండ నొకానొకదినమున నొక మూఢ బ్రాహ్మణుఁడు విష్ణుశర్మకడ కేతెంచి

"అయ్యా! నేను మిక్కిలి పేదవాఁడను. ఏవిద్యలుఁగాని యెఱుఁగను. కావున నాకెట్లేని రాజదర్శనముఁ జేయించి నా పేదతికము నుబోవునట్లుచేసిన నెంతయు మిమ్ముఁ దలఁచుకొను చుండెదను. ఇందు కుపాయ మేమో యనుగ్రహమున సెలవిండు" అని దీనుఁడై ప్రార్థించెను.

అతని దీనవచనముల నాలింప విష్ణుశర్మకు మనమున దయారసము గలిగెను. "కాళిదాసున కవమానమును నితనికి ధనమును జేకూరఁ జేయ నిదియే సమయము" అని యాలోచించి యొకతంత్రము పన్ని యాబ్రాహ్మణునితో నిట్లనియె. "ఓవిప్రోత్తమా! నీకేవిద్యయుఁ దెలియదుగావున రాజసభలోఁ బండితులతోడ వాక్యార్థ మొనర్చి గౌరవము నొందుట కల్ల. కావున నేను నీకొకయుక్తి చెప్పెదను. అట్లు చేసెద వేని నీ కోరిక సఫల మగును. నీవు చక్కగ నెత్తి నంతయు గొఱిగించుకొని సన్న్యాసివేషము ధరింపుము. నీతోడ నలువు రయిదు గురు శిష్యులు వెంటనంటి వచ్చునటులఁ దగినమనుష్యుల నేర్పఱిచెదను. సమయమును గుర్తెఱిఁగి నే నీకు వర్తమానమునంపెదను. అప్పుడు రాజసభకు రావచ్చును. ఊరిలో నెవ్వ రేని "మీ రెవరు?" అని యడిగిన "కాళిదాసునకు గురువును" అని చెప్పుము. ఇతరము లగునేసంభాషణములను జేయవలదు. మౌనివై యుండినఁ జూచి పౌరు లెల్లరు "ఔరా! మనయూర నుండు కాళిదాసే మహావిద్వాంసుఁడై యున్నాఁడు గదా? అతనిగురు వగునితఁ డెంతవాఁడో కో!" అని నిన్ను గౌరవించు

దురు. భోజరాజు గూడ నిన్ను విద్యావిషయమై పరీక్షింపకయే బహుమానముచేసి వీడ్కొలుపును." అని యతనిమనసు నచ్చునట్లు బోధించెను.

అంత నావెఱ్ఱిబ్రాహ్మణుఁ డాకుయుక్తికి మెచ్చి చంకలు దట్టి సంతోషించుచుఁ బట్టణమువెలుపలి కేగి కాషాయవస్త్రము మున్నగు సన్న్యాసిచిహ్నముల ధరించి పెద్దయోగీశ్వరుఁడు వలె విష్ణుశర్మ పంపిన నలుగురుశిష్యులను వెంట నంటించుకొని రాజవీథి నొకసారి కడవఱకుఁ బోయివచ్చి నాలుగు వీథులుఁ గలిగియున్న చదుకమునఁ గూర్చుండి యుండెను. వీథిలోవచ్చుచుఁ బోవుచుండు జనులు వింతవింతలుగఁ గనుఁగొనుచు నితఁ డెవఁడని యతనిశిష్యులనడుగ వారు "ఇమ్మహనీయుండు కాళిదాసుని గురువు" అని బదులు చెప్పుచు వచ్చిరి.

అంత నీసమాచారము నగరమం దంతటఁ దెలిసి "కాళిదాసుగురువా? ఆ!" అని యెల్లరు గుంపులుగుంపులుగఁ గూడి వచ్చి యతనిం జూచి నమస్కరించి పోవుచుండిరి. ఈకపట సన్న్యాసియుఁ గన్నులు మూయుచుఁ దెఱచుచు నొరెత్తక మహామౌనివలె మౌనిగ్రియై యుండెను. ఆచదుకమునకు సమీపము నందే పండుకొనుట కొక గృహము నేర్పఱచుకొనియెను. ఈసంగతి కాళిదాసునకుఁ దెలిసెను. "ఇయ్యది విష్ణుశర్మ చేసిన యుపాయము కాఁబోలు. కానిమ్ము, చేయఁదగిన పని చేసెదఁ గాక" అని యాలోచించెను.

ఇంతలో సన్న్యాసిరాక భోజునికిఁ దెలిసి కాళిదాసుం జూచి "కవీశ్వరా! మీగురువుగా రిచ్చటికి వచ్చినా రని యంద

అనుకొనుచున్నారు. నీవు కనుఁగొంటివా?" అని యడిగెను. కాళిదాసు కాలోచితముగ "నేను దర్శనము చేయవలయునని యనుకొనుచున్నాఁడను." అని సమాధానము చెప్పి నాఁటిరేయి నాకపటసన్యాసిదగ్గఱ కేగెను అతనిశిష్యులు కాళిదాసు నెఱిఁగిన వారగుటం జేసిగురువుగారనుష్ఠానముమీఁదనున్నారనియు దేవతార్చనముఁ జేయుచున్నారనియు నేదియో మిష పెట్టి యతనిఁ గాళిదాసునకుఁ గనఁబఱుప కుండిరి. కాళిదా సెట్లైనను నితని గనుఁగొనవలయునని పట్టుపట్టి కొంతసేపు కాచియుండి యెట్టకే లకు నతనిఁ గనుఁగొని యి ట్లనియె.

"ఓ బ్రాహ్మణుఁడా! నీవు కాళిదాసునకు గురువునని చెప్పు కొనుచు నిచట దొంగవేషము వేసికొని కూర్చుండి యున్నాఁడవు. దీనివలన నీ కేమిలాభము? ఇట్లుచేసినఁ గాళిదాసువలనఁ గాని యితరుల వలనఁ గాని భయము లేదా?" అనుచు నాతని కెదురుగఁ గాళిదాసు కూర్చుండెను.

ఆ బ్రాహ్మణుఁ డతఁడు కాళిదా సని యెఱిఁగి యేమిచేయు నో యనుభయమున తత్తఱపడుచు లేచి చేతులు జోడించి నమస్కరించి "స్వామీ! నా కేమియుఁ దెలియదు. విష్ణుశర్మ నా కీవేషమును వేసి యిచటఁ గూర్చుండఁ బెట్టెను. కాఁబట్టి నాయపరాధమును క్షమింపవలయును. నే నుదరపోషణముచేసి కొనఁ జాలక 'భోజరాజదర్శనముఁ జేయించి యించుక ద్రవ్య ప్రాప్తి గలుగఁజేయుఁడీ!' అని విష్ణుశర్మను వేఁడుకొంటిని. అతఁ డీయుక్తిఁ బన్నెను. ఇది నిజమైన వృత్తాంతము" అని సవినయ ముగ విన్నవించెను.

ఆ బ్రాహ్మణుని దైన్యమును జూచి కాళిదాసు దయదలఁచి "ఓ బ్రాహ్మణుఁడా! ధనము నార్జించుకొనుట కెన్ని యుపాయము లైనను జేయవచ్చును. దానిగుఱించి నాకేమియు కోపము లేదు. మీవంటి బీద బ్రాహ్మణులకు శక్తికొలఁది ధనప్రాప్తిగలుగఁ జేయుట మాఁబోటివారికి ముఖ్యకర్తవ్యము. కావున నీకు ద్రవ్యలాభము గలిగిన నాకు సంతోషమే! నేనంతగ మీకు ధనసహాయముఁ జేయలేకున్నను నొకమాట చెప్పెద వినుము. నీవు కాళిదాసునకు గురువని రాజుగారికిఁ దెలిసినది తప్పక నిన్ను సభకుఁ బిలిపింపక మానఁడు. అప్పుడు నిన్నేమియు ప్రశ్న సేయకయే బహుమానించి పంపిన సంతోషమే. అట్లు కాక యేదేని ప్రశ్నడిగిన నన్నుఁ జూపుము. నేను తగినసమాధా నముఁ జెప్పి నీకు మెప్పుఁ దెప్పించెదను" అని పలికి కాళిదాసు వెడలిపోయెను.

మఱునాఁడు భోజరాజు కాళిదాసు గురువును సగౌరవ ముగఁ దోడ్కొని వచ్చుటకు పల్లకిఁ బంపెను. గురువును నలు వురు శిష్యులు వెంటరాఁగాఁ బాలకి నధిష్ఠించి మహావిభవమున భోజుని సభాస్థానమున కేతెంచెను.

భోజుఁ డెంతయు భక్తిపూర్వకముగ నతని నెదుర్కొని తోడ్తెచ్చి యుచితాసనమునఁ గూర్చుండఁబెట్టెను. సభలో "నందఱు కాళిదాసునిగురువా!" అని అత్యాశ్చర్యమున నోరుఁ దెఱచుకొని తలలెత్తి చూచుచుండిరి.

అపుడు భోజరాజు కాళిదాసుఁ జూచి "కాళిదాసా! మీగురువుగారితోఁ గొంచెము విన్నవింపవలయు నను కోరిక

గలదు" అని యడిగెను. "అట్లే కావచ్చును. అన్ని విషయము లలో వా రతిసమర్థులు" అని కాళిదాసు బదులు చెప్పెను.

భోజరాజు గురువుగారిని జూచి సవినయముగ "మహాను భావా! మీరు సర్వజ్ఞులరు. మీసన్నిధిలో నాచేయు ప్రశ్నము కేవల మల్పముగా నున్నను క్షమింపవలయును. లంకాపట్ట ణాధిపతి యగుదశాననుని పేరగు'రావణ' శబ్దమునకుఁ గొందఱు విశ్రవసునికుమారుఁ డగుటవలన విశ్రవశ్శబ్దమునకుఁ బుత్రు డను నర్థమున రవణాదేశమువచ్చి రావణ యని యయ్యెననియుఁ గొందఱు కైలాసపర్వతమునెత్తినపుడు శివుఁడు బొటనవ్రేలితో నణఁగఁ ద్రొక్కఁగా నపు డేడ్చెను గాన రావణ యని యయ్యె ననియు నిట్లు రెండు తెఱఁగుల వ్యుత్పత్తిఁ జెప్పెదరు. వీనిలో నేది సరియో సెలవీయఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను" అనియెను.

ఇట్లు భోజరా జడిగిన ప్రశ్నమును విని సభయంతయు మాఱుపలుక కుండెను. భోజరాజు గురుముఖమున నాసంశయ మును దీర్చుకొన వలయు నని యేకాగ్రచిత్తుఁడై యుండెను. ఈమూఢబ్రాహ్మణుఁ డేమి చెప్పఁగలఁడు? ఏమియుఁ దోఁపక యించుక యూరకుండి "ఆరాభణుఁడా!" అని పలికెను.

అది విని సభవారందఱు నాశ్చర్యమొందిరి! "స్వామీ రావణుఁ డని కదా యంద ఱందురు. రాభణుఁడెట్లగును?" అని భోజరాజడిగెను. ఆబ్రాహ్మణుఁడు తత్తరమొందియు ధైర్యముఁ దెచ్చుకొని భయవికారములేవియుఁదెలియనీయక "నాశిష్యుఁడు కాళిదా సున్నాఁడు. వాని నడుగుఁడు" అని చెప్పెను.

తరువాతఁ గాళిదాసు నడుగ నిట్లు వక్కాణించెను.

"భకారః కుమ్భకర్ణే చ భకారశ్చ విభీషణే,
తయోర్జ్యేష్ఠే కులశ్రేష్ఠే భకారః కిం న విద్యతే?"

"కుంభకర్ణుని పేరునందు భకారము గలదు. అట్లే విభీషణుని పేరునందును భకారముగలదు. ఈయిద్దఱికన్నఁ బెద్ద వాఁడగు రావణుని పేరునందు భకార మెందుకు లేదు?"

కాళిదాసు చెప్పిన సమాధానమును విని భోజరాజు సంతోషపడి యాకాళిదాసుగురువును మిక్కిలి గౌరవించి లక్షరూప్యముల నొసఁగి వీడ్కొలిపెను. తరువాతఁ గాళిదాసు చేసినయుపాయమునకు విష్ణుశర్మ యెంతయు లజ్జితుఁడై తల వంచుకొనియెను.

9
ప తి వ్ర త

పూర్వకాలపురాజు లిప్పటిరాజులవలెఁ గాక ప్రజలసుఖ దుఃఖములను గనుఁగొనుటకు మాఱువేషములు ధరించి పట్టణముల నెల్లఁ గలయఁ దిరుగుచు నాయాచోటుల విశేషములను దెలిసికొనుచుండు వాడుక గలదు. కావున ఒకనాఁడు భోజరాజు రాత్రికాలమున మాఱువేషము ధరించి పట్టణమునఁ దిరుగుచు నొకబ్రాహ్మణగృహమును జేరి పంచమూల నొదిగి యుండి యచట జరుగు చమత్కారమును జూచుచుండెను.

ఆగృహములో భార్యాభర్తలిద్దఱును రెండేండ్లబాలుఁ డొకఁడును ఉండిరి. ఆ బ్రాహ్మణుఁడు బీదవాఁ డయ్యును వేదాధ్యయనమును జేసినవాఁడు గావున వైదికవృత్తిచే నాపట్టణమున జీవనముఁ జేయుచు నాచారమార్గమును దప్పక యుండువాఁడు. నిరంతరమును ధార్యాగ్నిహోత్రుఁడు. ఈయన భార్య పరమపతివ్రత. ఇట్లనుకూలదాంపత్యము గలిగి లక్ష్మీనారాయణులవలె పార్వతీపరమేశ్వరులవలెఁ గాపురము సేయుచుండిరి.

ఆదినము పగలంతయు నేదియో కార్యవశమున శ్రమము నొందినవాఁడగుటంజేసి విశ్రాంతికై తనభార్యతొడపై శిరము నుంచుకొని పరుండి నిద్రించెను. సమీపముననే యగ్నికుండమున నగ్ని ప్రజ్వరిల్లుచుండెను. అతనికుమారుఁడజ్ఞానమునఁ గాలునను భీతిలేక దోఁగాడుచుఁ బోయి పోయి యాయగ్నికుండములోఁ బడియెను. ఆపతివ్రత యాబాలునిఁ జూచుచున్నను దానులేచినఁ బతికి నిద్రాభంగము గలుగు నని సంశయించి యగ్నిహోత్రుని ధ్యానించుచు నూరక యుండెను. ఆ పాతివ్రత్యప్రభావమున నించుకయేనియు నగ్నివలన బాధ గలుగక యాబాలుఁ డగ్నిలోఁ బడియు నాడుకొనుచుండెను. ఈచిత్రమును భోజరాజు గనుఁగొని యత్యాశ్చర్యమునొంది యా పతివ్రతాతిలకమును మనమున నమస్కరించి గృహముఁజేరి మఱునాఁడు సభకేతెంచి యాస్థానకవులతో నిట్లనియెను:—

"హుతాశనశ్చందనపఙ్కశీతలః"

"అగ్ని చందనమువలెఁ జల్లనివాఁడు."

ఈప్రశ్నమును విని పండితులందఱు ప్రత్యుత్తరమీయఁ జాలక తెల్లమొగము వైచుకొని యుండిరి. అపుడు కాళిదాసు భోజుని యభిప్రాయమును దెలిసికొని తక్కినముఁడు పాద ముల నిట్లు వచించెను.

"సుతం పతంతం ప్రసమీక్ష్య పావకే
న బోధయామాస పతిం పతివ్రతా,
పతివ్రతాశాపభయేన పీడితో
హుతాశనశ్చన్దనపఙ్కశీతలః"

"ఒక పతివ్రత కుమారుఁ డగ్నిలోఁ బడుచుండుటఁ గనుఁ గొనియు భర్తను నిద్రలేపక పోయెను. పతివ్రత శపించు నను భయమున నగ్నియుం జందనమువలెఁ జల్లనివాఁ డయ్యెను."

ఇట్లు కాళిదాసు చెప్పఁగా విని యెల్లరు నాశ్చర్యము నొందిరి. భోజరాజు విస్మితుండై, ఆహా ఈచమత్కారమునెన్నఁ డైనఁ జూచితిమా ? ఆసమయమున నాకన్ననితరుఁ డొక్కఁ డేనియు లేఁడు గదా! ఈమహాకవి కీసమాచార మెట్లు తెలి సెను ? ఏదియో యితనికి మంత్రసిద్ధి యుండ నోపు నని యాలోచించి కాళిదాసుని మిగుల గారవించి సభఁ జాలించి యంతఃపురమున కేగెను.

10
కాళిదాసు-చేఁపలు

మహాకవి కాళిదాసు తన కవితాచమత్కారమువలన నిరంతరము భోజరాజును మెప్పించుచు నతఁ డర్ధాసన మొసగఁ నతనితో సమానముగఁ గూర్చుండి యుండును.

కాళిదాసున కట్టి మహాగౌరవము గలిగి యుండుట వలన భట్టబాణుఁడు, శంకరుఁడు మున్నగుకవు లెల్లరు నతనిపై నసూయ పడి రాజున కతనియందుఁ గల గురుభావమును దొలఁగింపవలయు నని యాలోచించి కాళిదాసుఁడు లేని సమయమున భోజునికడ కేగి "రాజా! కాళిదాసుఁడు వేశ్యా లంపటుఁడై యున్నసమాచార మంత తెలిసినదియే కదా! ఇంతియ కాక బ్రాహ్మణుఁ డయ్యును నించుకయేని సంశ యింపక చేఁపలనై తము భక్షించుచున్నాఁడు. ప్రతిదినము నంగడివీథిలో విలుచుకొని పోవుచుండఁగా మే మందఱము జూచుచునే యున్నారము. అగ్రజాతిని జనించి మహారాజా స్థానమునఁ గవీంద్రుఁడై యుండి చేఁపలఁ దినుట కేవల మధర్మము గదా!" అని చెప్పిరి.

భోజరాజు మనమున నాలోచించి వీరందఱు నతనిపై నసూయచేఁ బలుకు చున్నా రని నిశ్చయించియు వారల మనము చిన్నవోకుండ నాభట్టబాణాదులతో "ఓపండితులారా! కాళిదాసు చేఁపలు దిను ననిన నతివిచిత్రముగ నున్నది. నిజ మేని యతఁడు చేఁపలు గొని పోవునపుడు సత్వరముగ నేను రమ్మంటి నని పిలుచుకొనిరండు" అని చెప్పి పంపెను.

వారు తాముచెప్పిన యసత్యములు సత్యము లని నిరూపింపనేరక మఱునాఁడు సభకు రాకుండిరి. కాళిదా సది తెలిసికొని వారియిష్టప్రకారమే చేయుదునని యొకనాఁడు వారందఱు చూచుచుండఁ గటికయంగడి కేగి చేఁపలను గొని కట్టగఁ గట్టి చంకలోఁ బెట్టుకొని పోవుచుండెను.

బాణభట్టు మున్నుగువా రది చూచి సమయము దొరకెఁ గదా యని సంతసించి యతని కెదురుగ నేఁగి "మిత్రమా! కాళిదాస! నిన్నిప్పుడే భోజరాజు తోడ్కొని రమ్మని సెలవిచ్చినాఁడు. కాఁబట్టి యిట్లే రావలయును" అని చెప్పిరి.

కాళిదాసు దీనుఁడు వోలె భయభ్రాంతుఁడు వోలె వారితో నేతెంచుచు మార్గమధ్యమున నేదియో మిష పెట్టి తప్పించుకొని పోవం జూచి తత్తఱపడువానివలె నటించుచుఁ దుదకు విధిలేక బయలుదేఱినవాఁడువలె భోజసభ కేతెంచెను.

చంకలోఁ బెట్టుకొనిన చేఁపలతోఁకలు పైకిఁ గొంచెముగఁ గనఁబడు చుండెను. ఆచేఁపలనుండి జొటజొట నీటిబొట్టులు పడుచుండెను. అపుడు భోజరాజు కాళిదాసుంజూచి యిట్లనియెను.

భోజరాజు:—నీచంకలో నుంచుకొనినది యేమి?

కాళిదాసు:—పుస్తకము.

భోజ:—నీ రున్నది ఏమి?

---

‡ కక్షే కిం తవ? పుస్తకం, కి ముదకం? కావ్యార్థసారోదకం
గంధః కిం? నను రామరావణమహాసంగ్రామరంగోద్భవః,
పుచ్ఛః కిం? నను తాళపత్రలిఖితం, కిం పుస్తకం భో! కవే?
రాజన్! భూమిసురైః శ్చ సేవితమిదం రామాయణం పుస్తకమ్.

కాళి:—కావ్యార్థములలోని సార మీనీరు.

భోజ:—కం పేమి ?

కాళి:—రామరావణులయుద్ధమునఁ జచ్చిన పీనుఁగుల కంపు.

భోజ:—తోఁక యేమి ?

కాళి:—మొదళ్లు కొనలుఁ దఱుగని క్రొత్తతాటాకులలోఁ వ్రాయఁబడినది.

భోజ:—ఓ కవీశ్వరా ! అ దేమి పుస్తకము ?

కాళి:—ఓరాజా ! విప్రోత్తము లాదరించు శ్రీరామాయణ పుస్తక మిది.

అని కాళిదాసు వచింప భోజరా జతని చంకలోనిచేఁపల కట్టను విప్పించెను. కాళిదాసుని కాళీమంత్రప్రభావమువలన నయ్యది నిజముగ శ్రీరామాయణగ్రంథమే యయ్యెను. భట్టి బాణుఁడు మున్నగుపండితు లెల్లరు వెలవెలఁ బోయిరి.

తరువాత భోజరాజీపండితులు చేసిన కపటకృత్యమునకుఁ గోపించి యిట్టిదుర్మార్గు లగు పండితు లాస్థానమున నుండఁ దగ రని "ఓ పండితులారా ! మీ రెల్లరు నా దేశములో నుండ వలదు పొండు" అని యాజ్ఞాపించెను. అప్పుడు పండితు లెల్లరు రాజునకుఁ గాళిదాసునకు నమస్కరించి 'ఓమహారాజా ! మాతప్పును క్షమింపుఁడు. మే మేదేశమున కేగినను మీవంటి రాజచంద్రుని జూడఁబోము. వృక్షమును బక్షులు వోలె ని న్నాశ్రయించి యున్నారము. మొదటనుండి మమ్ములను బోషించి యిప్పుడు రాజ్యమునుండి వెడలఁ దఱుముట నీకు న్యాయమా ? ఎవ్వఁడేనియుఁ జెట్టును నాటి ఫలము పర్యం

తము పెంచి తరువాత దాని దెగనఱక యత్నించునా?" అని యనేకవిధముల మొఱపెట్టుకొనిరి.

కాళిదాసు దయ గలిగి భోజునితో "వారల వెడలఁ గొట్టుట యన్యాయము గాన గరుణింపుము" అని పురుషకార మొనర్చెను.

తరువాత భోజుఁడు "కాళిదాసా! లోకములో నిన్నుఁ బోలుపండితుఁ డెవ్వఁడును లేఁడు. మహాకవి వగు నీకు నపకారము సేయఁ దలఁచిన . యీకవులను దయఁ దలఁచుట నీసుగుణముల' నెంతయు వెల్లడించుచున్నయది" అని యనేక ప్రకారముల నుగ్గడించి పండితులఁ దమగృహములకు వీడ్కొలిపెను. పండితులు కాళిదాసునియుపకారమును దలఁచుచుఁ దమ రతనిపై నసూయపడినందుకు రోయుచు నిజగృహముల కేగిరి.

11

హేమచంద్రుఁడు

భోజరాజుసభాస్థానమునఁ గాళిదాసు గొప్పవిద్వాంసుఁడును గవియు నై యుండెను. అవంతిదేశవాసి యగు హేమచంద్రుఁ డను నొకకవి శాస్త్రవాద మొనర్చి యెట్లు లేనియుఁ గాళిదాసును జయింపవలయు నని ధారానగరమున కేతెంచి యొకసత్రములో నివసించి యుండెను.

ఇతఁడు మిక్కిలి సంపన్నుఁడు. కాఁబట్టియే పాలకియు మఱియుఁ గొంతపరివారమును వెంట నుండెను. ఇతనికి భోజుని యాస్థానమునుండి కాళిదాసును దొలఁగించి యాయున్నత విద్వత్పదమును దా నాక్రమింపవలయు నను దురుద్దేశము పూర్ణముగఁ గలదు.

ఇట్లు ప్రతిదినమును బాలకి నెక్కి పట్టణము నంతయుఁ గలయఁ దిరుగుచు నచ్చటచ్చట నేవేనివిశేషములఁ గనిపెట్టుచుండెను. ఈసమాచారమును గాళిదా సెఱింగి యితని విద్యా వైదుష్య మెంతటిదో తెలిసికొని యుక్తిచే నవమానింపవలయు నని తలఁచి తాను బోయవేషమును వేసికొని హేమచంద్రుని పాలకిమోయు బోయలలోఁ గలసి వర్తించుచుండెను.

ఒకనాఁడు హేమచంద్రుఁ డతిత్వరితముగ నెచ్చటికో యేగఁదలఁచి పాలకి బోయలను గుఱించి "ఓరీ! ఎవఁడు రా అక్కడ?" అని పిలిచెను. అపుడు కాళిదా సేతెంచి "మహా ప్రభూ! ఏమి సెలవు!" అని యడిగెను. "ఓరీ! దూరప్రయా ణము సేయవలెను. బోయలందఱు సిద్ధముగ నున్నారు కదా!" యని పలికెను. కాళిదాసు సంతసించి, "అయ్యా! బోయ లందఱు సిద్ధముగ నున్నారు. దేవరవారు దయసేయుటయే యాలస్యము" అనియెను.

తరువాత హేమచంద్రుఁడు మిగుల నభిమానమును వెల్లడించుచుఁ బాలకి నధిష్ఠించి ప్రయాణ మయ్యెను. పాలకి ముందఱిబొంగును కాళిదాసును మఱియొకబోయయు, వెనుకటి

బొంగును మఱియిద్దఱు బోయలు మోసికొని పోవు చుండిరి. ఇట్లు కొంతదూరముపోఁగాఁ గాళిదాసు శ్రమమొందినట్లు కనుఁగొని హేమచంద్రుఁ డతనిఁ జూచి యి ట్లనియెను.

"అయ మాన్దోలికాదణ్డః స్కన్ధం కిం తవ బాధతి ?"

"ఓబోయవాఁడా ! ఈపల్లకి బొంగు నీకు బాధ గలిగించుచున్నదా యేమి ?"

ఈశ్లోకార్ధమునందు హేమచంద్రుఁడు వ్యాకరణవిరుద్ధముగ 'బాధతే' అనఁదగినచోట 'బాధతి' అని తప్పు ప్రయోగము సేసెను గానఁ గాళిదాసు విని సహింపక యి ట్లనియెను.

" న బాధతే తథా మాం హి యథా బాధతి బాధతే!"

"అయ్యా ! నీవు వ్యాకరణమునకు విరుద్ధముగఁ బ్రయోగించిన బాధతి యనుపదము బాధించునట్లు ఈపాలకిబొంగు బాధించుట లేదు."

అది విని హేమచంద్రుఁ డత్యాశ్చర్యమునొంది "ఔరా! పాలకి మోయువారిలో నింతటిపండితుఁ డుండుట గలదా ?" అని యచ్చెరువొంది "ఓరీ ! ఇట్టి సంస్కృత భాషాజ్ఞానము నీ కెట్లు గలిగినది" అని యడిగెను. "అయ్యా ! తమవంటిపండితుల సేవవలన లభించినది" అని చెప్పెను. హేమచంద్రుఁడు "ఆపండితుఁడెవఁ"డని యడిగెను. "అయ్యా! ఈపట్టణములోఁ గాళిదాసుఁడను విద్వాంసుఁడుగలఁడు. నే నాపండితునిపాలకి మోయువాఁడను. కావున వారు శిష్యుల కప్పుడప్పుడు చెప్పుమాటల విని విని యేదో కొంచెము సంస్కృతజ్ఞానము గలిగినది. కాళి

దాసు పాండిత్య మింత యని చెప్ప నెవ్వరితరము?" అని కాళిదా సనియెను.

హేమచంద్రుఁ డామాటలు విని కాళిదాసు పాలకి మోయువాఁ డింతటిపండితుఁ డేని కాళిదాసువిషయము వేఱ యడుగనేల ? ఇట్టి మహావిద్వాంసునిఁ బరాభవింప మార్గ మేది గలదు ? కోటిధనము నేని వ్యయము నేసి యతని నే యుపాయ మున నైనను భోజరాజు సాన్థానమునుండి తొలఁగింపవల యును" అని యాలోచించి మఱునాఁడు కాళిదాసునిగృహమున కేగఁ దలఁచెను.

ఇంతలోఁ గాళిదాసు హేమచంద్రుఁడు దనగృహమున కేతెంచు నని తెలిసికొని దాసీవేషమును ధరించి గృహద్వార మున నిలుచుండి యుండెను. హేమచంద్రుఁడే తెంచి యాదాసీ రూపమున నున్న కాళిదాసుతో "ఓదాసీ! కాళిదా సెక్కడ నున్నాఁడు ?" అని యడిగెను. దాసి యి ట్లుత్తర మిచ్చెను.

"నఖలీనఖలీనలీలయా సమయ న్నున్నమయ న్నవం హయమ్.
నిరగా దురగారిరంహసా పురగారుత్మతగోపురా ద్బహిః,"

"(కాళిదాసు) క్రొత్తగుఱ్ఱము నెక్కి కళ్లెమును విలాస ముగ లాగుచు వదలుచు గరుత్మంతునిఁబోలు వేగమున గరుడ పచ్చలగోపురమునుండి పట్టణమువెలుపలికిఁ గ్రీడార్థమై పోయి యున్నాఁడు."

దాసివాక్యములు విని హేమచంద్రుఁడు "కాళిదాసుని వైదుష్య మతని సకలపరివారమునందును వ్యాపించి తేజరిల్లు చున్నదిగదా" అని యచ్చెరువంది "ఓదాసీ! నీవు కాళిదాసుని

దాసినని చెప్పుచున్నావు. నీశరీరమున భూషణమొక్కటేని యు లేకున్న యది కారణ మేమి?" అని హేమచంద్రుఁ డడిగెను. దానికిఁ బ్రత్యుత్తర మిట్లు వక్కాణించెను.

హస్తస్య భూషణం దానం సత్యం కంఠస్య భూషణమ్,
శ్రోత్రస్య భూషణం శాస్త్రం భూషణైః కిం ప్రయోజనమ్?"

"హస్తమునకు భూషణము దానము. కంఠమునకు భూషణము సత్యభాషణము. చెవులకు భూషణము శాస్త్రము. తక్కిన భూషణములవలన నేమి ప్రయోజనము?"

ఆదాసీపలుకులు విని హేమచంద్రుఁడు "ఓదాసీ! నీకిట్టి వైదుష్య మెట్లుగలిగె? నీ వేదేవుని పూజించెదవు?" అని యడిగెను. వెంటనే దాసి యిట్లుత్తర మిచ్చెను.

"విహంగో వాహనం యస్య త్రికచా యత్ర భూషణమ్,
సాలపా వామభాగేచ తే దేవా శ్శరణం మమ!"

"(వి) గరుత్మంతుఁడును, (హం)హంసయు, (గో) ఎద్దును నెవరివాహనములో, (త్రి) త్రిశూలము; (క) కమండలువు, (చా) చాపము నెవరికి భూషణములో, (సా) సావిత్రియు, (ల) లక్ష్మియు, (పా) పార్వతియు నెవ్వరియెడమవైపున భార్యలై యుందురో, ఆదేవతలు నాకు రక్షకులు."

ఈయద్భుతశ్లోకమును విని హేమచంద్రుఁడు "ఈదాసికే యిట్టి వైదుష్యము గలిగియున్నఁ గాళిదా సెంతటివాఁ డనఁ దగును? దీనిని జయించుటయే దుస్తరముగఁ దోఁచుచున్నది. కావున నిఁక నా ప్రయత్నమును జాలించుకొని యూరక యుండు

టయే యుత్తమము" అని తలఁచి యేరికిఁ దెలియకుండ వచ్చిన త్రోవనే వెడలి పాఱిపోయెను.

12
త్రిపీడాస్తు దినేదినే

ఒకనాఁడు భోజరాజు సకలవిద్వద్బృందము సేవించి యుండఁ గొలువుదీరియుండెను. అట్టిసమయమున నొకబీద బ్రాహ్మణుఁడేతెంచి రాజునకు నాశీర్వచనముచేయునపుడు 'త్రిపీడాపరిహారోఽస్తు' అని పెద్దలు వచించు దీవనపు వాక్యమును మఱచి సంస్కృతజ్ఞాన మించుకేనియు లేనివాఁ డగుటం జేసి తాఱుమాఱుగా 'త్రిపీడాఽస్తు దినేదినే' అని దీవించెను.

భోజరాజాయశుభవాక్యమును విని మిక్కిలి కోపోద్దీపిత మానసుఁడై భటునిఁ బిలిచి 'ఓరీ! యీబ్రాహ్మణుని నగరము వెడల నడుపుము'అని యాజ్ఞాపించెను. ఇంతలోఁగాళిదాసుఁ డాబ్రాహ్మణుఁడు మూర్ఖుఁ డని తెలిసికొని దయదలఁచి యీబీదబ్రాహ్మణున కెట్లైన యుపకారముసేయుద మని యెంచి 'ఓమహారాజా! మీరుపొరపాటుపడినారు. ఆబ్రాహ్మణుఁడు మహావిద్వాంసుఁడు. కావుననే యిట్టిగంభీరోక్తిచే నాశీర్వచన మొనర్చినాఁడు. మీరాకవియభిప్రాయమును గనుఁగొన నేరక పైన నతని వెడలనడుపుట యెంతయు నన్యాయము' అనియెను. భోజుఁడు 'కవివరా! ఆకవియభిప్రాయము వే ఱనికదా మీ రెంచితిరి? అట్లైన మీరు

వచింపుఁడు' అని పలికెను. కాళిదా సీలాగున నాశ్లోకమును జెప్పెను.

"ప్రదానే విప్రపీడాఽస్తు పుత్రపీడాఽస్తు భోజనే,
శయనే దారపీడాఽస్తు త్రిపీడాఽస్తు దినేదినే."

"దానమిచ్చుసమయమున 'ఈబ్రాహ్మణున కేమియిచ్చినఁ దీఱునా?' అనుదుఃఖము గలుగుఁగాక. భోజనముసేయునపుడు 'పుత్త్రుల నెట్లు సంతోషపెట్టుదునా?' అనుదుఃఖము గలుగుఁ గాక. శయనించుసమయమున 'ఈరాత్రి నాప్రియురాలి నేవిలాసములఁ గరగింతునా?' అని విచారము గలుగుఁగాక. ఈమూఁడు దుఃఖములు ప్రతిదినము నీకుఁ గలుగుఁ గాక."

కాళిదాసుని శ్లోకమును విని సభ్యులెల్లరు మిక్కిలి యాశ్చర్యమునొందిరి. భోజుఁడు మిగుల సంతసించి యాబ్రాహ్మణుని గారవించి వీడ్కొల్పెను.

13
విలోచనకవికుటుంబము

ఒకనాఁడు కాశీదేశమునుండి విలోచనుం డనుకవి తన భార్యయుఁ గుమారుఁడును గోడలు వెంటరాఁగ భోజుని సభాస్థానమున కేతెంచెను. భోజరాజు వారిం గాంచి ముఖతేజమును బట్టి గొప్పవిద్వాంసులుగా నెఱిఁగి యొక సమస్య నిచ్చెను.

"క్రియాసిద్ధిస్సత్త్వే భవతి మహతాం నోపకరణే"

"గొప్పవారికిఁ గార్యసిద్ధి వారిప్రభావమువలనఁ గలుగుఁ గాని యుపకరణములవలనఁ గలుగనేరదు."

ఈసమస్యను విని మహావిద్వాంసుఁ డగు నావృద్ధ బ్రాహ్మణుఁ డాసమస్య నిట్లు పూర్తిచేసెను.

"ఘటో జన్మస్థానం మృగపరిజనో భూర్జవసనో
వనే వాసః కందాదిక మశన మేవం విధగుణః,
అగస్త్యః పాథోధిం యదకృత కరాంభోజకుహరే
క్రియాసిద్ధి స్సత్త్వే భవతి మహతాం నోపకరణే."

"అగస్త్యునకుఁ బుట్టినిల్లు కుండ. మృగములు పరివారము. భుజపత్త్రిరి వస్త్రము. అడవియందు నివాసము. కందగడ్డలు మున్నగునవి యాహారము. ఇట్టిగుణములు గలవాఁడయ్యును సముద్రమును బద్మమువంటి తనయఱచేతిలో నుంచుకొనెను. కావున మహాత్ములకుఁ గార్యసిద్ధి తమ ప్రభావమందే యుండునుగాని సాధనమందు లేదు."

ఈసమస్యాపూరణమును విని భోజరాజత్యంత ప్రసన్నుఁడయ్యెను. ఆబ్రాహ్మణునకుఁ బ్రీతిపూర్వకముగ మిక్కిలి వెలగల యొకరత్నమును బహుమతి చేసెను.

తరువాత నావృద్ధబ్రాహ్మణునివెంబడి లక్ష్మివలె నిలువఁబడి యున్న యతనిభార్యం గనుఁగొని భోజరాజు "అమ్మా! నీకు దోఁచినరీతి నదేసమస్యను బూర్తిచేయఁ గలుగుదువా?" అని యడుగ నామె యిట్లు వక్కాణించెను.

"రథస్యైకం చక్రం భుజగయమితా స్సప్త తురగా
నిరాలమ్బో మార్గ శ్చరణవికల స్సారథి రపి,

రవిర్యాత్యే వాన్తం ప్రతిదినమపారస్య నభసః
క్రియాసిద్ధి స్సత్త్వే భవతి మహతాం నోపకరణే."

"సూర్యునిరథమున కొకటియే చక్రము. గుఱ్ఱము లేడును బాములచేఁ గట్టఁబడినవి. దారియా! కాలూన నాధారములేని యాకాశము. సారథి కాళ్లు లేని యనూరుఁడు. ఇట్టివాఁడయ్యును సూర్యుఁడు ప్రతిదినము నపారమగు నాకాశపుఁజివరకుఁ బోవుచు వచ్చుచున్నాఁడు. కాన మహాత్ముల కార్యసిద్ధి ప్రభావమునందే కాని సాధనమునందు లేదు." భోజరాజు సంతుష్టుఁడై పండ్రెండురత్నముల నొసంగెను. తరువాత నావిప్రకుమారుఁ జూచి 'ఓ బాబూ! నీకుఁ దోఁచిన రీతి సమస్యం బూరింపు' మన నతఁ డిట్లు పఠించెను.

"విజేతవ్యా లంకా చరణతరణీయో జలనిధిః
విపక్షః పౌలస్త్యో రణభువి సహాయాశ్చ కపయః,
పదాతిర్మర్త్యోఽసౌ సకలమవధీ ద్రాక్షసకులం
క్రియాసిద్ధిస్సత్త్వే భవతి మహతాం నోపకరణే."

"లంకాపట్టణము జయింపవలసి యున్నది. సముద్రము గాలినడకతో దాఁట వలయును. యుద్ధభూమిలోనిశత్రువు పులస్త్యబ్రహ్మకు మనుమఁడగు రావణాసురుఁడు. తనకు సహాయులు కోఁతులు; తాను పాదచారియగుమనుష్యుఁడు. అయినను శ్రీరామచంద్రుఁడు సకలరాక్షససమూహమును జంపి వేసెను. గదా! కావున మహాత్ములకుఁ గార్యసిద్ధి ప్రభావమునందే కానిసాధనమునందు లేదు" భోజరాజు మిక్కిలి సంతసించి పదునాలేనుఁగుల నొసంగెను. పిదప నావిప్రకుమారుని సమీపమున

నాకారమునొందిన శృంగారరసమో యన భూలోకమున కవతీర్ణ యగుసరస్వతియో యన నతికోమలాంగియు నతి సుందరియు నగునావిప్రుని కోడలిం గాంచి నమస్కరించి 'అమ్మా! నీవాక యాశీర్వచనమును బఠింపవమ్మా' యనియెను. ఆమె నాపై సమ స్యను శృంగారరసబంధురముగఁ బూరణ మొనర్చెను.

"ధనుః పౌష్పం మౌర్వీ మధుకరమయీ చంచలదృశాం
దృశాం కోణో బాణస్సుహృదపి జడాత్మా హిమకరః,
స్వయంచైకోఽనఙ్గః సకలభువనం వ్యాకులయతి
క్రియాసిద్ధిస్సత్త్వే భవతి మహతాం నోపకరణే."

"మన్మథునకు ధనుస్సు పువ్వులు. నారి తుమ్మెదలు. చంచల నేత్రములుగల స్త్రీలకటాక్షములే బాణములు. స్నేహి తుఁడు కేవల జడస్వరూపుఁ డగుచంద్రుఁడు. తా నొకఁడు ఆ పైని శరీరశూన్యుఁడు. ఇట్టివాఁ డయ్యును సమస్తప్రపంచ మును నాకులపెట్టుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి కార్యసిద్ధి ప్రభావము నందే కాని సాధనమునందు లేదు."

ఇట్టి యపూర్వకవితావిలాసముఁ గనుఁగొని విద్వత్కవి మండలమంతయు నచ్చెరువొందెను. భోజరాజు మహానంద కందళితహృదయుఁడై లీలావతీదేవి కమూల్యమగు రత్నా భరణముల నొసంగి మిక్కిలి గారవించి యావిద్వత్కుటుంబ మును వీడ్కొలిపెను.

14

మాణిభద్రుఁడు—సుశర్మ

కాళిదాసు భోజుని సభాసమయమునం దక్క నితరకాలములయం దెల్లప్పుడుఁ గాంచనమాలయం దనురక్తుఁడై దాని యింటియందే నివసించుచుండెను. ఈవృత్తాంతము భోజరాజు తెలిసికొని కాళిదాసునందుఁ గొంచె మసూయగలవాఁడువోలె వర్తించుచుండెను. ఈసమాచారము సీత యను నొక యాస్థాన విద్వాంసురాలు తెలిసికొని యిట్లనియెను.

"దోష మపి గుణవతి జనే దృష్ట్వా గుణరాగిణో న ఖిద్యన్తే,
ప్రీత్యైవ శశిని పతితం పశ్యతి లోకః కళంకమపి."

"గుణవంతుఁ డగు జనునియందు దోషమును గాంచియు గుణములయం దనురాగము గలవారుమాత్రము బెడిసిపోరు. చంద్రునియందలి మచ్చనుగూడ లోకులు సంతోషముతోడనే చూచుచున్నారు గదా!" ఈశ్లోకాభిప్రాయమును భోజరాజు గనుఁగొని సైతము పూర్వమువలెఁ గాళిదాసును గౌరవింపక యుండెను. ఇట్లు తనకన్నఁ దక్కువపండితుల గౌరవించుటయు, దన్ను వారితో సాటిగనైనను గౌరవింపకుండుటయుఁ, గాళిదాసు రూఢిగఁ దెలిసికొని త్రాసు నెసమువెట్టి యిట్లు వక్కాణించెను.

"ప్రాప్య ప్రమాణపదవీం కోనామాఽస్తే తులేఽవలేపస్తే,
నయసి గరిష్ఠమధస్తాల్లఘుతర ముచ్చైస్తరాం కురుషే."

"ఓ త్రాసా! మానము (తూనికె-యోగ్యత) నిర్ణయించు నధికారము కలదు గదా యని నీకెందు కీగర్వము? గౌరవము (బరువు-పూజ్యత) గలదానిని క్రిందికిఁ బంపుచున్నావు (అగౌరవము సేయుచున్నావు) లఘువైన దానిని (తేలికయగు వస్తువును-క్షుద్రులను) మిక్కిలి యెత్తుగా నుంచుచున్నావు. (గౌరవించుచున్నావు.)"

"ఓరాజా! మహాకవి నగు నన్నుఁ దిరస్కరించి క్షుద్ర కవులఁ బూజించుచున్నావు. నీవు మాయందలి తారతమ్య మెఱుఁగఁ జాలవు" అను నభిప్రాయము దోఁచునట్లు వచించి 'మహాకవినగు నేనెచ్చటి కేగినను గౌరవము జరుగఁగలదు. ఇతఁ డగౌరవము సేయుచున్నను నీ దేశమునందుండి దుఃఖపడుట యేల? అన్ని దేశములఁ దిరుగ శక్తిగల నా కీస్వదేశానురాగ మేమి? తండ్రి త్రవ్వించిన బావి యని యుప్పునీటి నెవరైన ద్రాగుదురా? ఇఁక నిచ్చట నుండఁగూడ' దని తలంచి కాళిదాసు నిజగృహమున కేగెను. అదిమొదలు కాళిదాసు భోజుని సభాస్థానమునకు రాకయుండెను. తరువాతఁ గాళిదాసుఁడు లేమి భోజునిసభ శూన్యగృహమువలె ప్రకాశింపకుండెను. కవితా విలాసము తగ్గిపోయెను. సమస్యాపూరణము మనోహరముగ నొనర్చు విద్వత్కవియే కరవయ్యెను. బాణభట్టాదులు కొందఱున్నను గాళిదాసునకు దీటగుదురా? ఇట్టిసమయమున ధారా నగరమున నొకచిత్రచరిత్రము జరిగెను.

ధారాపట్టణమున నొకబ్రాహ్మణునకు మాణిభద్రుఁడు, సుశర్మ అను నిద్దఱు కుమారు లుండిరి. వీరికి యుక్తసమయమున

నుపనయనాది సంస్కారము లొనర్చి విద్యాభ్యాసమునకై కాశికిఁ బంపెను. వీరిలో మాణిభద్రుఁడు ప్రాతఃకాలముననే నిద్ర లేచి స్నానసంధ్యాద్యనుష్ఠానములఁదీర్చుకొని యాచార్యునకు నమస్కరించి నియమముతోడ గురువునొద్ద విద్యాభ్యాసము సేయుచుండెను. సుశర్మ నియమములన్నియు విరుద్ధములు గనే యుండెను. ప్రాతఃకాలమున సూర్యోదయమయిన పిదప నిద్ర లేచుచు స్నానాదికృత్యముల నొనర్పకయే పాఠముఁ బఠించుచు వచ్చెను.

ఇట్లు కొన్ని దినములు గడువ నుభయులు సకలశాస్త్రములయందుఁ బ్రవీణులైరి. ఐనను మాణిభద్రుని విద్యావైశద్యమును తేజస్సును సుశర్మకు లేకుండెను.

ఒకనాఁడు మాణిభద్రసుశర్మలు గురువునొద్దకుఁబోయి నమస్కరించి 'స్వామీ! మేము తమసన్నిధికేతెంచి బహుదినములయ్యెను. తమకృపాకటాక్షమువలన శాస్త్రజ్ఞానము లభించినది. కావున మాస్వదేశమునకేగ ననుజ్ఞ యొసఁగఁగదే' యని ప్రార్థించిరి. తరువాత గురువు సంతసించి వారికాశీర్వచన మొనర్చి జాగరూకులై పొండని యానతిచ్చెను.

నాఁటిదినము మధ్యాహ్నమే కాశినుండి బయలుదేరి సాయంకాలమున కొక గ్రామముఁ జేరి యారాత్రి యొకబ్రాహ్మణగృహమున శయనించి మఱునాఁడు కావలసిన బియ్యము పప్పు మున్నగు భోజనపదార్థములు విలుచుకొని మూటఁగట్టికొని ప్రయాణ మైరి. కొంతదూర మేగ నరణ్యమధ్యమున

నొక్కచో నిర్మలోదకములఁ బ్రవహించునదియును పెద్దవృక్షములును జవరపు నేలయును జూడఁ జూడ మనోహరముగ నుండెను. అదిచూచి యప్పటికి మధ్యాహ్నకాలమైనందున నచ్చటనే యన్నము వండికొని భుజించి యావలఁ బోవచ్చునని తలఁచి యొక వటవృక్షమునీడను దిగిరి.

తరువాత సుశర్మ మాణిభద్రుని జూచి 'అన్నా! మన మిచట స్నానమొనర్చిన పిదప నేమి సేయవలయును?' అని యెను. 'చక్కఁగా భోజనమొనర్చి యావల మార్గమునుబోవుద' మని మాణిభద్రుఁడు చెప్పెను. తరువాత నిద్దఱు నదిలోన దిగి స్నానమొనర్చిన పిదప సుశర్మ 'అన్నా! మనకుఁగావలసినభోజన పదార్థము లన్నియు నున్నవి. గాని ని ప్పెక్కడనుండివచ్చును' అని యడిగెను. మాణిభద్రుఁడు 'తమ్ముఁడా! నీవు సామగ్రి నంతయు సిద్ధముసేయుము. అగ్నికేమి నిమిషములో నేనగ్నిఁ బుట్టించెద' నని చెప్పి యొక మహామంత్రమును నియమయుక్తుండై పఠించెను. తత్క్షణంబున నగ్ని జ్వాలాస్వరూపుఁడై యావిర్భవించెను.

ఈవిచిత్రమును సుశర్మచూచి యత్యాశ్చర్యము నొంది 'మేమిద్దఱము నొక యాచార్యునియొద్దనే విద్యాభ్యాసముచేసితిమి గదా! నాకేమంత్రమును సిద్ధింపలేదు. ఇతనికి మంత్రము లన్నియుఁ జక్కగా సిద్ధించినవి. మే మిద్దఱము నింటికేగిన పిదప మాణిభద్రుని విద్యయే జగత్ప్రఖ్యాత మై ప్రకాశించును గాని నావిద్య ప్రకాశింపనేరదు. కావున నితని నిక్కడనే చంపి వైచి గృహమున కేగవలయు' నని తలఁచెను.

తరువాత నిద్దఱు భోజనముఁ జేసిరి. బహుదూరమునుండి వచ్చుచున్నవా రగుటవలన మార్గాయాసముఁ దీర్చుకొనుటకై మాణిభద్రుఁ డించుక నిద్రించెను. సుశర్మ 'ఇదియే నితనిఁ జంపుటకు సమయము' అని తలఁచి గాఢనిద్రయందుండు మాణిభద్రుని ఱొమ్ముపై నెక్కి కూర్చుండెను.

మాణిభద్రుఁడు నిద్రలేచి తనఱొమ్ముమీఁద ఖడ్గము నెత్తి చంపుటకు నుద్యుక్తుఁ డై యున్న తమ్మునిఁ జూచి భయ మొంది 'అయ్యో! అయ్యో!!' యని పెద్దగ నఱచెను.

ఆయరణ్యములో నతని హాహాకారముల విని రక్షించు వారెవరు గలరు? సుశర్మ యతికఠినహృదయుఁడును వేయి బ్రహ్మహత్యల కేనియు వెఱవని పరమపాపాత్ముఁ డగుటంజేసి యెట్లైన నితని జంపవలయు నని దృఢనిశ్చయముతో నున్నవాఁ డగుటవలన నతనిఁ గరుణింపక యూరకుండెను.

అపుడు మాణిభద్రుఁ డత్యంతదీనస్వరమున "తమ్ముఁడా! నీకు నేనేమియు నపకారమునేసినవాఁడు గాను. మనమిద్దఱము చిన్ననాఁటనుండియు నెప్పుడు నెడఁబాయక యత్యంతస్నేహమున విద్యాభ్యాసమొనర్చి విద్యాప్రవీణుల మై మన తల్లి దండ్రులు చూచి సంతసించునట్లు మన యింటికిఁ బోవుచున్నారము. నే నిచట శయనించునంతవఱకు నాపై నేమియు విరోధభావమును గనఁబఱచినవాఁడవుగావు. ఇంతలో సోదరుని జంపుమని యెవ రుపదేశించిరి? ఈయరణ్యములో నిచట నెవ్వఁడు లేఁడు గదా? ఈబుద్ధి నీకే తోఁచెఁ గాబోలు! అయ్యో! నాజీవి

తము నేటితో సరి గదా! 'నీకు సోదరునివలన నరణ్యమధ్యములోఁ జావు గలుగుఁగాక' అని బ్రహ్మదేవుఁడు నాలలాటమున మూఁడుబంతులుగ వ్రాసెఁ గాబోలు." అని యనేకవిధములఁ బ్రలాపించినను పాషాణహృదయుఁ డగు సుశర్మ నిర్దయుఁ డై ఱొమ్మునుండి దిగకుండెను.

అది చూచి 'ఇఁకఁ దప్పక నాకుఁ జావు గలుగును' అని నిశ్చయించుకొని 'తమ్ముఁడా! నన్నుఁ జంపి వేసినంతన నీకు లాభము గలుగు నేని యట్లే చేయుము. నేను నాలుగక్షరములను వ్రాసియిచ్చెదను. ఆపత్రమును మనతండ్రిచేతి కిమ్ము' అని చెప్పెను. సుశర్మ యందుకు సమ్మతింప నొకయాకునందు 'అ ప్ర శి ఖ' అని వ్రాసి యతనిచేతి కిచ్చెను.

తరువాత సుశర్మ మాణిభద్రునికంఠముపైఁ గుడికాలుఁ బెట్టి బిట్టుగఁ ద్రొక్కి రెండవకాలితో ఱొమ్ము నదిమి పట్టి యొక చేతితోఁ జుట్టు బట్టుకొని చురకత్తితోఁ బఱక్కునఁ గంఠము దెగఁ గోసెను. తత్క్షణంబ మాణిభద్రుఁడు 'హా! శ్రీహరీ!' యనుచుఁ బ్రాణములు విడిచెను.

కటకటా! సుశర్మ యెంత పాపిష్ఠుఁడు? ఇట్టితమ్ము లున్న నేమి చచ్చిన నేమి? సోదరులు పరస్పరము హితపరులై యొకరికిఁ గష్టము వచ్చినఁ దనకు వచ్చినట్లుదలఁచి యాకష్టమును నివర్తింపఁజేయఁగలవారు గదా లోకమునకు దైవమునకుఁ బ్రియు లగుదురు. సుశర్మవంటివా రేని వారికై బ్రహ్మ మరల నొకనరకలోకమును నిర్మింపకున్న మహారౌరవాదినరకములు వారి కెట్లు చాలును?

అంత సుశర్మయా 'య ప్ర శి ఖ' పత్రమును గైకొని యతి సంతోషమున గృహమున కేతెంచి తలిదండ్రులకు నమస్కరించెను. వారు కుమారుఁడు చాలదినములకు గృహమునకు వచ్చెనని యత్యంతప్రేమమునఁ గౌఁగిలించి మూర్ధాఘ్రాణము సేసి "నాయనా! సుఖముగ వచ్చితివా" అని కుశలప్రశ్న చేసి "మాణిభద్రుఁ డేడీ?" యని యడిగిరి. సుశర్మ యావృత్తాంతమును గప్పిపుచ్చుచు, 'నాయనా! వాఁడెన్నిదినములు చదివినను నొకశాస్త్రమేనియుఁ బూర్తిగాలేదు. కావున నింకను జదువుచున్నాఁడు. నేను గురువు చెప్పినదంతయు నిమిషములో గ్రహించి యన్ని శాస్త్రములయందు నేర్పరి నై వచ్చినాఁడను. ఇంకను మాణిభద్రుఁడువచ్చుట కొకసంవత్సర మేనియుఁ బట్టును" అని చెప్పి యతఁడు వ్రాసియిచ్చిన యా 'య ప్ర శి ఖ' పత్రమును దండ్రిచేతి కిచ్చెను.

అతఁడు చదువుకొనెను; గాని యొకయక్షరమున కేనియు నర్థము దెలియక పోయెను. అచ్చట నుండుగొప్పగొప్పవిద్వాంసులు గూడ నర్థము చెప్ప లేక పోయిరి.

తరువాత మాణిభద్రునితండ్రి భోజునిసభలోఁ గాళిదాసాది మహావిద్వాంసు లుందురు గదా యని యచ్చటి కేతెంచి భోజరాజున కాశీర్వచనము చేసి యా 'యప్రశిఖ' పత్రమును గనఁబఱచెను. అచటఁ గాళిదాసుమాత్రము లేకుండెను. భట్టిబాణాదులెల్ల రుండిరి. భోజరా జాపత్రము నాకవులచేతికిచ్చి 'కవులారా! యీనాలుగక్షరముల కర్థమేమి' అని యడిగెను. పండితు లెల్ల రేమియుఁ జెప్పనేరక తెల్లబోయి యూరక యుండిరి.

భోజుఁడు మిక్కిలి కోపించి 'ఓకవులారా! నాయాస్థానమున నిండఁలు పండితులుండియు నాలుగక్షరముల కర్థముజెప్ప లేకున్నారు. లోకమం దంతట నిదితెలిసిన గొప్పయపకీర్తివ్యాపించును. కావున మీరెల్లని మాసము దినములలో నైనను దీని కర్థముఁజెప్పిన నెంతయు సంతసము. కాదేని యవ్వల మీకెల్లరకు మృత్యువే శరణము గాఁగలదు. ఇయ్యది నిశ్చయము' అని కఠినముగ నాజ్ఞాపించెను.

తరువాతఁ బండితు లెల్లరు నత్యంతభీతులై సభ ముగిసిన పిదపఁ దమతమ యిండ్ల కేగిరి; కాని వీరా నాలుగక్షరముల కేమని యర్థము చెప్పఁగలరు? అందఱు నొక్కచోఁజేరి యెన్నియోవిధముల నాలోచన సేసిరి; గాని యొక్కనికేనియు నర్థము స్ఫురింపక పోయెను. ఇట్లిరువదితొమ్మిది దినములుగడచెను. ఇంక నొక్కదినములోఁ జెప్పకున్న మఱునాఁడు తప్పక రాజదండనము సిద్ధముగ జరుగును కావునఁ గవులెల్లరు ప్రాణములపై నాశ వదలి దుఃఖసముద్రములో మునిఁగి యుండిరి.

ఇట్లుండ నాఁటిదిన మొక పండితపుత్రుఁ డింటిలో నెవరితోనో పోట్లాడి యలిగి యాయూరి ప్రక్కనుండు తన మేనమామ యూరికిఁ బోవుచుండెను. మార్గమధ్యముననే ప్రొద్దు గూఁకి చీఁకటిపడియెను. ఆయంధకారములోఁ బోవుటకు భయపడి యొక్కచోఁ బెద్ద మఱ్ఱిచెట్టుండ దానివిశాల మగు స్కంధభాగమున నెక్కి కూర్చుండెను.

ఆవృక్షముపైఁ బ్రతిదినమును బేతాళుఁడు సకలపిశాచభూతములు సేవింపఁ గొలువుదీరి లోకములోని సమాచారముల

విచారించుచుండును. ఆనాఁడు గూడ ముందుగ నొకపిశాచ మేతెంచి చదరపుఁ గొమ్మలపై యాసనముల నెల్లఁ జక్కపఱచి పోయెను.

పిదప బేతాళుఁడు పిశాచగణములతో నేతెంచి పెద్ద గద్దియ నెక్కి కూర్చుండి మంత్రులఁ జూచి "సచివోత్తములారా! నేఁడు విశేషములేమి?" అని ప్రశ్నించెను. మంత్రులలో నొక్కొకఁడు లేచి యొక్కొకవిశేషమును జెప్పుచుండెను. మంత్రులెల్లరు వచించినపిదప నొకపిశాచము లేచి నమస్కరించి "మహారాజా! నాకు బహుదినములనుండియుఁ దిండిలేక కృశించి పోవుచున్నాఁడను. ఈయాఁకటిబాధ నాఁపుకొన శక్యముగాక యున్నది" అని వేఁడుకొనెను.

ఆ పిశాచవాక్యములను విని బేతాళుఁడు "ఓభూతమా! భోజరాజుసభయందొక బ్రాహ్మణుఁడు 'అ ప్ర శి ఖ' యను నాలుగక్షరములకు నర్థమేమని యడిగెను. భోజరాజా ప్రశ్నమునకు మాసము దినములలో నర్థము చెప్పకపోయినఁ బండితుల కెల్లరకు శిరశ్ఛేదము సిద్ధమని యాజ్ఞాపించెను. ఈనాలు గక్షరములకు నర్థ మెవరును గనుఁగొనలేకపోయిరి. కాళిదాసు అన్యదేశగతుఁడై యున్నాడు. నేటితో ముప్పదిదినములు ముగిసినది. ఉదయము కాఁగానే భోజరాజు పండితుల నెల్లఁ బ్రాణము దీయఁగలఁడు. కావున నీకు యథేచ్ఛముగ నాహారము లభించును, పొమ్ము" అని యుత్తరు విచ్చెను.

ఆభూతము బేతాళునిఁ జూచి "స్వామీ! ఆనాలు గక్షర-

ముల కర్థమేమో జెప్పఁదగిన సెలవీయఁ గదే” అని వినయ పూర్వకముగఁ బ్రార్థించెను.

బేతాళుఁ డిట్లు వక్కాణించెను. “ఓభూతమా! ఈనాలు గక్షరములు నొకశ్లోకము యొక్కనాలుగుపాదముల మొదటి యక్షరములు ఆశ్లోక మేది యనః—

“అనేన తవ పుత్త్రస్య ప్రసుప్తస్య వనాన్తరే,
శిఖా మాదాయ హస్తేన ఖడ్గే నోపహతం శిరః.”

నీపుత్త్రుఁ డరణ్యమధ్యమున నిద్రించుచుండఁగా నితఁ డతని జుట్టును జేతితో బట్టుకొని ఖడ్గముచేఁ దలను దెగనఱికెను.’

ఈయల్పవిషయము నొకపండితుఁ డేనియుఁ జెప్ప లేక పోయెను” అని యానాటి భూతసభను జాలించెను.

తరువాత నీపండితపుత్త్రుఁ డావటస్కంధమునఁ గూర్చుండి యా బేతాళుని వాక్యములఁ జక్కఁగ విని తెల్లవాఱగనే యింటి కేతెంచి మిక్కిలి దీనుఁడై యున్న తండ్రిం జూచి “నాయనా! ప్రతిదినమునందువలెఁ గాక నేడేమో మీముఖము వాడి యున్నది. ఇట్టిచింతకుఁ గారణ మేమి” అని యడుగఁ దండ్రి యెల్ల వృత్తాంతముఁ జెప్పెను. కుమారుఁడు విని “నాయనా! మీరు చింతింపనక్కఱ లేదు. నన్ను భోజసభకుఁ గొనిపొండు. ఆ నాలుగక్షరములకు నేను సమాధానమును జెప్పెదను” అని చెప్పెను. తండ్రి వినియు నతఁ డజ్ఞానవశమున నెగతాళికిఁ జెప్పుచున్నాఁ డని తలఁచి సభకుఁ దీసికొని పోవ సమ్మతింపక యెంతయో హఠము సేయ నారంభించినందున నెట్టకేలకు సమ్మతించెను.

తరువాత నతఁడు భోజనముసేయుటకుఁ బోయెఁ గాని యేమి రుచింపక పోయెను. కుమారుఁడు మాత్ర మత్యంత సంతోషమున సంపూర్ణముగ భోజనము సేసెను.

పిమ్మటఁ బండితుఁడును బుత్త్రుఁడును దక్కుంగలకొందఱు పండితులునుగలసి భోజసభకుం బోయిరి. భోజరాజు పండితుల నందఱిం గలయం గనుఁగొని "ఓపండితులారా! ఆనాలుగు అక్షరముల కర్థ మేమని యూహించితిరి? చెప్పుఁడు" అని యడిగెను. పండితులెల్లఁ దలలు వాంచి లజ్జయు భయమును ముప్పిరి గొన నూరక యుండిరి. ఈపండితపుత్త్రుఁడు లేచి ధైర్యముతో "అయ్యా! నేను మీ రడిగిన ప్రశ్నమునకు సమాధానము చెప్పెదను వినుము. ఈ 'అ ప్ర శి ఖ' యను నాలుగు నొక శ్లోకముయొక్క నాలుగుపాదముల మొదటి యక్షరములు" అని పలికి పూర్వము బేతాళుఁడు చదివినశ్లోకమును బూర్ణముగఁ జదివెను.

పదునాలేండ్లప్రాయముగల యాబాలుని వాక్యము విని భోజుఁడును దక్కుంగలపండితులు నత్యాశ్చర్యము నొందిరి. భోజరాజు "ఈబాలకుఁ డేమియుఁ జదువుకొనినవాఁడుగాఁడు. ఐనను సులభముగ నిట్టి కఠినప్రశ్నమునకు సమాధానముఁ జెప్పఁజాలు మహావిద్వాంసుఁ డగుటవలన నితఁడు నిస్సందేహముగ నొకమహాపురుషుఁడుగ నుండఁ దగును" అని తలఁచియు 'ఇతఁడు చెప్పినదానికిఁ బ్రమాణమేమి' అని విచారించి యాబాలకునితో "బాబూ! నీవు చెప్పునది సరియే కాని యిదిసత్య మగుటకుఁ బ్రమాణ మేమి" యని యడిగెను.

పండితపుత్త్రుఁడు "మహారాజా! ఈ నాలు గక్షరముల నెవఁడు వ్రాసి తీసికొని వచ్చెనో యాతని నిచటికిం బిలిపించి నచో సప్రమాణముగ నిరూపించెదము" అని బదులు చెప్పెను.

తరువాత భోజరాజు సమ్మతించి సుశర్మను సభకుఁ బిలి పించెను. దోషి యగుటవలన సుశర్మ మొగము కళలేక వెల్లనై యుండెను. పండితకుమారుఁ డెల్లవృత్త్తాంతమును వెల్లడింప సుశర్మ యెట్టకేలకుఁ దాను సోదరుని జంపితినని యొప్పుకొనెను. భోజరా జతనికిఁ దగినశిక్ష విధించి యాబాలునికిఁ దనయాస్థా నమునఁ బండితపదవి నొసంగెను. పండితులెల్లరు నతఁడుచేసిన యుపకారమును దలఁచుచు నెంతయో మైత్రితో మెలఁగు చుండిరి.

ఇఁక నచట మఱ్ఱిచెట్టుపై బేతాళునివలన ననుజ్ఞదీసికొని వచ్చినభూతము సంతోషము బాఱఁగా 'ఎప్పుడెప్పుడు తెల్లవా ఱునా! పండితులనెల్ల నెప్పుడు గడుపునిండ నాఁకలిదీఱ భుజిం తునా!' అని కాటిదగ్గఱి నక్కవోలెఁ గాచుకొని యుండెను.

ఇంతలోఁ దెలతెలఁ దెల్లవాఱెను. జాముప్రొద్దెక్కెను. మధ్యాహ్న మాయెను. క్రమముగ సాయంకాలముగూడ గడ చెను. రాత్రి రెండుజాములయ్యెను; గాని తనకోర్కెదీరునట్లు పండితులమాంసము లభింపకపోయెను. ఈలాగునఁ గాచియుండి యేమియు లాభములేక బేతాళునికడ కేగి "మహాప్రభూ! నిన్నటిరాత్రి నాకుఁ గడుపార నాహారము లభించుననిసెలవిచ్చి తిరి గదా! కనిపెట్టుకొని యుండి విసుగు వచ్చినది. ఒక్కమను

ష్యముఁ దేనియు లభింపలేదు” అని మొఱపెట్టుకొనియెను. ఆ భూతము మొఱ విని “ఓదయ్యమా! నిన్నటిదినము నే నా వృత్తాంతమును జెప్పునపుడు వృక్షము మొదలున నొకపండిత పుత్త్రుఁడు గూర్చుండి సంగతినంతయు విని యానాలుగక్షరములకు నర్థముచెప్పి పండితులచావును దప్పించెను. కావున నీకాహారము లభింప లేదు” అనిచెప్పి బేతాళుఁడు సభఁ జాలించెను.

15
కపటసన్యాసులు

భోజరాజమహాస్థానంబున నన్నూఱుమంది పండితకవు లుండిరి; గాని వారియందఱిలోఁ గాళిదాసే యత్యంత విద్వాంసుఁడును మహాకవియు నైయుండెను. గావుననే భోజరా జతని నత్యంతముగ గౌరవించుచుండెను.

ఒక పండితకుమారుఁ డందఱిలోపల శ్రేష్ఠుఁడుగ నుండెను; గాని యతనికిని గాళిదాసునితో సమాన మగు గౌరవము జరుగ కుండెను.

ఒకనాఁ డాపండితకుమారుఁడు తనమిత్త్రులతో నేకాంతముగఁ జేరి “మిత్త్రులారా! నే నెంతవిద్యాపరిశ్రమ యొనర్చినను రాజు నన్నుఁగాళిదాసునిసాటిగ గౌరవింపకున్నాఁడు. ఎన్నివిద్యలలో నెంత కష్టపడినను ఫల మేమి గలదు? కావున నే యుపాయమేనియు నొనర్చి కాళిదాసును ధారానగరమునుండి

వెడలఁగొట్టించినఁగాని నాకు గౌరవము లభింపదు. అప్పుడు జగత్ప్రఖ్యాత మగు కీర్తిఁ బడయవచ్చును. ఏదేని యుపాయ మున్న నాలోచించి చెప్పుఁడు." అని యడిగెను.

ఒకమిత్రుఁ డిట్లు చెప్పెను: "మిత్రమా! ఈ యాస్థాన మున నెందఱో పండితులు గలరు? గాని వారిలోఁ బదిమంది మిక్కిలి వృద్ధులై యున్నారు. వారిని సంసారమునందు విరక్తిచేఁ గాశికిఁ బోవునటుల నొప్పించి వారితోఁ గూడఁ గాళిదాసును గాశి కేఁగునట్లు చేయవలయును. ఇదియే యుపాయముగఁ దోఁచుచున్నది."

అని చెప్పఁగా నాపండితకుమారుఁడు సమ్మతించి వృద్ధ పండితులకడ కేఁగి యావృత్తాంతమును జెప్పెను. వారును గాళిదాసుపై నసూయఁ జెంది యుండిరి గాన నెట్లేనియుఁ గాళి దాసుని వెడలనడపుటకు నియ్యకొనిరి.

తరువాత నేడుగు రెనమండ్రు పండితులు గలసి కాళి దాసునికడ కేఁగి "మిత్రమా! మనము బహుదినములనుండి యీసంసారసముద్రములోఁ బడి కొట్టుకొనుచు నాత్మవిచా రము నించుకయేనియుఁ దలఁపక వ్యర్థముగఁ గాలముగడపితిమి. ఇఁక నైనను మనశరీరములోఁ గొంచెము దార్ఢ్యము గలిగి యున్నప్పుడే కాశి కేఁగి యాపుణ్యస్థలమున గంగానదీతీరమున సన్యాసమును గ్రహించి భగవద్ధ్యానమునఁ గాలము గడపు చుండిన నెంతయు శ్రేయస్కరము. ఈసంసార మనిత్యము గదా! దీనిలో మెలంగుటకన్న నిత్య మగుమోక్షము నొసంగు.

వేదాంతచర్యయందు మెలంగుట యుత్తమోత్తమము. కావున మే మంచఱము నాలోచించి రేపటిదినము కాశి కేఁగఁ దలఁచి యున్నారము. నీకును సమ్మతియేని యందఱ మొక్కపరి భోజుని యానతిఁ గైకొని ప్రయాణ మయ్యెదము ” అని చెప్పిరి.

ఈసంగతి నంతయుఁ గాళిదాసు కపటముగా నెఱింగి యాయభిప్రాయమును వెలువడనీయక యత్యంతసంతోషమును గనఁబఱచి కాశి కేఁగుటకు సమ్మతించెను.

మఱునాఁడు వీరందఱుఁ గలసి భోజుని సభ కేగి దమ యుద్దేశమును దెలియఁ జేసిరి. భోజుఁడు సంతస మంది “ఆహా! ఎట్టి సంతోషకరమగు వృత్తాంతమును వింటిని. మహావిద్వాంసు లగు మీకుఁ దక్క నిట్టివిచార మెవరికిఁ గలుగును? మీరు యథేచ్ఛముగఁ గాశి కేఁగి యాగంగాతీర్థములఁ గ్రుంకుచు నానందాతిరేకమునఁ గాలముఁ గడుపుఁడు. ఇచట మీపుత్త్రులు సభాకార్యముల నిర్వర్తింపఁ గలరు” అని సమ్మతించెను. అంతఁ బండితు లందఱుఁ జేరి కాళిదాసుతోఁగూడఁ బయనమై కొన్ని దినములకుఁ గాశిఁ జేరి యచట నృసింహభారతి యను మహాయోగి దర్శనముఁ జేసికొనిరి. అప్పు డోకపండితుఁడు నమస్కరించి చేతులు జోడించి యిట్లు ప్రార్థించెను.

“ఓమహానుభావా! ఎన్నిపుణ్యము లొనర్చిననో కాని దేవరవారిదర్శనము లభించుట దుర్లభము. మిమ్ముల సేవించుట వలన ధన్యుల మైతిమి.

“అత్రత్య పాపమపి పుణ్యసమం మదీయం
అత్రత్య దుఃఖ మపి సర్వసుఖాస్పదం మే,

అత్రత్యవృత్తి రపి వైషయికీ సమాధిః
శ్రీమన్నృసింహ గురుదర్శనపూర్ణలాభాత్."

"ఓస్వామీ ! నృసింహభారతీ ! దేవరివారిసేవ లభించుటవలన నిచ్చటిపాపమును బుణ్యసమ మైనది. దుఃఖమును సుఖసమ మైనది. ఇచట నునికియు సమాధిలో నునికిగ నున్నది గదా !" నృసింహభారతి వారి ప్రార్థనను విని ప్రసన్నుఁడై "ఓపండితులారా ! మీయభిప్రాయ మేమో తెలియఁ జేయుఁడు" అని యడిగెను.

"స్వామీ ! సంసారమునుండి విరక్తివలన మీపదముల నాశ్రయించి సన్యాసమును గైకొనఁ దలంచి వచ్చినారము. మ మ్మను గ్రహింపవలయును" అని వారు ప్రార్థించిరి.

నృసింహాచార్యుఁడు "ఓపండితులారా ! మీ కట్టికోరిక యేని యట్లే కావచ్చును. అయిన నెల్లరు నొక్కదినమునఁ గాషాయముఁ దీసికొనుట సమంజసముకాదు. కావున నొక్కొక దిన మొక్కొకఁడు సన్యసించిన బాగుగ నుండును" అని చెప్పెను.

పండితులు వల్లె యని గురువునకు నమస్కరించి వెడలిపోయి యొక్కచోఁ జేరి "మొదట నెవఁడు సన్యాసమునకుఁ యోగ్యుఁడగును" అని యాలోచించుకొని కపటరీతిఁ గాళిదాసుని సన్యాసిగఁ జేయఁ దలఁచి వచ్చిరి. గావున వారిలో నొక పండితుఁడు "మిత్రులారా ! మనయందఱిలోఁ గాళిదాసే మిగుల శ్రేష్ఠుఁడు. ఈతఁడే ప్రప్రథమమున సన్యాసమును గ్రహించిన నెంతయు బాగుగ నుండును." అని వచింప నెల్లరు సమ్మతించిరి.

మఱునాఁ డొక పండితుఁడు సన్న్యాసము దీసికొనుటకు నృసింహభారతిస్వామికడ కేతెంచి నమస్కరింప నతఁడు నీ కేమి కోర్కి గల దని యడిగెను. అతఁడు తన యధ్యవసాయమును వెల్లడింప నెంచి రెండుచేతుల నెత్తి యీలాగున గంభీరస్వరమునఁ బలికెను.

"కదా వారాణస్యామమరతటినీరోధసి వసన్
వసానః కౌపీనం శిరసి నిదధానోఞ్జలిపుటమ్,
అయే గౌరీనాథ త్రిపురహర శంభో త్రినయన!
ప్రసీదేత్యాక్రోశన్నిమిషమివ నేష్యామి దివసాన్."

"ఈ కాశీమహాక్షేత్రమున విశ్వనాథునియాలయము దగ్గఱ గంగాతీరమున నివసించుచుఁ గౌపీనము ధరించి రెండు చేతులు నెత్తిపై నుంచుకొని 'ఓగౌరీనాథ! ఓత్రిపురహర! ఓశంభూ! ఓత్రినయన! ప్రసన్నుఁడవు కమ్ము' అని ప్రార్థించుచు దినములను నిమిషమువలె నెప్పుడు గడపుదునో కదా?"

ఇట్లు మిగుల నార్తుఁడై పఠించిన యాపండితునకు గురువు సన్న్యాస మొసంగెను.

రెండవదినము నఁట్లే మఱియొకపండితుఁడు నరసింహభారతిస్వామి సన్నిధి కేతెంచి నమస్కరింప నతఁడు 'నీ కేమి కోరిక గలదు' అని యడిగెను. ఆపండితుఁడు రెండుచేతు లెత్తి యుచ్చైస్స్వరమున నిట్లు వచించెను.

"కదా బృందారణ్యే విమలయమునాతీరపులినే
చరంతం గోవిందం హలధరసుదామాదిసహితమ్."

అయే కృష్ణ! స్వామిన్! మదన మురళీవాదన విభో
ప్రసీదే త్యాక్రోశ న్నిమిష మివ నేష్యామి దివసాన్."

"బృందావనమున కేఁగి యచ్చట తెల్లని యమునానది యిసుకతిన్నెలపై బలరాముఁడు సుదాముఁడు మున్నగువారితోఁ గూడి యాడుచుఁ బాడుచుఁ గ్రీడల సల్పు కృష్ణుని 'ఓ కృష్ణా! ఓస్వామీ! జగన్మోహనముగ మురళివాయించు చుండునో మహానుభావా! అనుగ్రహింపుము, అని ప్రార్థించుచు దినములను నిమిషములవలె నెప్పుడు గడుపుదునో కదా?"

ఇట్లు పలికిన యాపండితునకు సన్యాసదీక్ష నొసంగెను.

తరువాత మూఁడవదినమున మూఁడవపండితుఁడు వచ్చి నమస్కరించెను. అతని నట్లే యడుగఁగా నతఁ డిట్లు పఠించెను.

"కదా వా సాకేతే విమలసరయూ తీరపులినే
చరంతం శ్రీరామం జనకతనయాలక్ష్మణయుతమ్,
అయే రామస్వామిన్! జనకతనయావల్లభ! విభో!
ప్రసీదే త్యాక్రోశ న్నిమిష మివ నేష్యామి దివసాన్."

"అయోధ్య కేఁగి యచ్చట సరయూనదీతీరమునందలి యిసుకదిబ్బలపై విలాసముగ సీతాలక్ష్మణసహితుఁడై సంచరించుచుండు శ్రీరామచంద్రుని 'ఓరామచంద్రా! స్వామీ! సీతాపతీ! మహాప్రభూ! అనుగ్రహింపుము' అని ప్రార్థించుచు దినములను నిమిషములవలె నెప్పుడు గడపుదునో కదా!"

ఆ పండితునకు దీక్ష నొసఁగెను.

నాలవదినమున నాలవపండితుఁడు సన్యాసమును దీసి

కొన నేతెంచెను. 'నీకేమికోర్కి' యని గురు వడుగ నీలాగునఁ బలికెను.

"కదా శ్రీమ న్నీ రానరహరిపురే సింహవదనం
హరిం పశ్యన్నుచ్చై రుదితమనసా దీనదయినమ్,
అయే లక్ష్మీకాంత శ్రితజనభయార్తే నరహరే
ప్రసీదే త్యాక్రోశ న్నిమిష మివ నేష్యామి దివసాన్."

"శ్రీనీరానరహరిపురమునందు దీనదయాళుఁడును సింహముఖుఁడును భగవంతుఁడు నగు శ్రీనృసింహస్వామిని సంతోషముతో "ఓలక్ష్మీనాథా! శ్రితజనార్తిహరా! నరహరీ! అనుగ్రహింపుము" అని యుచ్చైస్స్వరమునఁ బ్రార్థించుచు దినములను నిమిషములవలె నెప్పుడు గడుపుదునో కదా!"

అని యార్తిచేఁ బలికిన యాం పండితునకు సన్న్యాస మొసఁగెను.

ఐదవనాఁ డయిదవపండితుఁడు వచ్చి నమస్కార మొనర్చెను. పూర్వరీతిగ "ఓపండితుఁడా! నీ కేమి కోర్కి గలదు" అని యడుగ నతఁ డిట్లు వక్కాణించెను.

"కదా ప్రేమోద్గారైః పులకితతనుః సాశ్రునయనః
స్మర న్నుచ్చైః ప్రీత్యా శిథిలహృదయో గద్గదగిరా,
అయే శ్రీమన్విష్ణో రఘువర యదూత్తంస నృహరే
ప్రసీదే త్యాక్రోశ న్నిమిష మివ నేష్యామి దివసాన్."

"అనవరతము భక్తిపారవశ్యముచేత శరీర మంతయు గగుర్పాటుఁ జెందఁ గనులనుండి యానందాశ్రువులు గాఱుచుండ నెంతయు శిథిల మగు హృదయముతో గద్గద మగు

వాక్కుతో నిరతిశయ మగు ప్రీతితో 'ఓవిష్ణూ! ఓరఘువీరా! ఓ యదూత్తంసా! ఓ నరహరీ! అనుగ్రహింపుము' అని యాక్రోశించుచు ననేకదివసముల నొకనిమిషము వోలె నెప్పుడు గడపుదునో కదా!"

అని చెప్ప గురు వత్యంతానందము నొంది యాపండితు నకు సన్న్యాసము నొసంగి యంపెను.

తరువాత నాఱవదినము నాఱవపండితుఁడు బయలు దేరి వచ్చి నమస్కరించెను. గురు వతనిని 'నీ కేమి యిచ్చు గలదు' అని ప్రశ్నించెను. అతఁ డిట్లు ప్రత్యుత్తర మొసంగెను.

"కదా సీతాశోకత్రిశిఖజలదం చాంజనిసుతం
చిరంజీవం లోకే భజకజనసంరక్షణకరమ్,
అయే వాయో స్సూనో రఘువరపదాంభోజమధుప
ప్రసీదేత్యాక్రోశన్నిమిషమివ నేష్యామి దివసాన్."

"లంకాపట్టణమున రావణునిచేఁ జెరఁ బెట్టఁబడిన సీతాదేవి దుఃఖ మనునగ్నికి మేఘమునుఁ బోలినవాఁడును, ఎల్లకాలము ను జీవించువాఁడును, ఆశ్రితజనుల నతిదయారసమునఁ బరి పాలించువాఁడును నగు శ్రీయాంజనేయుని 'ఓ వాయు కుమారా! శ్రీరామపాదకమలభ్రమరా! ఆంజనేయా! అనుగ్రహింపుము' అని గొంతెత్తి యాక్రోశించుచు ననేకదినముల నొక నిమిషమువలె నెప్పుడు గడపుదునో కదా!"

ఈలాగునఁ బదిదినములుఁ బదిమంది పండితులు సన్న్యాసాశ్రమమును గైకొనిరి.

తరువాతఁ గాళిదాసు తనకపటాభిప్రాయము నేరికిఁ దెలియఁజేయక నిజముగ సన్యాసమును దీసికొనువానివలె నటించుచు నృసింహభారతిస్వామిసన్నిధి కేతెంచి నమస్కారమొనర్చెను. గురువు "ఓయీ! నీ కేమి యిచ్ఛ గలదు?" అని యడిగెను. కాళిదా సాలోచించి చమత్కారముగ నిట్లు వచించెను.

"కదా కాంతాగారే పరిమళమిళత్పుష్పశయనే
శయానః శ్యామాయాః కుచయుగమహం వక్షసి వహన్,
అయే స్నిగ్ధే ముగ్ధే చపలనయనే చంద్రవదనే
ప్రసీదే త్యాక్రోశ న్నిమిషమివ నేష్యామి దివసాన్."

"ప్రియురాలి యంతఃపురమున ఘుమఘుమవాసనలీను పుష్పశయ్యపై శయనించి వక్షస్థలమునఁ బ్రియురాలి గబ్బిగుబ్బల గట్టిగఁ గ్రుమ్ముకొని కౌఁగిలించి పరుండి యుండి యానందమున, 'కాంతా! ముద్దురాలా! గోలా! బేలా! చపలనయనా! చంద్రవదనా! అనుగ్రహింపుము' అని పలుకుచు బహుకాలము నొకనిమిషముగ నెపుడు గడపుదునో కదా?"

ఇట్లు పలుక నృసింహభారతిస్వామి విని "ఓపండితుఁడా! నీమనస్సింకను బరిపక్వము కాలేదు. సంసారమునందలి విషయవాసన వదల లేదు. వైరాగ్యము జనింపలేదు. కావున నీకుఁ దురీయాశ్రమాధికారము లేదు. నేను నీ కిపుడు సన్యాసము నీయను. పొమ్ము" అని చెప్పెను.

కాళిదాసు విని "స్వామీ! ఈపండితులతోడఁ దమదగ్గఱ నేను సన్యాసమును దీసికొనెద నని చెప్పియుంటిని. ఆమాట యిప్పు డెట్లు తప్పుదును? నన్నసత్యవాదిని గాఁ జేసెదరా?"

అని యతి నడిగెను. "కవీశ్వరా! అదియంతయు నాకుఁ దెలి యదు. నీకు సన్న్యాసము గ్రహింపవలయు నని యాసయున్నచో మఱియొకయతికడ కేగి గ్రహింపుము. చెడుగులకు నేను సన్న్యా సము నిచ్చునది లేదు." అని నృసింహాయతి చెప్పఁగా "మీరు నాకు సన్న్యాసమీయకున్నచో మఱియొకని దగ్గఱ నేను సన్న్యా సమును దీసికొనను. నే నీపండితులదగ్గఱఁ బ్రతిజ్ఞ చేసితిని. అయ్యది యిప్పు డెట్లు భిన్నముగాఁగలదు?" అని కాళిదాసని యెను. నృసింహాయతి "ఆర్యా! నీవు సన్న్యాసమును దీసి కొందువు గాని నే నిచ్చునది లేదు. కావున నిందు నీదోష మేమియు లేదు." అని బదులు చెప్పెను.

కాళిదాసు సంతసించి పండితులతో 'ఓమహాశయులారా! ఇందు నా దేమి దోషము లేదు. గురువుగారు సన్న్యాస మీయ నని చెప్పుచున్నారు. కావున నే నిచ్చుటనుండిన లాభ మేమి గలదు? మీ రందఱు నా కనుజ్ఞ యిచ్చెదరేని స్వగ్రామ మున కేఁగెదను.' అని పలికి బయలుదేరి ధారానగరముఁ జేరి యీ కాశీవృత్తాంతము నంతయు భోజరాజునకుఁ జెప్పెను. రాజు విని కడుపుబ్బ నవ్వి కాళిదాసు నెంతయు గారవించెను.

భోజసభయం దున్నక్రొత్తపండితునకు మరలఁ గాళిదాసు వచ్చినాఁ డని తెలిసి గుండెలలో రాయిపడెను. వృద్ధుఁ డగు తనతండ్రి కాశిలో సన్న్యాసి యయ్యె నని విని వారి సంగతి నడుగుటకై కాళిదాసు కడ కేతెంచెను. కాళిదా సతనికి స్వాగత మొసఁగి "అయ్యా! మీతండ్రిగారు నాకు సన్న్యాస

మిప్పింపఁ దలఁచి కాశికిం బిలుచుకొని పోయినారుగదా! కాని నాకు సన్యాసము లభింప లేదు. పూర్వపుణ్యవశమున వారు మాత్రము సన్యాసముఁ దీసికొని కళ్యాణము నొందిరి. మరల నీసంసారసముద్రములోఁ బడి తిరుగుడు వడ నే నిచ్చటికి వచ్చితిని." అని చెప్పి పండితపుత్త్రుల నోదార్చెను. తరువాత యథారీతిగ నెల్లరు వారివారి కార్యములఁ బ్రవర్తిల్లియుండిరి.

16

జా ను ద ఘ్న క వి

ఒకనాఁడు భోజరాజు వేఁటాడ నెంచి తెల్లగుఱ్ఱము నెక్కి స్వారి వెడలి యరణ్యమార్గముఁ బట్టి పోవుచుండెను. మార్గమధ్యమునఁ గట్టెలమోపు నెత్తినిబెట్టుకొని నదిని దాఁటు నొక బ్రాహ్మణునిఁ గనుఁగొని సమీపమున కేఁగి,

"కియన్మాత్రం జలం విప్ర ?"

"ఓ బ్రాహ్మణుఁడా! నీ రెంతలోఁతు" అని యడిగెను. ఆ బ్రాహ్మణుఁడు విని—

"జానుదఘ్నం నరాధిప"

"ఓరాజా! మోఁకాలిలోఁతు" అని బదులు చెప్పెను. భోజరాజత్యాశ్చర్యమునొంది—

"ఈదృశీ కిమవస్థా తే ?"

"నీ కీదశయేమి" అని యడిగెను. బ్రాహ్మణుడు ప్రత్యుత్తరము నిట్లు చెప్పెను.

"న హి సర్వే భవాదృశాః !"

"అందఱు నీవంటివారు గారు గదా !"

భోజుఁడు మిక్కిలి ప్రసన్నుఁడై యి ట్లనియె.

"ఓవిద్వాంసుఁడా ! నాబొక్కసదారుని దగ్గఱ కేఁగి నా యానతిచొప్పున లక్షరూప్యములఁ దెచ్చికొనుము."

తరువాత బ్రాహ్మణుఁడు సంతసించుచుఁ గోశాధ్యక్షుని కడ కేఁగి "అయ్యా! భోజరాజు మిమ్ముల నడిగి యొకలక్షరూప్యములఁ దెచ్చికొను మని యాజ్ఞాపించినాఁడు. ఆధనము నిచ్చిన నే నేఁగెదను" అని యడిగెను. అతఁ డాబ్రాహ్మణుని వేషమును గనుఁగొని పక్కున నవ్వి "బాపఁడా !. నీవు లక్షరూప్యములకుఁ దగుదువా ?" అని డబ్బు నీయకయే పంపివేసెను.

ఆ బ్రాహ్మణుఁడు మిక్కిలి ఖిన్నుఁడై మరల రాజు సన్నిధి కేతెంచి "రాజా! మీబొక్కసదారుఁడు లక్షరూప్యములకు నీవు తగుదువా ? యని రొక్క మీయకయే వెడలఁ గొట్టినాఁడు" అని మొఱపెట్టుకొనెను. భోజరాజు చూచి జాలి నొంది "విప్రోత్తమా! రెండులక్షల నడుగుము. తప్పక యిచ్చును" అని చెప్పి పంపెను.

మరల బ్రాహ్మణుఁడు బొక్కసగాని దగ్గఱ కేఁగి యడుగ "పాఱుఁడా ! నీవు రెండులక్షలకుఁ దగవు పోవయ్యా!" అని మరలఁ బంపివైచెను. బ్రాహ్మణుఁడు కోపము నొందియు లో

నిముడ్చుకొని భోజునికడకేతెంచి "రాజేంద్రా! నీబొక్కసగాఁడు. పరమమూర్ఖుఁడుగా నున్నాఁడు. ఇప్పుడు గూడ నవ్వుచు నీవు రెండులక్షలకుఁ దగవు పొమ్మనినాఁడు. తరువాత తమచిత్తము అని పలికెను.

భోజుఁడు విని చిఱునగవు నగి "బ్రాహ్మణోత్తమా! శ్రమ మని తలంపక యీమాఱుపోయి 'మూఁడు లక్షలు భోజరాజిమ్మనియె' నని చెప్పి యారొక్కమును బుచ్చుకొనుము" అని వెండియు నాబ్రాహ్మణుని కోశాగారాధ్యక్షునికడ కంపెను. అతఁడు పోయి యాబొక్కసగాని నడుగ నవ్వుచు నేమియు బదులుపలుకక యూరకుండెను. బ్రాహ్మణుఁడు మండిపడి బిర బిర భోజరాజుకడ కేతెంచి శరీర మంతయుఁ గోపవశమునఁ జలించు చుండఁ బెదవులు గొఱుకుకొనుచు ని ట్లనియె.

"రాజన్ కనకధారాభిః త్వయి సర్వత్ర వర్షతి,
అభాగ్యచ్ఛత్రసంఛన్నే మయి నాయాంతి బిందవః."

"ఓరాజా ? నీవు దేశమం దంతట బంగారు వానను గురియుచున్నను దౌర్భాగ్య మనుగొడుగును ధరించిన నాపై మాత్ర మొకబిందు వైనను బడకున్న యది" ఇంతియకాక,

"త్వయి వర్షతి పర్జన్యే సర్వే పల్లవితా ద్రుమాః,
అస్మాకమర్కవృక్షాణాం పూర్వపత్రేషు సంశయః."

"ఓరాజా ! నీ వను మేఘము బంగారువాన గురియుచుండ యాచకు లనువృక్షములెల్లను జక్కగఁ జిగిర్చినవి కాని మే మను జిల్లేడుచెట్లకు మాత్రము ముందుండిన యాకులకుఁ (కట్టెల

మోపు) గూడ మోసము గలుగునేమో యని భయమగు చున్నది."

ఈబ్రాహ్మణుని దైన్యముఁగని భోజుఁడు "అయ్యో! పాపము బ్రాహ్మణుఁడు మిగుల దుఃఖితుఁ డయ్యెఁ గాఁబోలు" అని యాలోచించి యొకసేవకుని నాబ్రాహ్మణుని వెంటనిచ్చి "బ్రాహ్మణోత్తమా! కోపింపకుము. ఈభటునితోడఁ గోశాధ్యక్షునియొద్దకేగి మూఁడులక్షల రూప్యములను బదియేనుంగులను గైకొనుము" అని గౌరవించి వీడ్కొలిపెను. పిదప భాస్కరుఁడాధనము నొసఁగి సంతోషపఱిచెను.

17
భాస్కరుఁడు-శాకల్యుఁడు

ఒకనాఁడు భోజరాజు ధారానగరమున సంచరించుచు నొకశివాలయమునఁ బరుండియుండిన యిద్దఱు బ్రాహ్మణులఁ గనుఁగొనియెను. వారిలో నొకఁడు నిద్ర లేచి నిద్రించుచున్న రెండవవానిఁ జేతితోఁదట్టుచు "అయ్యా! నీవెవ్వఁడవు? నిద్రించుచున్నావా? మేలుకొని యున్నావా!" యని యడిగెను.

రెండవవాఁడు నిద్ర లేచి కనులు నలుపుకొనుచు దృష్టిని నిగుడ్చి సంభ్రమముగ "అయ్యా! నమస్కారము. నేను బ్రాహ్మణపుత్రుఁడను, నీ విచ్చటఁ బరుండియుండఁగా దీపము వెలుతురున జందెము. కమండలువు నుండుట చూచి బ్రాహ్మణుఁడ వని

కొంటెంగి జాముప్రొద్దు పోయినవెనుక నీపడకవెంబడి పరుండితి. ఇప్పుడు నీమాటలవిని మేలుకొనినాఁడను" అని విన్నవించెను.

మొదటి బ్రాహ్మణుఁడు సంతసించి "నాయనా! నమస్కరించెద వేని దీర్ఘాయుష్మంతుఁడవుగమ్ము. నీవెక్కడనుండివచ్చితివి? నీపేరేమి? నీయూరేమి? నీకిచ్చట నేమిపనిగలదు? అనియడిగెను.

రెండవబ్రాహ్మణుఁడు "విప్రోత్తమా! నాపేరుభాస్కరుఁడు, పశ్చిమసముద్రతీరమునఁ బ్రభాసతీర్థసమీపమున నా నివాసము; అచ్చటివా రనేకులు భోజుఁడు మిక్కిలి దాతయని పలువిధములుగ వర్ణించుచున్నారు. కావున నాభోజరాజును యాచించి నాదారిద్ర్యమును బోఁగొట్టుకొన నెంచియున్నాఁడను. నీవు పెద్దవాఁ డగుటవలన మాతండ్రిగారిని జూచినలాగున నున్నది. మీరెవరో తెలియఁ జేయ వేఁడెద" నని పలికెను.

మొదటిబ్రాహ్మణుఁ డది విని "నాయనా! నాపేరు శాకల్యుఁడు, నేను గూడ నేకశిలానగరమునుండి భోజరాజు కడకే వచ్చుచున్నాఁడను. బాబూ! నిన్నుఁజూచినప్పటినుండియు నీలక్షణములే యేదోదుఃఖమును చెప్పకయ చెప్పుచున్నవి. నీకేమి దుఃఖము గలదు చెప్పుము" అని యడిగెను. అతఁ డిట్లు చెప్పం దొడంగెను. అయ్యా! నాదుఃఖము నేమని చెప్పఁ గలను?

"క్షుత్క్షామాః శిశవః శవా ఇవ భృశం మందాశయా బాంధవాః
లిప్తా జర్ఝరఘర్ఘరీ జతులవై ర్నో మాం తథా బాధతే,
గేహిన్యా త్రుటితాంశుకం ఘటయితుం కృత్వా సకాకుస్మితం
కుప్యన్తీ ప్రతివేశ్మలోకగృహిణీ సూచీం యథా యాచితా."

"బాబూ! నాకష్ట మేమని చెప్పుదును? బిడ్డ లాఁకటిచేఁ కృశించి పీనుఁగులవలెఁ బడి యున్నారు. బంధువు లాదరింపక యుదాసీను లై యున్నారు. కడపకుఁ గఱవై చిల్లులు వడిన యోటికుండలకు లక్కమాటువెట్టి వాడుకొనుచున్నాఁడను. ఇది యంతయు నన్నంతగా బాధించుట లేదు; గాని నాభార్యచిఱిఁగినగుడ్డ గుట్టుకొనుటకై ప్రక్కయింటివానిభార్యను సాభిప్రాయమగు చిఱునవ్వునవ్వి సూదియడుగ నామె కసరుటఁ జూచి నాహృదయము సైఁపకున్నయది."

భోజరాజు వీ రిద్దరిసంవాదమును విని జాలి నొంది యా పండితునకుఁ దనయాభరణములన్నియు నొసఁగి "భాస్కరకవీ! నీబిడ్డలు మిక్కిలి కష్టపడుచుందురుగావున త్వరగ నీదేశమునకుఁ బొమ్ము" అని చెప్పెను.

తరువాత శాకల్యుఁడు రాజును గనుఁగొని యిట్లు పఠించెను.

"అభ్యుద్ధృతా వసుమతీ దళితో౽రివర్గః
క్రోడీకృతా బలవతా బలిరాజలక్ష్మీః,
ఏకత్ర జన్మని కృతం య దనేన యూనా
జన్మత్రయే తదకరోత్పురుషః పురాణః."

"నారాయణుఁడు వరాహపరశురామ వామనావతారములను మూఁడు జన్మముల నొంది, యందు వరాహమూర్తియై భూమి నుద్ధరించెను (పాలించెను. ప్రళయసముద్రమునుండి యెత్తెను.) పరశురాముఁ డై శత్రువుల సంహరించెను. వామనుఁడై బలిరాజ్యలక్ష్మిని (బలవంతు లగురాజులసిరి బలిచక్రవర్తిసిరి;)

కపహరించెను. ఇట్లు భగవంతుఁడు మూఁడుజన్మములనొనర్చిన మూఁడు ఘనకార్యముల భోజరాజు లోకజన్మములోనే తరుణ వయస్సునందే యవలీల సాధించెను."

భోజరాజీశ్లోకమున కద్భుతము నొంది మూఁడులక్షల నొసంగెను.

18
కవులకౌటిల్యము

కాళిదాసు భోజసభను వదలినప్పటినుండియు నిస్తేజస్కుఁడై యేమియుఁ బ్రకాశింపకుండెను. కావున భోజరాజు తాను వ్యర్థముగఁ గాళిదాసు నవమానించినందున కెంతయుఁ జింతాక్రాంతుఁడై యుండ లీలావతి గనుఁగొని రహస్యముగా విచారమునకుఁ గారణము నడిగెను; భోజరాజు మొదటనుండియు జరిగినవృత్తాంతమును జెప్పఁగా విని యిట్లనియె. "నాథా! నీవు సర్వజ్ఞుఁడవు, నీకేదియుఁ దెలియనిది లేదు.

"స్నేహో హి వర మఘటితో న వరం సంజాతవిఘటితస్నేహః,
హృతనయనో హి విషాదీ న విషాదీ భవతి స ఖలు జాత్యంధః."

స్నేహము సేయకుండుట మేలు గాని స్నేహము చేసి వదలుట మేలు గాదు, కన్నులు పోయినవాఁడు దుఃఖ మొందును గాని పుట్టుగ్రుడ్డివాఁడు దుఃఖింపఁడు గదా?"

ఇంతియకాక కాళిదాసు సరస్వతీదేవి పురుషావతారము గదా ! కావునఁ బండితులఁ బంపి యెట్లేనియు నతనిఁ బిలిపించినఁగాని మనసభ శోభింపదు.

"దోషాకరోఽపి కుటిలోఽపి కళంకితోఽపి
మిత్రావసానసమయే విహితోచ్ఛ్రయోఽపి,
చన్ద్ర స్తథాఽపి హరవల్లభతాముపైతి
నైవాశ్రితేషు గుణదోషవిచారణా స్యాత్."

"చంద్రుఁడు దోషాకరుఁడు (తప్పుల కాటపట్టు, రాత్రినిఁ జేయువాఁడు) అయ్యును, కుటిలుఁడు (వంకర యగువాఁడు-కౌటిల్యము గలవాఁడు) అయ్యును, కలంకితుఁడు (మచ్చ గలవాఁడు-పాపముగలవాఁడు) అయ్యును, మిత్రుఁడు (సూర్యుఁడు-చెలికాఁడు) అవసానము నొందుసమయమున దా నుదయము నొందువాఁ డయ్యును శివునిచే నిరంతరము దాల్పఁ బడుచున్నాఁడు."

అని బోధించెను- భోజరా జంగీకరించి మఱునాఁడు వేశ్యాగృహమునకుఁ బండితుల నంపి కాళిదాసుని రావించి మిగుల గౌరవించెను. అప్పుడు బాణుఁ డనుకవి లేచి రెండు భుజముల నెత్తి యిట్లనియెను.

"భోజః కలావిద్రుద్రో వా కాళిదాసస్య మాననాత్,
విబుధేషు కృతో రాజా యేన దోషాకరోఽప్యసౌ."

"ఈకాళిదాసు దోషాకరుఁడు (దోషములకు గని-రాత్రిని జేయువాఁడు) అయినను విబుధులలో (దేవతలలో-పండితులలో)

రాజుగా (ప్రభువు-చంద్రుఁడు) చేయఁబడినందున భోజరాజు కలావంతుఁడు (శాస్త్రజ్ఞుఁడు - చంద్రకలగలవాఁడు) అగు శివుఁడే."

తరువాతఁ గొన్ని దినములు గడచినపిదపఁ బండితులెల్లరు మరలఁ గాళిదాసుని గౌరవమును సహింపఁజాలక యేదేని యుపాయ మొనర్చి యతని వెడలఁగొట్టవలయునని తలఁచి యందఱు నొక్కచోఁ జేరి బాగుగ నాలోచించి కాళిదాసుని యవగుణమును దాసివలన భోజుని కెఱిఁగించినఁగాని యీ ప్రయత్నము చేకూరదని నిశ్చయించి యొకనాఁడు దాసికడ కేఁగి దాని ననేక విధములుగఁ గొనియాడి భూషణములచేతను గొన్ని రూప్యములచేతను సంతోషపఱిచి యిట్లనిరి: "ఓదాసీ! భోజునినిర్మలకీర్తికిఁ గళంకమును సంపాదించు నీకాళిదాసునివలన మాగౌరవము దక్కుట లేదు. కావున నీతనియవగుణమును భోజునికడఁ బ్రకటించి యెట్లయినను గాళిదాసుని వెడలఁగొట్టవలయును." అని తమ పన్నుగడను జెప్పఁగా నాదాసి యాదుష్టకార్యము నకుఁ దొలుత సంశయించియుఁ దుద కొప్పుకొనియెను.

ఇట్లు పదిదినములు గడచినతరువాత రాత్రి జాముప్రొద్దు పోయినతరి భోజరాజు హంసతూలిక శయ్యపై సుఖముగ శయనించి యేదో యాలోచన సేయుచు నిద్రపట్టియుఁబట్టకయుండు సమయమును గనిపట్టి యాదాసి యాపడకటింటికి సమీపమునఁ బరుండి మాయనిద్రఁ బోవుచు నిట్లు కలవరించెను. "మదనమాలినీ! కాళిదాసునిదుర్మార్గమును వింటివి కదా? ప్రతిదినమును దాసీవేషము ధరించి యంతఃపురమునకుఁ జేరి లీలావతీదేవితో భోగించి పోవుచున్నాఁడు. ఇట్టి యన్యాయ మెచ్చటనేని కలదా?"

ఈమాటలు భోజుని చెవులఁబడినంతన తటాలున నులికి పడి లేచి యత్యంతవిస్మితుఁడై "తరంగవతీ! యింకను మేలు కొనియున్నావా" అని పలికెను. ఎల్లరు గాఢనిద్రామగ్నులై యున్నందున నొక రేనియు బదులు వచింపక పోయిరి. భోజుఁడు చింతామగ్నుఁడై "ఔరా! యిచ్చట నెల్లరు నిద్రితులై యున్నారుకదా! మదనమాలినిని సంబోధించి యెవరో యీకర్ణ కఠోర వృత్తాంతమును బలుకుచున్నారు. విచారింపఁ దరంగ వతియే లీలావతి దుశ్చరిత్రమును గలవరించునట్లు తోఁచు చున్నది. స్త్రీచరిత్రము నెవ రెఱుఁగఁగలరు? ఇట్టియపనిందఁ బోఁగొట్టుకొన నుపాయమేది గలదు? నిశ్చయముగ నాభార్యతోఁ గాళిదాసు మాయావేషమున వ్యభిచారము చేయుచున్నట్లు తోఁచుచున్నది? కావున నెట్లు పరీక్షింపఁదగును" అని యాలో చించి యీసంగతిఁ గనిపెట్టవలయునని మరునాఁ డూరకయే జ్వరము వచ్చిన దని మిషపెట్టుకొని సంతాపపీడితుఁడువోలెఁ గృత్రిమముగ ముసుఁగుపెట్టికొని పరుండి దాసివలనఁ గాళి దాసుని బిలిపించెను.

లీలావతియు హఠాత్తుగ జ్వరమువచ్చినందులకుఁ జింతా క్రాంతయై యొక్కచో నిలువఁబడియెను. భోజరాజు భార్యను జూచి "లీలావతీ! భుజింపవలయునని యాశగ నున్నదిగాన సత్వర ముగ పథ్యాహారమును గొనిరమ్ము" అని అనురాగపూర్వకముగ బలికెను. లీలావతియు త్వరితముగఁ బాకశాలకేగి యొకబంగారు గిన్నెయం దన్నము పెసరపప్పు మున్నగుపదార్థములు నిడుకొని భోజునిముందుఁ దెచ్చి పెట్టెను. భోజరాజు జ్వరమునం దున్న వాఁడువోలె నటించుచు మెల్లగఁ బడకనుండి లేచి యాగిన్నెను

జేతఁదీసికొని లీలావతీకాళిదాసుల యభిప్రాయ మెఱుంగఁ దలఁచి యి ట్లనియెను.

ముద్గదాళీ గదవ్యాళీ కవీంద్ర వితుషా కథమ్?"

"ఓకవీశ్వరా! రోగమునకు సర్పము (రోగము బోఁగొట్టు నది) వంటిదగు నీపెసరపప్పు పొట్టులేక యున్నది యేల?"

ఆసమయమున లీలావతియుఁ జెంగట నిలుచుండి యుం డెను. కాళిదా సా శ్లోకార్థమును విని యిట్లు ప్రత్యుత్తరము చెప్పెను.

"అంధో వల్లభసంయోగే జాతా విగతకఞ్చుకా"

"అన్న మనుభర్తతోఁ గూడఁగనే కంచుకము (పొట్టు అవిక) వీడిపోయినది."

(భర్త గ్రుడ్డివాఁడువోలె నూరకయుండఁగా జవరాలు దనప్రియునితోఁజేరఁగనే అవిక వదలించును, అని ధ్వనితము.)

రాణి యీకాళిదాసు వాక్యమును విని చిఱునగవు నగి యెను. భోజరాజీ వృత్తాంతమును గనుఁగొని "అకటా! కాళి దాసు నిశ్చయముగ నాభార్యను బ్రేమించియే యుండనోపు. కావుననే కాళిదాసు చెప్పినసాభిప్రాయ శ్లోకమును విని మంద హాస మొనర్చినది. ఇట్టి కృత్రిమముల కెల్ల నావాసభూములగు స్త్రీలచరిత్రము నెవరు గనిపట్టఁ గలరు?"

"రాష్ట్రస్య చిత్తం కృపణస్య విత్తం మనోరథం దుష్టహృదంతరాణాం,
స్త్రీయశ్చరిత్రం పురుషస్య భాగ్యం దేవో న జానాతి కుతో మనుష్యః?"

"లోకములోని సమస్తప్రజలమనస్సును, పిసినారివాని ధనమును, దుర్జనులయొక్క హృదయమును, స్త్రీలచరిత్రమును, పురుషుని యదృష్టమును దేవుఁడే యెఱుంగఁడు. ఇఁక మనుష్యుని జెప్పనేల?"

"కావునఁ గాళిదాసు వాస్తవముగ నపరాధియే యినను మహాకవి యగుటఁజేసి వధింప నర్హుఁడు గాఁడు" అని యాలోచించి కాళిదాసుతో "ఓ కాళిదాసా! నీవు నారాజ్యమున నుండఁ దగవు. కాఁబట్టి శీఘ్రముగ వెడలి పొమ్ము" అని యాజ్ఞాపించెను.

కాళిదాసు మహామేధావి గావునఁ గారణము నూహించి తత్క్షణంబు లేచి బిరబిర వేశ్యాగృహంబున కేతెంచి దానితో ని ట్లనియెను. "ఓ ప్రియురాలా! నేఁటితో నీకౌఁగిలింతలు దీఱినవి. నీముద్దుమోముఁ జందురునికాంతుల నాప్యాయత నొందు కాలము పూర్ణమయ్యెను. భోజరాజు మిక్కిలి క్రూరుఁడై నా రాజ్యమునుండి వెడలిపొమ్మని యాజ్ఞాపించెను. ఈతంత్రమును దుష్టపండితు లెల్లరుఁ బన్నిరి. నేను పోయివచ్చెద. నే నెక్కడ నున్నను ప్రీతిమాత్రము మఱువకుము" అని కనుల నీరునించుచు గౌఁగిలించుకొని † విలాసవతిమోమున ముద్దిడియెను.

విలాసవతి యతిఖిన్నయై "ప్రాణప్రియా! నాసుఖమునందును దుఃఖమునందును సగపాలు గైకొను నీ కన్న నాకుఁ

† కాళిదాసునకుఁ గాంచనమాలయె కాక విలాసవతి యను నొక యుంపుడుకత్తెగూడఁ గలదు.

బ్రియ మగు పదార్థ మెయ్యది? నిన్ను వదలి సూర్యుని ఛాయా దేవివోలె నే నుండఁ జాల. దిగంతవిశ్రాంత మగు కీర్తికాంతను గై సేసి విద్యాభిమానమున వెలయు భోజరాజునకు ద్వితీయసరస్వతి వగు ని న్నిట్లవమానించుట కన్న వేఱె యజ్ఞాన మెయ్యది గలదు? ఎట్లైనఁ గానిండు. మీరు దేశాంతరమున కేఁగ నక్కఱయే లేదు. అన్ని విధముల నేను దమవిషయమై పరిచర్యలఁ జరుపుచుందును. ఇందును గుఱించి యించుక యేనియు సంశయింపక సుఖముగ నాయింటిలోనే నివసింపుఁడు" అని పలుకఁ గాళిదాసు తొలుత సంశయించియుఁ బ్రియావిరహాదుఃఖము నాపుకొనఁజాలక యచ్చటనే రహస్యముగ నివసించి యుండెను.

తరువాత భోజునియంతఃపురమునఁ గాళిదాసుని వెడలఁ గొట్టిన సమాచారమును లీలావతి యెఱింగి భోజునితో ని ట్లనియెను. "ఓ దేవా! కాళిదాసు మీకు పరమమిత్రము గదా! అట్టివాని నేల రాజ్యమునుండి వెడలఁ గొట్టితిరి?

"శోకారాతిభయత్రాణం ప్రీతివిస్రంభభాజనం,
కేన రత్న మిదం సృష్టం మిత్రమిత్యక్షరద్వయం"

దుఃఖమును శత్రువువలనఁ గలుగుభయమును దీర్చునదియు, ప్రీతివిశ్వాసములకుఁ బాత్రము నగు మిత్ర మనెడి యీ రెండక్షరము లను రత్నము నెవరు సృజించిరి.?"

ఇట్లు లీలావతి పలికినవాక్యముల విని భోజరాజు "ఓ ప్రియురాలా! నాలు గయిదుదినములకు ముందు రాత్రికాలమున నెవరో యీప్రాంతమున 'కాళిదాసు దాసీవేషమును

ధరించి యంతఃపురమున కేఁగి లీలావతీదేవితో రమించి పోవు చున్నాఁడు' అని మదనమాలినిని సంబోధించి పలుకుమాటల నమ్మి నే నిట్లు కపటజ్వరమును బూని తగు ప్రకారమున నెల్ల వృత్తాంతమును గనుఁగొంటిని. కాళిదాసు నాప్రశ్నకనుచితముగఁ జెప్పినసమాధానమునకు నీవు చిఱునవ్వుగూడ నవ్వితివి. ఇద్దానికి గొప్పదండన చేయఁదగియున్నను నతనిపై దుష్యమును బట్టి దేశమునుండిమాత్రము వెడలఁ గొట్టితిని. నీచాతుర్యము నకు మెచ్చి యీయపరాధమును మాత్రము సహించితి" నని చెప్పెను. లీలావతి యతనిమాటల విని పకపక నగి యిట్లని యెను. "ఓనాథా! ఎంతయు నే ధన్యురాలను గదా! నిరంతరము మీయందే సత్యమగు ననురాగమున వర్తించు నామనం బన్యునియం దెట్లు లాసక్తం బగు? ఐనను మీకు నాయం దనుమానము గలిగి యుండుటకు మాత్రము నామనంబు మిగులఁ జింతిల్లుచున్నది. కావున నే దురాచారిణి యయినదియుఁ బతివ్రత యైనదియు మీరు పరీక్షింపవచ్చును గదా!"

ఈలాగున లీలావతి వక్కాణింప భోజరా జంగీకరించి యొకఘోర మగు సర్పమును బట్టి తెప్పించి యటులనే యగ్నిని గూడ నొకచోఁ బ్రజ్వలింపఁ జేసెను. లీలావతి దనపాతివ్రత్య మహిమవలన వీనినుండి యేమియు భయములేక నిర్విచారమున స్నానమొనర్చి యిష్టదైవతములఁ బ్రార్థించివచ్చి యాకృష్ణసర్పమును చేతితో నెత్తెను. అయ్యది లీలావతి పాతివ్రత్యమునకు భయపడి కఱవఁజాలక చచ్చినదానివలె నూరక యుండెను.

ఇద్దానిఁ గనుంగొని భోజరా జచ్చెరువునొందియు నంతమాత్ర మున విశ్వసింపక యగ్నిని గూడఁ బ్రవేశింపు మని చెప్పెను. లీలావతి యగ్నిదేవునిఁ బ్రార్థించుచు మహాజ్వాలతో మండు చుండు నగ్నిలోఁ బ్రవేశించెను. అగ్నియు నాసమయంబున జందనమువోలెఁ జల్లని వాఁడై లీలావతి కేమియు బాధగలుగఁ జేయ లేకపోవుటయుకాక చప్పున ముఁడిబొగ్గువడి చల్లాఱి పోయెను.

అపుడు భోజుఁడు లీలావతి పాతివ్రత్యమహిమకు సంత సించి తనయజ్ఞానమునకుఁ జింతించి "అయ్యో! వ్యర్థముగాఁ దెలియనేరక మహావిద్వాంసుఁడును నా రెండవప్రాణ మనఁదగు కాళిదాసుని రాజ్యమునుండి వెడలఁ గొట్టితిఁ గదా! ఇట్టి యనాలోచితకార్యము నెవ్వరేనియుఁ జేయుదురా! నాచాతుర్య మేమి? నాగాంభీర్య మేమి? నాసమీక్ష్యకారిత్వ మేమి? జలము వోలె నిర్మలస్వభావముగలిగి చంద్రునివోలె శాంతమూర్తియై సూర్యునివోలెఁ దేజస్వియై ప్రజ్వరిల్లుచుండు కాళిదాసుఁ డను నమూల్యరత్నమును బోఁగొట్టుకొను మూఢుఁడు గలఁడా? చంద్రుఁడులేనిరాత్రివోలె నాసభ కాళిదాసులేమి నిఁక నేమి శోభించును?" అని యిట్లు గాళిదాసునే తలంచుచుఁ జిత్తము వ్యాకులముకాఁగాఁ గాళిదాసుని మరల రప్పించునుపాయము నాలోచించుచు నుల్లాసమునకై దనప్రియురాలితోడం గూడి చంద్రశాలపై కేగి యాశరద్రాత్రియందు నటు నిటు మెల్లనఁ దిరుగుచుండెను. చంద్రుఁడు తనస్వచ్ఛము లగు కిరణములచే బ్రహ్మాండము నంతయు వెన్నముద్దవలెఁ దెల్లగఁ జేయుచుండుతఱి

చంద్రబింబమును లీలావతీముఖమును రెంటింగనుంగొని యిట్లు పలికెను.

"తులణాఅణు అణుసరఇ ణ్ణా ముహాచందస్స సోక్ష విదావి"

"చంద్రుఁడీమెముఖచంద్రునితో నిశ్చయముగా సామ్యమును బొందుచున్నాఁడు."

మఱునాఁడు భోజరాజు సభాభవనమున కేతెంచి బాణ భవభూత్యాది కవులనుజూచి యీసమస్యను బూర్తిసేయవలయు ననియు నట్లు చేయకున్న నాదేశములో నుండఁగూడ దనియు నాజ్ఞాపించెను.

ఆసమస్యను విని కవిలోకమంతయు నత్యంతాశ్చర్యము నొంది తమతమయిండ్లకేఁగి యనేకవిధముల నాలోచన మొనర్చిరి: గాని యొక్కని కేనియు నెద్దియు స్ఫురింపక పోయెను. తరువాతఁ బండితులెల్లరుఁ దద్దయు భయభ్రాంతులై యేమియుఁ దోఁపక బాణునితో "ఓపండితరత్నమా" భోజరాజు సభకేఁగి ఈసమస్యను బూర్తిసేయ నెనిమిదిదినములుమాత్రము గడు వీయవలయునని మాప్రార్థనగాఁ జెప్పుము" అని ప్రార్థించిరి.

బాణుఁడు వల్లెయని భోజునిసభకేతెంచి "రాజా! పండితులెల్లరు సమస్యాపూరణమునకై యిఁక నెనిమిదిదినములు గడువు గోరుచున్నా"రని విన్నవింప నట్లే కానిండని యాజ్ఞ నొసంగె. "ఎనిమిదిదినములలోఁ బూరణము సేయకున్నఁ దొమ్మిదవ దినమున పలువాతనే యన్యదేశమున కేఁగఁదగును"అని ఖండితముగఁ జెప్పెను.

తరువాత బాణకవి యీవృత్తాంతమును గవుల కెఱింగించెను. ఎనిమిది దినములు గడచినవి. సమస్యాపూర్తి గాలేదు. ఇక నేమిచేయవలయును? పండితులెల్లరు నొకచోఁజేరి వలస పోవ నిశ్చయించుకొని దుఃఖాక్రాంతులై యుండఁగా బాణకవి పండితులతో ని ట్లనియెను. "పండితోత్తములారా! యౌవన గర్వమునను, రాజసమ్మానమదమునను, స్వల్పవిద్యామదమునను గాళిదాసుఁడు నిష్కాసితుఁ డయ్యెఁగదా! ఇట్టివిషమస్థానములం దతఁ డొక్కఁడే కవి యన నొప్పును. కాళిదాసే యున్నచో మన కందఱి కిట్టిగతి యేల పట్టును? దుర్బుద్ధిచేఁ దెలియక కాళిదాసుని వెడలఁ గొట్టినందుకు ఫల మనుభవింపక తప్పునా? వేయేల? సామాన్యుఁ డగు బ్రాహ్మణునితోఁ గలహమునకుఁబూని ననే వంశనాశము గలుగునందురు! ఇక సరస్వతీస్వరూపుఁ డగువానితో విరోధించినచోఁ గవికులమునకు నాశనము సంభవింపకుండునా?!" అని సక్రోధంబుగఁ బలికినఁ బండితు లెల్లరు కోపించి యొకరికొక్కరు వాదులాడఁదొడంగిరి. వారిలో మయూర కవి యాకలకలమును నివారించి యందఱితో ని ట్లనియెను. "ఓకవులారా! వ్యర్థముగఁ గలహముతోఁ బ్రయోజన మేమి గలదు? భోజరాజు మన కొసంగిన యవధి పూర్ణమైనది; గాని సమస్యపూర్ణము గాలేదు.

"సంగ్రామేషు భటేంద్రాణాం కవీనాం కవిమండలే?
దీప్తి ర్వా దీప్తిహాని ర్వా ముహూర్తే నైవ జాయతే."

"భటులకు యుద్ధమునందును, గవులకుఁ గవిగోష్ఠుల యందును గీర్తిగాని యపకీర్తిగాని క్షణకాలములోఁ గలుగును."

"కావున నెల్లరకు నిష్టమేని యర్ధరాత్రముననే లేచి యెల్లసంభారములఁ గైకొని యన్యదేశపుమార్గముఁ బట్టుట యెంతయు శ్రేయస్కరము. కాదేని రేపుదయమునఁ దప్పక గళహస్తికాప్రయోగముతో భోజరాజు భటులచే వెడలఁ గొట్టించక మానఁడు. ఇది సత్యము" అని చెప్పఁగనే యంద ఱొప్పుకొని యర్ధరాత్రమునఁ దమసామానుల నన్నింటిని బండ్ల మీఁద నెక్కించుకొని యొక్కపెట్ట బయలుదేఱి పోవుచుండిరి.

ఆరాత్రియందుఁ గాళిదాసు విలాసవతి క్రీడోద్యానమున విహరించుచుఁ బండితులమాటలు విని జాలినొంది వేశ్యాచే టిని బిలిచి "ఓసీ! ఎవరో మార్గమునఁ బోవుచున్నారు. చూడుము. బ్రాహ్మణులవలె నున్నారు" అని దానిం బంపెను. ఆచేటి రహస్యముగ నేఁగి వారివృత్తాంతమునుగనుంగొని కాళిదాసుకడ కేతెంచి, "ఓమహానుభావా!

"ఏకేన రాజహంసేన యా శోభా సరసోఽభవేత్,
స సా బకసహస్రేణ పరితస్తీరవాసినా."

"ఒకరాజహంసచేత సరస్సున కెట్టిశోభ గలుగునో యట్టిశోభ వేయికొంగలు చుట్టును గట్టుపైఁ దీరియున్నను గలుగదు గదా!"

"బాణ మయూరప్రముఖు లగు కవు లెల్లరు నేఁడో పలాయనము చిత్తగించినారు" అని చెప్పెను.

కాళిదాసు ససంభ్రమమున "సుందరీ! వస్త్రములఁ దెమ్ము. శీఘ్ర ముగ నేఁగి పలాయమాను లగు కవుల రక్షించెదనుగాక. లోక

మునఁ బరోపకారపరాయణు లగువారి జీవితమే సుజీవితము. బాధితు లగువారిఁ గాపాడని పౌరుష మేటిపౌరుషము? యాచకుల కుపయోగింపనిధన మేటి ధనము? హితము గాని కార్య మేటి కార్యము? సత్పురుషులకు విరోధ మగుజీవన మేటిజీవనము?" అని పలికి చారణవేషమును ధరించి ఖడ్గధారియై యొక క్రోసు దూరము పండితులకన్న ముం దేఁగి మరలి వారి కభిముఖ ముగ నేతెంచి 'జయజయ' యని యాశీర్వచనముల నొసర్చి "ఓవిద్యాసాగరులారా! బృహస్పతులవలె భోజసభలో వెలుగొందు పండితు లెల్లరు గలసి యెచ్చటికో యేఁగుచున్నారు. మీకెల్లరకుఁ గుశలమేకద! రాజు కుశలి యేనా? నేను కాశీ దేశమునుండి ధనాశచే భోజరాజదర్శనము చేయవచ్చుచున్నాఁడను" అని పలికెను.

పండితు లెల్లరుఁ బరిహాసముచేయుచు నతనివాక్యమును లెక్క సేయక పోవుచుండిరి. వారిలో నొకపండితుఁడుమాత్ర మతనిఁ జారణునిగాఁ దెలిసికొని సంతసించి యి ట్లనియెను. "ఓయిచారణా! మావృత్తాంతమును మే మిప్పుడు చెప్పకున్నను దరువాత నేనియు విందువు. కావున నిప్పుడే చెప్పెద వినుము. భోజరా జీకవుల కెల్లర కొక సమస్యను బూరింప నిచ్చెను. వీరందఱు దానిం బూరణసేయం జాలమి భోజరాజువలన భయపడి దేశాంతరమున కేఁగుచున్నారు."

ఆమాటలు విని చారణుఁ డాసమస్య యేమని యడిగెను. ఆపండితుఁడు పూర్వోక్తమగుసమస్యను జెప్పెను. అది విని చార

ణుఁడు నవ్వి "ఇదియేనా? చక్కఁగానే చెప్పఁబడి యున్నది. ఈసమస్య పూర్ణేందుమండలమును గనుఁగొని రాజు వక్కాణించెను. కావున దీనికి నుత్తరార్ధ మిట్లుండఁ దగును.

'అణుఇది బణ్ణయది కహం అణుకిది తస్స వ్పడిపడిచందస్స?"

అని చెప్పఁగ నందఱు నత్యాశ్చర్యము నొంది యతనిఁ బ్రాణదాతఁగ భావించి యెంతయు సత్కరించిరి. పిదపఁ జార ణుఁడు పండితుల కెల్ల నమస్కరించి యథేచ్ఛం జనియెను. అంతఁ బండితులు మరల ధారానగరాభిముఖులై "అద్దిరా! ఇపుడు మనకుఁ బ్రత్యక్షమయిన మనుష్యాకృతి సాక్షాత్సరస్వతియై యుండనోపు" నని యచ్చెరువందుచు నేరికిఁ దెలియకుండఁ బోయినమార్గముననే మరలి తమగృహములఁ జేరి యెల్లరు బ్రాతఃకాలమున భోజరాజసభాస్థానమునకేఁగి రాజునకు నాశీర్వాద మొనర్చి యుచితాసనములఁ గూర్చుండిరి.

తరువాత బాణకవి లేచి "మహాప్రభూ! దేవరవారి యభిప్రాయము నీశ్వరుఁడే యెఱుఁగునో యెఱుఁగఁడో? ఇఁకఁ గుక్షింభరుల మగు మాబోం ట్లెఱుఁగ రనువిషయము కైముతికన్యాయసిద్ధమే కదా! ఐనను దేవరయానతి నతిక్రమింప వొల్లక తోఁచినరీతి విన్నవించుకొను చున్నాఁడను.

"తులణం అణు అణుసర ఇ గ్లౌ ముహచందస్స సోక్ష ఏదా ఏ
అణుఇది బణ్ణయది కహం అణుకిది తస్స వ్పడిపడి చందస్స,
తులనా మన్వమసరతి గ్లౌ ర్ముఖచంద్రస్య స ఖల్వేతస్యా.
అన్వితి వర్ణ్యతే కథమనుకృతి స్తస్య ప్రతిపది చంద్రస్య."

"చంద్రుఁ డీమె ముఖచంద్రునితో నిశ్చయముగా సామ్యమును బొందుచున్నాఁడు. నిశ్చయముగా నని వర్ణింపఁబడినది గాని పాడ్యమినాఁటి ముఖచంద్రున కీమెముఖచంద్రునితో సామ్య మెట్లు కలుగును."*

భోజరా జాసమస్యాపూర్తిని విని "కాళిదాసు ప్రాట ప్రయాణములోఁ జేరఁదగినస్థలములో నున్నాఁ" డనియూహించి యతని నెట్లేని యుపాయముచే రప్పింపఁ దగు నని బాణునకుఁ బదునైదులక్షలరూప్యములు బహుమతి నొసంగెను. ఇతర పండితులు సంతోషించినవారివోలెఁ దమతమ గృహముల కేఁగిరి.

బహుమానితధనము నంతయు బాణుఁ డొక్కఁడే తీసుకొనినందులకుఁ బండితు లెల్లరు సహింపక, 'ఆ! బాణకవిమిక్కిలి యనుచిత మొనర్చెను. మనవలె వీఁడును నగరమునుండి బయలుదేరినవాఁడేకదా! ఈసమస్యను వీఁడు పూర్తిసేసిన దేమున్నది? ఇచ్చిన ధనమంతయుఁ దానే తీసికొనెను. కావున నీ వృత్తాంతమును భోజున కెఱింగించి యితని నవమానము సేయుదము గాక" అని యాలోచించి భోజునికడ కేతెంచిరి. వీరి ప్రార్థనమును విని భోజుఁడు 'పండితులారా! ఈవృత్తాంతమును నే నప్పుడే గ్రహించితిని. మీరు జరిగినసమాచారము నంతయు నిజముగ వచింపుఁడు" అని యడుగఁగా నిశ్చయవృత్తాంతము నంతయుఁ దెలిపిరి. కాళిదాసుఁ డవశ్యమీపట్టణమునఁ జారణవేషమున సంచరించుచున్నాఁడని తలఁచి సకలపరివార

---

* ముఖము సదాపూర్ణమండలసదృశము. ప్రతిపత్తునఁ జంద్రున కొక్కకలయే యగుటవలన సామ్యము లే దనుట.

సమేతుఁడై పండితులతోడం గూడి పూర్వము చారణుఁడు కనఁబడినస్థలమున కేతెంచెను. అచటఁగాలిజాడ గనఁబడుచుం డఁగా దానిని జక్కఁగ నెఱుఁగువారిని గనుఁగొన నాదేశించి ప్రతిపండితునకు నొక్కొకలక్షరూప్యముల నొసఁగి వీడ్కొలి పెను.

తరువాత నాయడుగులు పట్టువారు నంతటఁ దిరుగుచు వానిఁ గనుఁగొనఁజాలక యేమియుఁ దోఁపక యుండిరి. అప్పు డొక చింపిచెప్పును గైకొని మాదిగవానియింటి కేఁగునొకదా నినిఁ గాంచిరి. ఆదాసి యాచెప్పును మాదిగవానిచేతి కిచ్చెను. అపుడు భోజునిభటులు సంతసించి యామాదిగవానివలనఁ దక్కఁగా నాచెప్పును గైకొని దుమ్ముపై వైచిరి. తా మిది వఱకుఁ జూచిన చెప్పుజాడ కించుకయేని భేదము లేక యుండెను. ఇదియే వానియడుగని నిశ్చయించి యద్దాసి వెళ్లినజాడను బట్టి వేశ్యాగృహముజేరి చుట్టుముట్టడి వేసి వెంటనే యాన వాలు దెలిసినదనువార్తను భోజరాజునకుఁ దెలియపఱిచిరి.

తరువాత భోజరాజు మంత్రులతోఁగూడి పాదచారియై విలాసవతీగృహమున కేతెంచెను. కాళిదాసీవృత్తాంత మెఱింగి "సుందరీ! నావలనఁ గదా నీకిట్టికష్టము సంప్రాప్తించెను" అని చింతిల్లెను. విలాసవతి "ఓ కవిచంద్రా! సుఖసమయ మున నందఱు మిత్రులుగనే యుందురు. ఆపత్సమయముననే మనుజులస్నేహము పరీక్షింపఁబడునుగాని గాలివిసరకున్న" దూది రాశికిని బర్వతమునకును భేదమేమియుఁ దెలియదుగదా! బంగారు

వన్నె నొఅగంటిబాయియందుఁ గనుఁగొనునట్లు బంధువులు, జ్ఞాతులు, మిత్రులు, స్వబుద్ధి, ధనము వీనిసారము నాపదలు సంభవించినప్పుడే కనుఁగొననగును. మనుష్యునకుఁ దాఁగోరకయే దుఃఖము లెట్లు వచ్చుచుండునో యట్లే సుఖములును వచ్చుచుండును. దుఃఖములు సంభవించునప్పుడుమాత్రము దిగులొందుట ఖేదము. కావున రాజు నిన్నే మాత్రము నిరాకరించినను దాసీజనముతోడ నా ప్రాణముల నగ్నిసాత్కృతములఁ జేయుదును” అని పలికెను.

“ఓ ప్రియురాలా! అట్లు పలుకకుము. భోజుఁడు నన్ను గనుఁగొనిన నెంతయు సంతసించి నాపాదములమీఁదఁ బడక మానఁడు, చూడుము” అని చెప్పెను.

వెంటనే భోజుఁడు విలాసవతీగృహమును బ్రవేశించి కాళిదాసుఁ గనుఁగొని సాష్టాంగముగఁ బ్రణతుఁడై కౌఁగిలించుకొని యి ట్లనియెను.

“గచ్ఛత స్తిష్ఠతో వాఽపి జాగ్రత స్స్వపతోఽపి వా,
మాభూ న్మనః కదాచిన్మే త్వయా విరహితం కవే.”

“ఓకవీ! నేను నడచునప్పుడును, మేల్కొనియుండునప్పుడును నిద్రించునప్పుడును నా మనము నీ విరహము నొందకుండును గాత.”

తరువాత భోజరాజు విలాసవతిం జూచి “ఓవిలాసవతీ! నీవు గదా ధన్యురాలవు. మనోహర మగుపక్షిని పంజరమునందుఁ బోలె నీగుణబంధమువలనఁ గాళిదాసుని బంధించి వైచి

తివి" అని కొనియాడి యానందబాష్పపూర్ణుఁడై కాళిదాసునిఁ దన యశ్వముపై నెక్కించుకొని సపరివారుఁడై నిజసౌధమున కేఁగెను.

19
అంకులాడి

భోజరా జొకనాఁడు మాఱువేషమున ధారానగరమున సంచరించుచు నొక బ్రాహ్మణగృహమునఁ గాకియఱపు విని భయపడి వృద్ధుఁ డగు తనభర్తను దటాలునఁ గౌగిలించుకొనిన యొక సుందరిని గనుంగొని యింతమాత్రమున భయపడు నీయువతి తనభర్తను మోసపుచ్చు కృత్రిమపతివ్రత యనియు, నిది రాత్రి కాలమున గొప్పసాహసకృత్యముఁ జేయుఁ గావున దీనిం గని పెట్టవలయు ననియు నాలోచించి సాయంకాలమువఱకచ్చటఁ దిరుగుచుండి యస్తమయము కాఁగానే, యొక్కచోరహస్యస్థలమున నుండి చూచుచుండెను.

ఆసుందరి గృహకృత్యముల నన్నిటిఁ దీర్చుకొని భర్తను నిద్రఁబుచ్చి యతనికిఁ దెలియకుండ మెల్లఁగ గృహమునకుఁ గవాటబంధ మొనర్చి యిల్లు బయలు వెడలెను.

భోజరా జది గనుఁగొని దాని కెఱుకపడకుండ మెల్లఁగ వెంబడిఁ జనుచుండ నాయువతి నర్మదానదీతీరమునకుఁ జేరెను.

ఆనదియందు మిగుల భయంకరము లగు మొసళ్లు తన వైపునకు రాకుండ కొన్నిమాంసఖండముల వానిముందు వైచి

యుపాయమున నావలి దరిఁ జేరి యచటఁ గాచియుండు చాకల వానితో సంపర్కించి తన యిష్టార్థమును నెఱవేర్చుకొని పూర్వ రీతిగనే నదీగ్రాహములకు మాంసఖండములు వైచి నదిం దాఁటి గృహమునకుఁ జేరెను.

ఇదియంతయుఁ గనుఁగొని భోజుఁ డత్యాశ్చర్యము నొంది యంతఃపురముఁ జేరి నిద్రించి మఱునాఁ డుదయమున సభాభవనమున సకల పరివారములు గొలిచియుండ కాళిదాస భవభూత్యాదిసుకవిజనపరివృతుఁడై కొలువుదీరి కాళిదాసుతో ని ట్లనియె.

"దివా కాకరుతాద్భీతా"

"పగలు కాకి యఱపునకు బెదరెను."

కాళిదాసు అతని సమస్యను విని సాక్షాత్సరస్వత్యవతార మగుటం జేసి యెల్లవృత్తాంతము నెఱింగి యిట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

"రాత్రౌ తరతి నర్మదామ్"

"రాత్రియందు నర్మదానదిని దాఁటును."

ఈసమాధానమును విని రాజత్యాశ్చర్యము నొంది మరల నిట్లు వచించెను.

"తత్ర సంతి జలే గ్రాహాః"

"ఆనర్మదానదీ జలమునందు మొసళ్లున్నవి గదా!"

అది విని కాళిదా సిట్లు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

"మర్మజ్ఞా సైవ సుందరీ."

ఆసుందరి మర్మము నెఱింగినదే."

భోజుఁడు కాళిదాసు నద్భుతశక్తిఁ గనుఁగొని యెంతయు నచ్చెరువంది కాళిదాసుని మిక్కిలి కొనియాడి భర్తృద్రోహి యగు నాయువతిని రహస్యముగఁ బిలిపించి యుక్తదండనము విధించెను.

20
కాళిదాసు-భవభూతి

ఒకనాఁడు భోజరాజు సకలపరివారసమేతుఁడై నిండు పేరోలగంబుననుండుతఱిఁ గాశీపట్టణమునుండి మహావిద్వాంసుఁ డగుభవభూతి యనుమహాకవి యేతెంచెను. అతనిముఖతేజో వైలక్షణ్యమును బట్టి కవిసత్తముఁడని యెఱింగి భోజరా జెదు రేగి నమస్కరించి తోడ్కొనివచ్చి యుచితాసనమునం గూర్చుండ బెట్టెను.

భవభూతియు రాజునకు మంగళాశాసన మొనర్చి సభ యంతయు నిశ్శబ్దమై భవభూతివాగమృత మెట్లు ప్రసరించునో చూత మని తదేకాగ్రచిత్తులై యుండిరి. ఆసమయమున భవ భూతి లేచి యిట్లు పఠించెను.

ఓ మహాప్రభూ!

"నానీయన్తే మధుని మధుపాః పారిజాత ప్రసూనైః
నాభ్యర్థ్యన్తే తుహినరుచినాచంద్రికాయాం చకోరాః,

"అస్మద్వాణీ మధురిమధురాం ప్రాప్య పూర్వావతారాః
సోల్లాసాస్సు ర్యస్స్వయమిహ బుధాః కిం ముధాఽభ్యర్థనాభిః."

"పారిజాతకుసుమములు 'మాదగ్గఱ మకరందము గలదు వచ్చి త్రాగుఁడు' అని తుమ్మెదలను పీఁట వేసి పేరంటము పిలుచుట లేదు. తుమ్మెదలు తమంతటఁ దా మేతెంచి తేనె నానుచున్నవి. చంద్రుఁడు 'రండు రండు నావెన్నెలను బానముఁ జేయుఁడు' అని చకోరములను బ్రార్థించుట లేదు. అవియుఁ దమంతనే చంద్రికం గ్రోలుచున్నవి. అట్లే పండితులు మా మధురవాగతిశయము నెఱింగి తమంతటఁ దామే పైఁ బైఁ బడి 'ఒకపద్దెము చెప్పుఁడు చెప్పుఁడు' అని గట్టిగఁ బ్రార్థింతురు. వారిదగ్గఱ మేము ప్రార్థింప నేల?"

"నాస్మాకం శిబికా న కాపి కటకా ద్యాలంక్రియాసత్క్రియా
నోత్తుఙ్గ స్తురగో న కశ్చి దనుగో నై వామ్బరం సున్దరం,
కింతు క్ష్మాతలవ ర్త్యశేషవిదుషాం సాహిత్యవిద్యాజుషాం
చేతస్తోషకరీ శిరోనతికరీ విద్యాఽ నవద్యాఽ స్తి నః."

"మాకు సవారి లేదు. మురుగులు మున్నగునలంకారములు సత్కారములు లేవు. పెద్దగుఱ్ఱము లేదు. ఒక్కఁడేనియు భటుఁడు లేఁడు. మంచివస్త్రముగూడ లేదు. ఐనను లోకములోనిపండితుల నెల్లర సంతోషపెట్టి వారిచే నమస్కారములఁ గైకొను ననవద్యమగు విద్యమాత్ర మొక్కటిగలదు."

ఈలాగున స్వోత్కర్షను సభాసదులెల్లరు వినవెల్లడింపఁ బండితపుత్త్రుఁడగు బాణకవి లేచి "ఆ! నీయాడంబరము చాలు నిలుపుము. మఱి యేసభయం దేని యీయతిశయోక్తులు

సాగునేమోకాని యీభోజసభయం దెన్నటికి సాగవని నమ్ముము. ఊరక యహంకరించిన లాభ మేమి గలదు?

"నిశ్వాసోఽపి న నిర్యాతి బాణే హృదయవర్తిని,
కిం పునః ప్రకటాటోపపదబంధా సరస్వతీ"

"బాణుడు (కవి—బాణము) మనమున (ఱొమ్ములో) నాటియుండి నంతదనుక నూపిరి సయితము బయలు వెడలదు. మిగుల నాడంబరమున (శ్లోక) పాదముల (యడుగుల) కట్టు బాటుగల సరస్వతి (వాక్కు—సరస్వతి) యెట్లు వచ్చును?"

అని గంభీరధ్వని మీఱ బలికెను.

భవభూతి సభామధ్యమునఁ దన్ని ట్లవమానించినందుల కెంతయు సహింపక యిట్లు వచించెను.

"హతా దాకృష్టానాం కతిపయపదానాం రచయితా
జనః స్పర్ధాళుశ్చే దహహ! కవినా వశ్యవచసా,
భవే దద్య శ్వో వా కి మిహ బహునా పాపిని కలౌ
ఘటానాం నిర్మాతు స్త్రిభువనవిధాతు శ్చ కలహః"

"అక్కడినుండి యొకపద మిక్కడి నుండి యొకపద మీడిచి తెచ్చి వెత్తికవనము నల్లు మనుజుఁడుగూడ వశ్య వాక్కులు గల విద్వత్కవితోఁబోటికిఁ బోయినచో నిఁక వేయు మాటలేల ఆహా! ఈకలిహతక కాలంబున నేఁడో ఱేపో కుండలఁ జేయు కుమ్మరికిని మూఁడులోకముల నిర్మించిన బ్రహ్మ దేవునకును గలహముగావచ్చును."

"ఇంతియకాక కాళిదాసు కవితసైతము నాకవితతో సామ్యము నొంద పదపదమున నెంతయో భీతిలుచుండును.

ఇఁక మీకవితలా నాకవితకు సాటి" అని పలుకఁ గాళిదాసు విని, "మిత్రమా! భవభూతీ! నిన్నుగురించి వెక్కులు వచింప నేల? నీవు మహాకవివి. ఇది మహాపండిత మండిత మగు భోజరాజా స్థానముగదా! ఇచట సాక్షాత్పరమేశ్వరస్వరూపుఁ డగు భోజ రాజు మన యిద్దఱి కవితాతారతమ్యమును గనుఁగొనుఁగాక" అని పలికెను.

భోజరాజు విని సంతసించి "కవిసత్తములారా! మీ రుభయలు సంభోగాంతము వర్ణింపుఁడు" అనియెను. భవభూతి యిట్లు వర్ణించెను.

"ముక్తాభూషణ మిందుబింబ మజని వ్యాకీర్ణ తారం నభః
స్మారం చాప మపేతచాపల మభూదిందీవరే ముద్రితే,
వ్యాలీనం కలకంఠమన్దరణితం మన్దానిలై ర్మన్దితం
నిష్పన్దస్తబకా చ చంపకలతా సా భూ న్న జానే తతః."

"ప్రియురాలిముఖము స్వేదబిందువులచే నొప్పారి యొకానొక నూతనశోభఁ గలిగించుచున్నది. కంఠహారము లన్నియుఁ దెగి యందలి ముత్తెములు నడుముపైఁ బడి వ్యాపించి నవి. బొమముడిపాటు జంకెనలు పోయినవి. కన్నులు మూఁత వడినవి. (సంభోగమధ్యమునఁ గలుగు) మణితధ్వనులు బొత్తిగా నిలిచినవి. నిశ్వాసవాతము మందమైనది. స్తనములయుబ్బు లాటము తీఱినది. అటుపై నిదశ యవాఙ్మానసగోచరము." తరు వాతఁ గాళిదాసు వర్ణించెను.

"స్విన్నం మణ్డలమైన్దవం విలులితం స్రగ్భారనద్ధం తమః
ప్రాగేవ ప్రథమానకైతకశిఖాలీలాయితం సుస్మితం,

శాన్తం కుణ్డలతాండవం కువలయద్వన్ద్వం తిరోమీలితం
పీతం విద్రుమ సీత్కృతం నహి తతో జానే కి మాసీదితి."

'చక్కనిమోము చెమర్చినది. పూలసరములచే నిండిన వేనలి వీడిపోయినది. చక్కని చిఱునగవు మొగలిపూవుకొనవలె నయినది. మొగలిరేకు లేతలో మిక్కిలి తెల్లనై ముదిరినకొలఁదిఁ జుట్టును ఓరను మొదటఁ గొంచెమును అటుపిమ్మటమఱికొంతయుఁ బిదప మఱికొంతయు నిట్లు క్రమక్రమముగఁ దెలుపంతయుఁ దగ్గిపోయి పిదప రేకుయొక్క మొదటమాత్ర మించుకధావళ్యము మిగిలి యుండి తుద కదియుఁ బోవునట్లు చిఱునగవు యొక్క ధావళ్యము మొదటఁ గొంతదూరము ప్రసరించి పిమ్మట నంతదూరము రాక యంతకన్నఁ గొంచెము కొంచెము క్రమక్రమముగఁ దగ్గి చివరకుఁ బెదవియందుమాత్రము నిలిచి యవల నందుఁ గూడ నదృశ్యమై పోయిన దనుట. కుండలముల యుద్ధతనాట్యము (ఉద్ధతనాట్య మనినందునఁ బురుషాయితము సూచితము) తగ్గినది. నేత్రము లడ్డముగా మూఁత బడినవి. ప్రియుఁడు మాటిమాటికిఁ బెదవిని జురుక్కునఁ గొఱుకుటచే నయిన నొప్పివలనం గలుగు సీత్కార ముపశమించినది. పిదప నేమిజరిగెనో తెలియదు."

ఈ కవిద్వయవర్ణిత శ్లోకములను విని భోజరాజు కాళిదాసుతో ని ట్లనియెను.

భోజ:—కవీంద్రా! భవభూతితో నీకు సామ్యముఁ జెప్పఁ దగదు.

భవభూతి:—రాజేంద్రా! ఏల య ట్లనెదవు ?

భోజరాజు:—నీవు సర్వప్రకారములఁ గవి యగుదువు.

బాణుఁడు:—రాజా! భవభూతియే కవి యేని కాళిదాసు నీకఁ జెప్పవలయునా?.

భోజ:—బాణకవీ! కాళిదాసుఁడు కవియే కాదు భూమి యందుఁ బురుషాకృతి నవతరించిన సరస్వతియే.

భవభూతి:—దేవా! ఆతనియం దట్టిప్రాశస్త్య మేమి?

భోజ:—భవభూతీ! ఆతని ప్రాశస్త్య మే మని వచింతును? తన శ్లోకమున 'కైతకశిఖాలీలాయితం సుస్మితం' అని పఠించెను గదా! ఇట్టి శృంగారరహస్యము నెవ రెఱుఁగుదురు?

భవభూతి:—రాజా! కాళిదాసుపైఁ బక్షపాతమున నట్లువచించు చున్నాఁడవు.

కాళిదాసు:—రాజేంద్రా! ఈయుపఖ్యాతి యేల? భువనేశ్వరీ దేవాలయముగలదుగదా! ఆదేవిముందఱ రెండుశ్లోకములఁ ద్రాసున నిడి పరీక్షింపుఁడు.

తరువాత భోజరాజు సకలకవిబృందములు వెంటరాభువ నేశ్వరీదేవాలయమునకేఁగి దేవిసన్నిధియందు భవభూతిచేతనొక త్రాసు నొసంగి సమానపత్రద్వయముపై కాళిదాసభవభూతుల శ్లోకద్వయమును వ్రాయించి తులపై నుంచెను. పిదప భవభూతి శ్లోకముంచినవైపు పైకి లేచిపోవుచుండ భక్తపరాధీనురాలగు దేవి పండితసభలో భవభూతి కవమానము రాకుండుఁగాకయని నిజకర్ణావతంసకహ్లారమకరందమును వామహస్తాంగుళి నఖాగ్రం బునం జిలికెను.

అయ్యది గనుఁగొని కాళిదా సత్యంతానందకందళిత మానసేందీవరుఁడై యిట్లు పఠించెను.

"అహో! మే సౌభాగ్యం మమ చ భవభూతే శ్చ భణితం
ఘటాయా మారోప్య ప్రతిఫలతి తస్యాం లఘిమని,
గిరాం దేవీ సద్యః శ్రుతికలితకల్హారకలికా
మధూళీ మాధుర్యం క్షిపతి పరిపూర్త్యై భగవతీ."

"ఆహా! ఏమి నాయదృష్టము? నాకవనమును భవభూతికవనమును త్రాసునందుఁ బెట్టఁగా భవభూతికవనమున రసపరిపూర్తి లేకుండుటచేఁ దేలికయైత్రాసు పైకిలేచి పోవ భవభూతికి సభలో నవమానముగలుగు నని భక్తపరాధీన యగు సరస్వతి దనచెవియందు విలాసముగ ధరించిన యెఱ్ఱగలువయందలి మకరందమును రసపూర్తికై చిలుకుచున్నది."

తరువాత భవభూతివినయవినమ్రుఁడై కాళిదాసుని పాదములపైఁ బడి నమస్కరించెను. భోజరాజు మిగులవిశేషజ్ఞుఁడు గదా యని యాశ్చర్యమునొందెను. తరువాత భోజరాజు భవభూతి ననేకవిధముల సత్కరించి నూరుమత్తగజములనొసంగి వీడ్కొలిపెను.

21
ఛాందసులు

ఒకనాఁడు కొందఱు స్వాధ్యాయపరులగు ఛాందసులు భోజరాజు కవిత్వప్రియుఁ డనియు, దమ వేదాధ్యయనమునకుఁ దగినలాభ మలవడ లేదనియుఁ, జింతించి యెట్టులేనియు మనమందఱము గవిత్వ మొనర్చి భోజరాజును మెప్పింతమని భువనేశ్వరీదేవాలయమునం బ్రవేశించి యొకమూలఁ గూర్చుండి యాలోచించి యాలోచించి జందెము ప్రోవులు వ్రేళ్లకుఁ జుట్టుకొని క్రిందుమీఁదుఁ బడి యెట్టకేల కొకశ్లోకము నొకపండితమ్మన్యుఁడు పఠించెను.

"భోజనం దేహి రాజేన్ద్ర!"

"రాజా! అన్నముఁ బెట్టుము."

మఱియొకఁ డట్లే యతిప్రయాసపడి రెండవచరణముఁ బఠించెను.

"ఘృతసూపసమన్వితమ్."

"నెయ్యి, పప్పు వీనితోఁ గూడినదానిని."

తరువాత నెంతయాలోచించినను ఉత్తరార్ధము స్ఫురింపకుండెను.

ఆదివసమునఁ గాళిదాసుఁడు దేవీదర్శనమునకై దేవతాగారమున కేతెంచెను. ఈ బ్రాహ్మణులందఱు అదిగాదని యొకఁడు నిది గాదని యొకఁడు నిట్లొక్కపదము నేనియుఁ గూర్పఁ

జాలక నానావస్థలఁ బడుచుఁ గాళిదాసునిఁజూచి నమస్కరించి "అయ్యా! మేము ఘనాంతము వేదముఁ బఠించినను రాజు మీకుఁబోలె మా కేమియు నొసంగఁడు. కవులకు యథేష్టముగ నర్థము నొసంగును. కావున మే మందఱముఁ గవిత్వముఁ జేయవలయు నని బహుకాల మాలోచించి శ్లోకపూర్వార్థమును మాత్రము రచించితిమి. ఉత్తరార్థము స్ఫురింపకున్నది. అద్దాని రచియించి యిచ్చెద వేని మాకేమైన రాజొసంగును" అని ప్రార్థించి తాము రచించినపూర్వార్థమును బఠించిరి. కాళిదాసు విని లోన నవ్వుకొని

"మాహిషం చ శరచ్చన్ద్రచన్ద్రికాధవళం దధి."

అని చెప్పి పోయెను.

అనంతర మాఛాందసులు రాజభవనద్వారమున కేఁగి "ఓదౌవారికులారా! మేము కవిత్వ మొనర్చుకొనివచ్చినారము గాన రాజదర్శనముఁ జేయింపుఁడు అని ప్రార్థించిరి. వారు వీరి వేషముఁ గనుఁగొని నవ్వుచు రాజసన్నిధి కేగి యిట్లు విన్నవించిరి.

"రాజమాషనిభై ర్దన్తైః కటివిన్యస్తపాణయః,
ద్వారి తిష్ఠన్తి రాజేన్ద్ర ఛాన్దసాః శ్లోకశత్రవః."

"రాజేంద్రా! అలచందలవంటిదంతములు గలిగి నడుము నందుఁ జేతులుంచుకొని శ్లోకశత్రువు లగుఛాందసబ్రాహ్మణులు ద్వారమునందు నిలిచియున్నారు."

పిదప భోజరాజాజ్ఞచే సభాభవనముఁ బ్రవేశించి రాజున కాశీర్వాద మొనర్చి యంద ఱొక్కపరి నిట్లు పఠించిరి.

"భోజనం దేహి రాజేన్ద్ర! ఘృతసూపసమన్వితం,
మాహిషం చ శరచ్చన్ద్రచన్ద్రికాధవళం దధి."

"ఓరాజేంద్రా! నెయ్యిపప్పులతోc గూడి యున్న భోజనమును, (పప్పన్నము) శరత్కాలపువెన్నెలవలెc దెల్లనిగేదెపెరుగుతో బెట్టింపుము."

భోజరాజాశ్లోకమునువిని పక్కన నవ్వి యుత్తరార్ధము కాళిదాసకృత మని యెఱింగి యాబ్రాహ్మణులc జూచి యిట్లని యెను. "ఓకవివిప్రులారా! శ్లోకపూర్వార్ధము రచించినవాని నోటc గవిత్వమే రాదు. కావునc బూర్వార్ధమున కేమియు నొసcగcబడదు. ఉత్తరార్ధమునకుమాత్ర మొకకొంతయీయcబడును" అనిపలికి యుత్తరార్ధమునకుc బ్రత్యక్షరలక్ష నొసంగెను.

వారు దక్షిణను గ్రహించి వెడలిపోcగా రాజు కాళిదాసుc గనుcగొని "కవీంద్రా! ఆయుత్తరార్ధమును నీవే కదా రచించితివి? అని యడిగెను. కాళిదాసు వచించెను.

"అధరస్య మధురిమాణం కుచకాఠిన్యం దృశోశ్చ తైక్ష్ణ్యం చ,
కవితాయాః పరిపాకం హ్యనుభవరసికో విజానాతి."

"పెదవి తియ్యcదనమును, గబ్బిగుబ్బల గట్టితనమును, చూపులవాcడిమియు, కవిత్వపరిపాకమును ననుభవముచే రసము నెఱింగినవాcడే గ్రహించును" అనిపలికిన కాళిదాసువాక్యములు విని భోజరాజు గాళిదాసు నెంతయు గారవించెను.

చెన్నపురి: వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులుఅండ్ సన్స్‌వారి
'వావిళ్ల' ప్రెస్సున ముద్రితము—1955.

పద్యకావ్యములు

		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
అచ్చతెనుఁగు రామాయణము	...	2	8
అడవిమల్లెలు	...	0	12
అనంతుని ఛందము, (ఛందోదర్పణము)	...	2	0
అనిరుద్ధచరిత్రము, కనుపర్తి అబ్బయామాత్య ప్రణీతము	...	1	0
అనుభవసారము, శ్రీ పాలకురికి సోమనాథప్రణీతము	...	1	0
అప్పకవీయము, క్రొత్తకూర్పు	...	5	0
అప్పకవీయవిమర్శ, శ్రీ గిడుగు రామమూర్తి గారిది	...	0	12
అంబరీషోపాఖ్యానము, సటీక	...	0	8
ఆముక్తమాల్యద. (విష్ణుచిత్తీయము), సటీక	...	౮	౮
ఆంజనేయదండకము, హనుమద్దండకము	...	0	4
అన్యవాదకోలాహలము, ద్విపద, లఘుటీక	...	0	12
ఆంధ్రభాగవతము, పద్యకావ్యము, 2 సంపుటములు	...	15	0
ఆంధ్రభారతము, పద్యకావ్యము:—			
ఆదిపర్వము. పద్యకావ్యము, పెద్దచ్చు	...	1	8
,, టీక, పాతప్రతి	...	8	0
ఆదిపంచకము, ఒకటేసంపుటము	...	11	4
యుద్ధపంచకము, స్త్రీపర్వము	...	7	8
శాంతిసప్తకము	...	7	8
ఆది సభాపర్వములు గలసంపుటము	...	4	0
ఆరణ్యపర్వము	...	4	0
విరాటోద్యోగపర్వములు	...	4	0
భీష్మద్రోణపర్వములు	...	4	0
కర్ణశల్యసౌప్తికస్త్రీపర్వములు	...	4	0
శాంతిపర్వము	...	4	0
అనుశాసనిక, అశ్వమేధ, ఆశ్రమవాస, మౌసల, మహాప్రస్థానిక, స్వర్గారోహణపర్వములు	...	4	0

		రూ.	అ.
		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
ఆంధ్రభారతవిమర్శనము, మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారిది		1	8
ఆంధ్రనామసంగ్రహము, పద్యకావ్యము, మూలము	...	0	4
డిటో సటీక	...	0	10
ఆంధ్రనామసంగ్రహము, ఆంధ్రనామశేషము, సాంబనిఘంటువు కాలికో	...	2	0
ఆనందరంగరాట్ఛందము	...	1	8
ఆంధ్రభాషాభూషణము, విమర్శతో	...	0	6
ఆంధ్రశ్రీమద్రామాయణము—జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారిది, 3 సంపుటములు	...	15	0
7 సంపుటములు	...	18	0
ఆంధ్రచంద్రాలోకము, సటీక	...	1	4
ఉత్తరరామాయణము, చక్కనిహూర్పు	...	6	0
కవికంఠోక్తి	...	0	4
కవిగజాంకుశము	...	0	4
కవిజనాశ్రయము	...	1	0
కవిసంశయవిచ్ఛేదము, అడిదము సూరకవి	...	1	4
కవిరాజమనోరంజనము	...	1	4
కవిజనరంజనము	...	0	12
కళాపూర్ణోదయము	...	4	0
,, లఘుటీకానుక్రమణికతో	...	5	8
కృష్ణదండకము	...	0	2
కృష్ణరాయవిజయము	...	1.	0
కాశీఖండము, శ్రీనాథునిది	...	3	8
క్రీడాభిరామము, శ్రీవల్లభరాయకృతము	...	1	8
కుచేలోపాఖ్యానము, సటీక, (భాగవతము)	...	0	8
కుమారసంభవము, నన్నెచోడకృతము	...	5	0
గజేంద్రమోక్షము, సటీక	...	0	10
గయోపాఖ్యానము, ద్విపద (కృష్ణార్జునసంవాదము) గోపమంత్రిది		0	[illegible]

		రు.	అ.
	ప్రతి 1-కి	రు.	అ.
గద్యపద్యసంగ్రహము, విద్వాన్ జ. వే. సుబ్రహ్మణ్యశర్మ గారిది		1	0
గయోపాఖ్యానము, రామనామాత్యునిది	...	0	12
గరుడాచలము-యక్షగానము, పెద్దచ్చు	...	0	4
గణికాగుణప్రవర్తనతారావళి	...	0	4
గీతమంజరి, చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము	...	0	4
చాటుపద్యమణిమంజరి, ప్రథమభాగము	...	1	12
చిత్రభారతము, చరిగొండ ధర్మనగారిది	...	1	8
చెన్నపురీవిలాసము	...	0	8
చెన్నబసవపురాణము, అత్తలూరి పాపకవి	...	1	8
ఛందోదర్పణము (అనంతునిఛందస్సు)	...	2	0
జైమినీభారతము, పిల్లలమర్రి పినవీరభద్రకవి	...	2	8
తెనుఁగుసమస్యలు	...	0	4
దశావతారచరిత్ర, ధరణిదేవుల రామయమంత్రి	...	4	0
దసరాపద్యములు	...	0	3
దేశింగురాజుకథ (జంగంకథ)	...	0	8
ధనాభిరామము, నూతనకవి సూరనకృతము	...	0	12
ధ్రువోపాఖ్యానము, సటీక (భాగవతములోనిది)	...	0	12
నరసభూపాలీయము, సటీక (కావ్యాలంకారసంగ్రహము)		3	0
నలోపాఖ్యానము, సటీక	...	0	12
నలచరిత్ర, ద్విపద, చక్రపురి రాఘవాచార్య ప్రణీతము	...	2	4
నాచికేతోపాఖ్యానము, మల్లికార్జునకవి	...	1	0
నిర్వచనోత్తరరామాయణము	...	2	8
నిరంకుశోపాఖ్యానము	...	0	12
నీతిపద్యసంగ్రహము, సటిప్పణము	...	0	6
నీలాసుందరీపరిణయము	...	0	12
నృసింహపురాణము, ఎఱ్ఱాప్రగడది	...	2	8